

Josef Felix Müller, *Figura se zvířetem*, 1984

Markus Lüpertz, Nosná noha-Volná noha, 1982

Romové – není na čem stavět?

ALEŠ SEKOT

Socializační specifika romské minority

Není pochyb o tom, že snad nejtypičtější skupinou specifických forem socializace a akulturace tvoří naše nejvýraznější etnická minorita – Romové. Aktualizující se zorný úhel edukace a profesní kompetence přitom zaměřuje úhel pohledu na romské žáky. Ti, přímo fatálně ovlivnění sociálními a kulturními determinantami specifického prostředí romských rodin, prožívají již od raného dětství – zejména v prostředí sociálně vyloučených romských lokalit – přímo či zprostředkovaně osobnostně *frustrující dopady sociálního vyloučení* a socializačně stigmatizující dopady společensky negativních a patologických jevů. Jsou to především romské děti, které se v drsné nahotě setkávají s každodenní realitou dlouhodobé nezaměstnanosti rodičů, s gamblerstvím, lichvářskými praktikami, prostitucí, kriminalitou, zneužíváním návykových látek, primitivní kulturou bydlení, hygienickými problémy. Přitom snad sociálně, kulturně a výchovně devastačně nejsilněji v řadě případů působí absence hodnotově podnětného prostředí, podléhajícího již v zárodku korozí trvalého stavu nehybné nečinnosti, pasivity, absence perspektivní změny k lepšímu, fatalistickému přizpůsobování kulturnímu prostředí. Romové tak již svým vrozeným statutem ztrácejí krok s dynamickým rytmem okolního světa majoritní společnosti založené na výkonu, dlouhodobé cílenosti osobní aktivity především na poli vzdělání, profesních dovedností a osobní kariéry. Je to tedy v první řadě edukace romských dětí a mládeže, která je naprosto zásadním a nezastupitelným předpokladem a základem překonávání sociální, kulturní a politické exkluze Romů na cestě jejich sebevědomé emancipace v širším kontextu majoritní společnosti.

Zaměříme-li se na klíčovou otázku možnosti a mezi socializačně pozitivně podnětného socializačně a výchovně podnětného prostředí romské omladiny, pak narážíme na nezbytnost deskripce edukačních problémů této cílové skupiny. Již bylo zmíněno, že romští žáci jsou socializováni v prostředí, jež se v mnohém odlišuje od relevantního prostředí jejich majoritních vrstevníků. Už to je základní limitujícím faktorem znesnadňujícím, či dokonce znemožňujícím jejich úspěšnou edukaci a začlenění do hlavního vzdělávacího proudu. Prakticky tak dochází k celoživotně stigmatizujícímu kroku (či spíše k absenci pozitivně zaměřeného kroku) – a tím je úspěšné dokončení základní, popřípadě střední školy a *uplatnění na trhu práce*. Právě tento faktor se stává pro mnoho mladých Romů předurčujícím činitelem následné nezaměstnanosti. Předně proto, že se jedná v kontextu neexistence kvalifikace o situaci nezaměstnatelnosti. Soudobý trh práce v našem kulturním prostředí totiž znamená pro nevyučené a nevzdělané prostředí neslučitelné s imperativem nezbytnosti

profesní přípravy. Již apriorně zásadně znevýhodňuje nekvalifikované a pouze v některých případech jim vymezuje úzké pole ve spíše krátkodobém či sezonním uplatnění ve fyzicky namáhavých a špatně placených pracích. Romové tak postupně nabývají pocitu sociálního vyloučení, vrchu nabývá beznaděj, pasivita, fatalismus a následná silící nevráživost vůči majoritní společnosti. A to také plodí i neochotu aktivně a za cenu osobních obětí budovat profesní kompetence jako nezbytnou součást osobní emancipace. Vzdělanostní a profesní vakuum samo o sobě je tak živnou půdou pro utváření sociální a kulturní marginalizace a následně izolovanosti ghett či slamů.

Možnosti a meze vzdělávání Romů

Oficiální údaje o postojích a vzdělávacích potřebách romských dětí a mládeže vypovídají o tom, že do dnes silně segregovaných tříd programu „Zvláštní škola“ je postupně přeřazena asi třetina Romů, vyznačujících se dvojnásobným počtem zameškaných hodin během školní docházky, když existuje nepřímý vztah mezi častou absencí při školní výuce a prospěchem.

Vedle obecně empiricky známých zjištění o sociálních a kulturních determinantách vzdělávání romských žáků si klademe obecněji motivovanou otázku, proč děti pocházející z romských rodin mnohdy neukončí povinnou školní docházku, nastoupí na střední školu, nevyučí se. Proč jsou Romové tak v samém důsledku již od pubescentního věku nezaměstnatelní a obtížně se uplatňují v sociálních interakcích majoritní společnosti. Sociologicky vzato zde můžeme s výhodou využít princip *fungování sociální reprodukce*, kdy sociální status rodičů výrazně ovlivňuje (reprodukuje) budoucí status dětí. To platí přirozeně zejména v sociálně a kulturně extrémně vyhoceném prostředí Romů. Většina rodin poznamenává vzdělanostní a profesní dráhu svých dětí; romská rodina reprodukuje absenci profese a v lepším případě „odsuzuje“ své potomstvo k nekvalifikované manuální práci. Fungování vztahu rodiny a školy je v případě Romů výrazně charakterizováno důrazem na rodinu a naprostou absencí aspirací na možnost změny za situace, kdy odpovědnost za vzdělání je jednostranně kladena na bedra školy. Ta má mezi Romy jako instituce velice nízkou prestiž, a proto je i domácí příprava na úkoly či participace na školním dění zpravidla spíše nahodilá a těžko předpokládaná.

Proniknout hlouběji do problematiky sociálního, kulturního a vzdělanostního znevýhodnění Romů znamená také co nekomplexněji, nejdůvěrněji poznat a následně pochopit a vysvětlit proces edukace romských žáků. Přitom k co nejúplnějšmu pochopení těchto klíčových spojených nádob „romské problematiky“ může přispět co možná nejširší záběr jejího sociálního kontextu, který zahrnuje jak užší školní prostředí (třídu), tak širší domácí prostředí, příbuzenské vazby, sousedské vztahy, působení vrstevnického prostředí „ulice“, formy kontaktů s majoritní společností. Zároveň je známo, že právě témata z oblasti sociální pedagogiky jsou zpravidla charakteristická složitostí dané problematiky. Zkoumané jevy jsou obtížně měřitelné (např. utváření vztahu,

sociální a kulturní kontext prostředí, prožívání rozhodování apod.) a zatížené neustálou interakcí s daným prostředím, ve kterém proces poznávání probíhá. Zkoumané jevy bývají svoji povahou v čase proměnlivé; navíc kolísají v závislosti na prožívání člověka a charakteristikou jeho osobnosti. Skupina brněnských studentů (domácích učitelů), pravidelně připravujících romské žáky na vyučování v autentickém prostředí rodin, ve svých prvních výpovědích nejčastěji zmiňovala prvotní zážitky typu „strach z nečistoty a náhled studu“, aby po delším období adaptace na romské prostředí již nebyla „zaskočena“ odlišností prostředí a mohla své vědomí zaměřit na další souvislosti.

Jedinečná zkušenost „ohniskových skupin studentů“ pracujících dlouhodobě s romskými žáky na školní přípravě vypovídá, že vstup do romské rodiny je spojován s vlastními očekáváními, obavami a představami o tom, jak bude proces doučování probíhat. Postupně získávaná přímá a nikým nezprostředkovaná zkušenost přináší široké pole možností vnitřní interpretace a pro praxi neocenitelné možnosti reflexe. Touto cestou se aktualizují i cesty k pochopení faktorů mravní normy a řádu romské minority. Romské děti vyrůstají v prostředí odlišných hodnot než většina dětí majoritní společnosti. Jsou socializačně identifikováni prostřednictvím specifických hodnot a norem, které jsou podmíněny životem v romské komunitě a které nekorespondují s hodnotovým světem okolní majoritní „bílé“ společnosti. Děti v tradičním romském prostředí vyrůstají v prostředí odlišných norem a již v okamžiku jejich konfrontace se školním řádem dochází ke střetům, konfliktům, nedorozumění či přinejmenším k neporozumění. Obecně jde o střet minority *nepoznamenané imperativem života* v řádu a systému a majoritním světem hodnot budovaným naopak na řádu, respektu k pravidlům a systematickém budování životní kariérní strategie úspěchu.

Romové jsou nositelé specifických kulturněhistoricky utvářených norem – předpisů jak se v dané situaci a za daných okolností chovat a jednat. V prostředí trvalé koexistence s odlišným světem hodnot a norem majoritní společnosti je pak přirozeně postupně dotvářena i hodnota romské ety. Jestliže tedy např. v řádu významu vzdělání a profesní přípravy na jedné straně a elementární odpovědnosti za nasycení rodiny na straně druhé hraje poslední jmenované hodnota prioritní roli, pak raději neposlat dítě do školy bez svačiny, na kterou nezbyly prostředky, je skutečně věcí romské hrdosti: Nepřipustit na veřejnosti neschopnost zajistit dostatek jídla pro dítě je nesrovnatelně důležitější než přítomnost při školní výuce.

Bludný kruh romské životní strategie

Nesmírně normativně, hodnotově, názorově a postojevě specificky modelujícím faktorem romské populace je chápání času a pojetí jeho strukturace. Předně jsou Romové z hlediska životních perspektiv kulturně „nastaveni“ na uvažování v kategorii dnů, týdnů či měsíců, tedy krátko- a střednědobě. Životní „plánování“ v dimenzích profesních kariér v řádu roků, či dokonce ge-

nerací je v tomto prostředí spíše zcela výjimečné. A je také přinejmenším nepřímou příčinou upřednostňování nabídky situace „ted“ a „tady“ před mlhavě se rýsující a cizí působící možností „za dlouho“, „za horizontem představitosti“ či „za cenu vytrvalého usilování“. Okamžitý náhodný zisk, nečekaná odměna, vymodlená výhoda je přitom s nesmírnou nevýhodou směňována za dlouhodobě budovanou pozici osobní nezávislosti a pevnosti solidního životního postavení. Hmatatelná odměna za krátkodobou pracovní příležitost má tak navrch nad mnohaletou profesní přípravou. Vítaná vidina okamžitého materiálního přilepšení postupně zcela zamlží nesnadnou cestu k nezávislosti nejistou poutí neznámého místa a nikoli běžného horizontu představitosti času, a definitivně tak pohřbí jedinou schůdnou cestu z ekonomického, sociálního a kulturního znevýhodnění směrem k profesní kvalifikaci a zdravému občanskému sebevědomí.

Navíc mladí Romové mnohdy vyrůstají v rodině, kde jsou oba rodiče nezaměstnaní, kde tedy veškerý čas není striktně strukturovaný diferencujícím principem vázaného a volného času. V dětech není utvářen smysl pro časovou souslednost vytvářející základ denního režimu a potažmo alespoň minimálního řádu, který by rodinu zavazoval vstát v danou dobu nebo se v určitý čas dostavit na dané místo. Navíc je každý den jako ten druhý, všední den není pracovní a neliší se výrazně od víkendů a dnů svátečních. Chybí radost z práce, zdravá únava a konejšívý pocit relaxace, absentuje těšení se na dovolenou. Neutváří se přiměřený vztah k hodnotám v relacích k ceně za vykonanou práci, mizí schopnosti hospodárnosti při vedení domácnosti, neznámá jsou ekologická hlediska lidského jednání. Lačnost po alespoň krátkodobém přervání trvalého materiálního nedostatku není přiměřeně vyvažována přiměřenými racionálními spotřebními zvyklostmi a návyky. Absence trvalých pracovních povinností a „žít ve dne na den“ paralyzuje smysl pro spolehlivost a přesnost: Být na určitém místě v určitý čas z důvodů rozumného denního či dlouhodobějšího rozvrhu se stává subjektivně zbytečným a těžko pochopitelným. Prostředí chudě materiálně a silně omezené v rovině *podnětů* nenutí ke smysluplným činnostem a oslabuje smysl pro povinnost a dochvilnost.

Romové obecně vytvářejí minoritní etnikum charakterizované:

- nejnižším společenským statutem negativního obrazu bez výraznější snahy o jeho změnu,
- absencí vlastní strategie změny,
- sociální izolovaností a neoblíbeností,
- obtížnou uplatnitelností na trhu práce,
- nízkým stupněm vzdělání,
- výrazně vyšší mírou porodnosti,
- lhostejností k realizaci ústavních práv.

V tradiční romské rodině je zpravidla každá výrazně odlišující individuální činnost podezřelá. Tak záliba dětí v učení či ve čtení nemá v rodině podporu,

neboť je v ní spatřována cesta k *odpadnutí od rodiny*. Romské rodiny tak nemají zájem na školním vzdělání svých dětí – rodiče často i odrazují své děti od dosažení vyššího vzdělání. A pokud by se vzdělaný a pravidelně slušně honorovaný Rom od rodiny neodpoutal, rozdělil by se na základě tradičního principu solidarity o svůj příjem s celou kompletní rodinou. Snaha získat dobře placenou práci je tak často předem podvázána vědomím, že o výsledky své práce, o vyšší mzdu, se stejně bude muset rozdělit se všemi členy rodiny, i s těmi, kteří nepracují vůbec. i když by mohli. Takovéto chování pak bývá z vnějšku interpretováno jako lenost. Výplata je rozdělena mezi rodinu, náklady na vynaložené úsilí nese jednotlivec. Rom by pracoval mnohem více a byl mnohem silněji výkonnostně motivován, kdyby nebyl součástí velké solidární sítě.

Nepochybně významným faktorem pěstování pocitů odlišnosti Romů vzhledem k majoritní společnosti je samotná skutečnost fyzické odlišnosti (významný německý spisovatel a humanista Günter Grass přičítá této fyzické odlišnosti pozitivní „přidanou“ hodnotu). Stejně i to, že Rom vyrůstá v menšinovém zastoupení společnosti (minoritě) v rámci společnosti, vyznačující se spíše nechutí k vzájemnému pochopení, ba dokonce uznání, nepůsobí socializačně žádoucím směrem. A pokud negativní obraz Romů dozrává a graduje ve stereotypním obrazu masových médií, pak je generování negativních předsudků majority završeno. A to i Romů, kteří si mnohdy jedinečný či náhodný zážitek přenášejí cestou „trpké zkušenosti“ do trvale negativně laděného postoje k vnějšímu světu „gádžů“, kteří „jsou příčinou všech běd a strastí“ a u kterých není naděje na nalezení soucitu, či dokonce podané pomocné ruky. Kulturně zjednodušující přenos konkrétního příběhu tak mnohdy jen dále komplikuje možnosti vzájemného porozumění, koexistence či dokonce dělné spolupráce. Pro nejmenší Romy pak emočně vypjaté vnímání odlišnosti provází i následně možné nižší sebehodnocení, sebeúcta a sebedůvěra, dále rozměňované duchem kolektivního obrazu „bílých“. Ti si zpravidla nepřipouštějí, jak dramaticky bolestivé a zraňující musí být, když si romské dítě poprvé ve skutečně nahotě uvědomí, že je odlišné a že musí s touto svojí jinakostí žít, navštěvovat školu, komunikovat s hodnotově cizím světem. Spouštěcí mechanismus romského „komplexu procitnutí“ bývá zvláště zraňující v případech, kdy si dítě uvědomuje svojí fyzickou odlišnost až netaktním „upozorněním“ svých majoritních vrstevníků. Nepřipravenost na takovou klíčovou stigmatizující situaci pak zpravidla přináší trvalý pocit sklíčenosti, ponížení, ale i pobouření a záští vůči odlišujícímu okolnímu světu převahy majority. Utváření sebepojetí jedince je takto výrazně pokřiveno již na samotném počátku socializačního zrání a přináší i široké spektrum příčin, komplikujících další osobnostní zrání a výchovné působení. A dále: Jistě dalším možným zdrojem fatálně odlišujících zdrojů odlišnosti od světa „gádžů“ je odlišný jazykový kód a různá sémantika pojmů. Jazyková vybavenost romských žáků přináší nepochybně bariéry v komunikaci a odlišné chápání zejména klíčových pojmů může vést i k zásadním formám nedorozumění. Ty jsou generovány zejména v prostředí školy, která v konfrontaci s rodinou není mnohdy schopna (či ochotna) přiřadit některým

pojímům kulturně přiměřený význam jasně srozumitelný pro majoritu i minoritu. Zejména tehdy, když konflikt mezi školou a rodinou reflektuje svéráz citlivého ochranného vztahu matky k dítěti a předsudečně postoje vůči škole a autoritám obecně. A pokud máme na mysli vztah Romů ke škole, či vzdělání, pak musíme brát v úvahu, že hodnotový systém romské rodiny nepředpokládá, ba dokonce vylučuje, že by se žena měla vzdělávat. Je totiž primárně připravována na roli matky. Tím spíše, že případná změna sociálního statusu ženy „v domácnosti“ v emancipovanou ženu, preferující vzdělání před mateřstvím, je pro romské muže nepředstavitelnou alternativou předvěstí ztráty dominantního patriarchy muže.

Romové versus škola

Trvalá konstanta nízko nastavené hodnoty vzdělávání, vzdělání a profesní přípravy je silně stigmatizujícím faktorem romské komunity. Slibně proto ní zkušenosti z programu Domáci učitel, dokládající stále zvyšující se zájem o doučování dětí v rodinách. Nadějně zní, že romská rodina zapojená do podobných programů vnímá smysl doučování zejména z perspektivy zlepšení šancí profesního a sociálního postavení. Celkově nízká vzdělanostní úroveň romské populace však vypovídá o převažujícím zastoupení nedokončeného základního a učňovského vzdělání a pouze zhruba čtyřprocentním podílů maturantů a vysokoškoláků. Potěšitelným zjištěním je, že v rodinách, kterým leží na srdci vzdělání a profesní kompetence svých dětí, vynakládají zvýšené úsilí získat a udržet si zaměstnání.

Romský žák, romské dítě, vyrůstá ve svébytném kulturním prostředí, má jiný jazyk a uznává odlišné hodnoty. Matka je prvním vzorem předávajícím dítěti základní kulturní atribut – jazyk. Dítě v tradičním romském prostředí nevnímá dimenzi času jako dynamickou lineární veličinu v kategoriích minulosti, současnosti a budoucnosti. To přináší významný výchovně vzdělávací problém: Romské děti nelze snadno motivovat budoucností, neboť žijí přítomností. Institut systematické profesní přípravy, dlouhodobost vzdělávání, spoření, odkládání výdajů do budoucna, ekonomický provoz domácnosti či dokonce ekologický model uvažování – to jsou hodnoty, které lze na tradičním pojetí života Romů budovat velice obtížně. Vyžadují právě poučený pohled do budoucích životních etap a akceptování neporušitelné zásady, že „za všechno se v životě platí“: Uskrovnění a zvýšený výkon v současnosti se zhodnotí v kvalitě života v budoucnosti. Navíc romské dítě vyrůstá se spoustou přítomných, *není vedeno k* samostatnosti, neutváří si pevnější základy zodpovědnosti za vlastní jednání a chování, nemusí se nad ničím hlouběji zamýšlet a není nuceno o ničem samostatně a s vědomím zodpovědnosti rozhodovat. Tím přirozeně eroduje přirozená potřeba o věcech hlouběji přemýšlet, zvážovat možné varianty řešení nastalých životních situací, klást si vážnější otázky a hledat na ně hodnotově stimulující odpovědi. Zodpovědnost za vlastní život jakoby se rozplývala v klimatu kolektivní (ne)zodpovědnosti a šalivě chvilkové opoj-

ném pocitu volnosti života „tady a teď“. Absence či eroze intelektových podnětů je mnohdy umocňována i odlišnostmi smyslových podnětů: Chybí knížky, kreslicí potřeby, tvořivost utvářející hračky a sportovní vybava: Tím trpí i jemná motorika, schopnost a ochota zvládat kulturní a hygienické návyky. Soubor těchto specifických kulturních rysů snad nejvýrazněji posiluje právě nedostatečná či absentující motivace ke změně, progresu, flexibilitě, smysluplnému zaměření na budoucnost. Romský žák je tak vystaven „velkým rezervám v učení“, které nepovažuje za prvořadý, nezastupitelný předpoklad sebevědomého postoje k životu a společnosti a nedílný krok k důstojnému profesnímu uplatnění. Učení je tak romskými žáky nahliženo jako něco spíše zbytečného, neužitečného, zvnějšku vnuceného, nepřátelského. Nedostatek soustředěnosti, krátkodobá pozornost, pasivní přístup k informacím, chybějící motivace, pomíjivost zájmu a absence životadárné radosti z poznávání a řešení úkolů, to vše sráží i nadané romské žáky do podprůměru a tvoří překážku dalšího smysluplného socializačního a výchovně-vzdělávacího procesu. Ten je pak jen zčásti ozvlášťován zpravidla vyšší spontánností, muzikálností, estetickým citěním a pohybovými dispozicemi; nesporně pozitivními vlastnostmi, které však k dalšími osobnostně rozvíjejícímu vývoji nutně vyžadují (i v romském prostředí) právě zpravidla absentující trvalost motivací, cíleností, houževnatosti a osobní zodpovědnosti.

Téma Romové versus školní vzdělání upozorňuje na skutečnost adaptačně mnohdy neschůdného přechodu ze základní na střední školu. Prostředí základní školy se Romům jeví jako docela přirozené – setkávají se zde se svými kamarády z ulice i s rodinnými příslušníky. Ale žáci, kteří pokračují ve studiu, se tak rozhodnou většinou na popud učitelů, přičemž však rodiče na další vzdělávání nahlízejí spíše bez většího zájmu. Na střední škole nebo učilišti romská mládež přichází do nového, neznámého – jasně majoritního prostředí – a to si pak mohou spojovat s nepříjemným, nebo dokonce nepřátelským místem. Spolu s vyššími studijními a pracovními nároky se tak profesní příprava může stát nepřekonatelnou bariérou, kterou je třeba opustit a vrátit se „do lůna vlastní etnické komunity“, do prostředí známého a nespojovaného s nepředvídatelným překováváním životních překážek. Že k takové „životní filozofii“ přispívají i nevitáné a spíše nezvládané zvýšené finanční a organizační nároky spojené se studiem, není třeba zvláště připomínat.

Romský školák je do školního prostředí vřazován jako jedinec se *sociálním znevýhodněním*. Jde o kategorii žáků pocházejících z prostředí sociálně nebo kulturně a jazykově odlišného u nás již žijících nebo nově migrujících menšin. Právě pro tyto skupiny je typická nedostatečná předškolní příprava, slabě motivující rodinné prostředí, absence práce s knihami, pravidelný kontakt s hračkami, nezájem o školní práci. Tyto faktory výrazně posiluje chybějící denní režim, neprospěch, nezažití úspěchu (jako významného motivačního stimulu), postoje romských rodičů ke škole, předsudky některých učitelů k Romům, nízké očekávání učitelů, sociální problémy (hydlení, hygiena, nezaměstnanost, chybějící vzor), nevzdělanost rodičů, neznanost vyučujícího jazyka (etnolekt).

obavy z kulturně odlišného školního prostředí, existence ghatt škol, nepřiměřeně snížené nároky na romské žáky. Naše situace aktualizuje některé protiprávní postupy škol (vyřazování romských žáků z „majoritních“ tříd a škol) či rušení individuálně zaměřené výuky v multietnických třídách. Navíc je všeobecně známou skutečností, že výchovně-vzdělávací proces v základní škole nerespektuje opravdové specifické potřeby romských žáků. Opomíjí potřebu dynamické výuky, bývá stereotypní, abstrahuje od romských hluboce vkořeněných kulturních hodnot; při výuce jazyků se přehlíží, že romské děti se učí již třetí jazyk a že vycházejí z naprosto odlišné jazykové kultury. Pedagogům tak mnohdy chybí schopnost adekvátního, individuálního přístupu k romským žákům. Ti potřebují cítit, že je jim učitel nablízku, že mu mohou důvěřovat, že je má rád, že mu na nich opravdu záleží. Přitom však dlouhodobá praxe pedagogů potvrzuje zásadu, podle které filozofie bez trestů a odměn je v případě romských žáků nevhodným výchovným – protože nestimulujícím – výchovným prostředkem. Sankčnímu principu však vždy musí odpovídat i ujištění, že dítě specifické negativní (pozitivní) situaci porozumělo, a je tak schopno její důsledky dostatečně a s výchovně nepřehlédnutelným poselstvím „strávit“.

Palčivý problém nechuti posílat romskou mládež do odborných učilišť a škol čelí přžívajícímu romskému názoru, že vzdělání není nezbytný prostředek k získání důstojného životního postavení a nevyhnutelnou investicí času a finančních prostředků do budoucnosti. Stále silněji se tak aktualizuje klíčový moment míry vytrvalosti romské mládeže na cestě k profesní kvalifikaci. Máme se zaměřit na samotnou mládež či rodiče? Motivovat cestou poukazu na úspěšné a známé romské osobnosti? Sankcionovat lhotejné rodiče či „pozitivně diskriminovat“ studijně vytrvalou romskou mládež? Rezignovat nad rostoucím počtem romské mládeže bezcenně bloumající „na rohu ulice“ a zmarňující nedozrálý lidský potenciál či individuálně a s vědomím „cesty trnité“ přispívat k možnostem profesního uplatnění každého Roma? Chápat romské etnikum jako hodnotově vzdálenou a integračně nedostupnou skupinu nebo jako sebevědomé spoluobčany sdílející rovně svět povinností i odměn? Zdá se, že hledání odpovědí na tyto otázky ze strany zejména politiků „není na čem stavět“. V tom případě si však můžeme položit možná jednu „syntetizující“ otázku: Kdy a v jakém rozsahu dojde k sociálním nepokojům jako výsledku dlouhodobě „uhýbavých“ postojů k tak pro dnešek zásadnímu problému, kterým je nesporně právě multikulturní koexistence?

Zamýšlíme-li se nad specifickým světáběhem kulturního prostředí Romů zorným úhlem reprodukce životního způsobu či konkrétněji životního stylu, narážíme zpravidla na dva základní faktory: absenci pevně stavební základny budování občanské konkurenceschopnosti a bludný kruh statické sociální reprodukce. V prvním případě se aktualizuje již zmíněné „není na čem stavět“, druhý poukazuje na neproduktivní, a dokonce zničující generační přejímání kulturních a životních vzorců, vzdalující Romy od úspěšného uplatnění v kontextu širší společnosti a stojící v cestě emancipovanému postavení na poli práce, skupinové seberealizace a osobních aspirací. Teorie sociální reprodukce

formou zjednodušené deskripce sociálně kulturní reality tak v případě Romů upozorňuje zejména na tradiční nízké vzdělání rodičů, jejich bagatelní pozici na trhu práce, následnou vysokou hladinou dlouhodobé nezaměstnanosti. Toto základní – přímo fatálně určující – schéma je dále ozvláštněno specifickým naturelem romské rodiny: bolestně vnímaným trvalým pocitem odlišnosti, na krátkodobé cíle zaměřené hodnotové aspirační orientaci (vzdělání za horizontem spektra běžných priorit), chybějící podpora zdravé touhy dětí po tvořivých zájmech a životní kariéře, absence nezbytného osobního soukromí, nepřiměřeně pěstovaný vztah k osobnímu vlastnictví, nevyhovující bytové podmínky. Takové výchozí prostředí pak v konfrontaci se zcela odlišným naturelem školy přináší neochotu či neschopnost osvojovat si základy pracovního režimu a pojetí řádu, vypořádat se s odlišným jazykovým kódem a významem nových pojmů. Rodinou nepěstovaná orientace na výkon a plnění úkolů pak přirozeně přináší neúspěch živící nízké sebevědomí a otevírá jen silící diskrepance v oblasti aspirační úrovně. Opakovaný neúspěch při konfrontaci s majoritní skupinou plodí rezignaci na dobré výsledky. Neúspěch především na druhém stupni ZŠ vede k rezignaci na dobré výsledky v učení, vzdělání je jako nesnadno dosažitelná hodnota dále zpochybňováno. Propast mezi přáním a možnostmi se prohlubuje; zatrpkllost vůči úspěšnější majoritní společnosti roste. Hoši rezignují na možnost plnohodnotného profesního uplatnění, dívky dají přednost mateřství a pevnému nepřekročitelnému ukotvení v rodině. Bludný kruh generačně fatální sociálně kulturní reprodukce je uzavřen. A zároveň otevírá „nový počátek“ generací přejímajících „osvědčené“ hodnotové vzory vzdalující jednu významnou minoritní skupinu od základních trendů směřování majoritní společnosti.

Je přirozené, že většinová společnost se generačně přejímaným vzorům „životní strategie“ Romů brání zejména cestou specifických cest edukace romských žáků. Stále častěji tak zejména sociální pedagogové diskutují „tři pilíře opory vzdělávání Romů“: přípravné ročníky, romské asistenty a domácí učitele.

Smyslem *přípravných tříd* je cestou přirozené socializace vštípit romským dětem „režim pracovního dne“, nutnost dochvilnosti, analogii her posilovat respekt k pravidlům a vlastnímu pojetí odpovědnosti. Právě touto cestou „sociální opory“ se budují „základy, na kterých se dá stavět“. Oficiálním cílem přípravných tříd je zajištění rovného přístupu ke vzdělání a vyrovnání vzdělávacích potřeb hned při vstupu do vzdělávacího systému. Praxe však mnohdy ukazuje, že ačkoli jsou romské děti připravovány na úroveň běžné základní školy, dostávají se však většinou do škol „romských“, kde se setkávají s dětmi, které přicházejí bez předškolní přípravy přímo z rodin nebo mateřských škol. Úsilí vynaložené na půdě přípravných tříd se tak silně devaluje či rozměšňuje, nově získaný vzdělávací potencionál se rozplývá v nutnosti přizpůsobit se „slabším dětem“.

Všeobecně přijímaná zásada přístupu ke vzdělání všem dětem bez rozdílu přináší od poslední dekády minulého století i institut tzv. *asistenta pedagoga*.

Asistent obvykle zná velmi dobře prostředí, ze kterého děti pocházejí, a je tak schopen účinně pomoci dětem z odlišného sociokulturního prostředí, které dobře (nebo vůbec) neznají vyučovací jazyk, sdílejí odlišné hodnoty a obtížně se adaptují na práci ve škole. Romští asistenti lépe rozumí problémům romských dětí (rodin), identifikují se s nimi a bývají tak nápomocni při utváření a realizaci vzdělávacích strategií romského žáka. Mnohdy se fakticky ocitají v roli náhradních opatrovníků dětí a jsou často jediní, kteří mohou poskytnout sociálně-pedagogickou oporu dítěti, posílit jeho sebevědomí nebo mu nabídnout herní činnosti vedoucí k prožitkům radosti, ale též osvojení základních vědomostí a dovedností.

Stále jasněji se ukazuje, že překročení bludného kruhu reprodukce kulturního a vzdělanostního znevýhodnění Romů zahrnuje intervence prostřednictvím přípravných tříd, romských asistentů a „domácích učitelů“, když celý systém vzdělávání romských žáků předpokládá nezbytnou koordinaci nejen na úrovni legislativní, ale též v rovině samotné praxe.

Nejen pedagogové mající zkušenosti s romskou mládeží dobře vědí, jak významnou a účinnou výchovnou strategií je *hra*. Nikoli pouze pro hravost o sobě, pro pěstování motorických dovedností a navozování subjektivního pocitu radosti, ale i proto, že obsahuje pravidla, která jsou její nezbytnou součástí. Z hlediska výchovného je pak důležité, že se dají postupně nastavovat v souladu s vyspělostí dětí a hravou cestou tak pěstovat schopnost osvojovat si pravidla fungující v reálném životě. Zvládání hry a jejích pravidel posiluje důvěru v možnost zvládání životních situací, generuje zdravý pocit sebevědomí, vnáší do života oživující podněty a *respekt před pravidly* a řádem. Z hlediska životních aspirací jde o cestu, která přináší oprávněný pocit štěstí, posiluje vůli opakovat situaci založenou na zvládání pravidel a osvědčit tak schopnost být úspěšný i v běžných životních situacích v širším společenském kontextu. Hra, jako nástroj utváření pozitivního vztahu k nastaveným pravidlům a respektu před povinnostmi, však – stejně jako další socializační a výchovné formy – mnohdy naráží na fakt, že romské děti „nemají na čem stavět“. Systém norem a způsobů uvažování a jednání, který si přinášejí z rodiny, bývá zpravidla nedostatečně konzistentní vzhledem k běžným, osvědčeným a obecně přejímaným a přijímaným systémem hodnot.

Multikulturní výchova

– nedílná součást sociální integrace Romů

Specifická situace Romů v kontextu hodnotově odlišné majoritní společnosti bývá v krajních případech ozvlášťována i otevřenými projevy xenofobie a rasismu. To mnohdy zásadním způsobem znesnadňuje či znemožňuje společenskou a kulturní integraci Romů a vystavuje je dalšímu prohlubování sociálního znevýhodnění. Právě v této souvislosti se v celé nahotě projevuje *rasismus* jako primární síla zla předurčeného k deformaci dobrých lidí. Staví proti sobě jedince a skupiny, kteří by v rasismem neutráveném prostředí utvářeli

vzájemné běžné přirozené a ideologicky nezatižené vztahy sympatií a antipatií, vášně a lhostejnosti, kooperace a nezájmu, partnerství a osamělosti, sdružování a individualismu. Oproti tomu však uměle vytváří jako určující bariéry vzájemného nedorozumění a neporozumění, implantuje lidsky zničující prvky apriorní arogance a nenávisti, zamořuje mezilidské vztahy nevělí pro vzájemně obohacující spolupráci, zapleveluje společenské klima trvale přítomným principem podezřívavosti a vše prostupující xenofobií. Je ideologií svou podstatou zvrácenou, neboť apriorně „nálepkuje“ lidské skupiny a osoby podle barvy kůže či fyzického znaku a odvozuje odtud i kvalitativní odlišnosti v řádu kritérií vyšší – nižší, nadřazený – podřadný, lepší – horší, přijatelný – nepřijatelný, dobrý – špatný. Zjednodušujícím měřítkem vyčleňuje určitou skupinu lidí jako podřadnou a nepřiznává jí rovná práva a povinnosti s celkem společnosti. Zbavuje tak její příslušníky šanci rozvinout naplno individuální schopnosti a talenty a přispět tím i k možnosti být maximálně užitečný sobě a celku. Rasismus degraduje základní prvky lidství a zbavuje společnost plného rozvoje právě tím, že jedné skupině upírá právo na všestranné uplatnění, které právě v součtu individuálních příspěvků je hlavním a nezastupitelným předpokladem společenského rozvoje. Rasismus staví hráz společnému úsilí o společenský pokrok, když vyčerpává a zmaňuje obrovský a jedinečný lidský potenciál v trvalé existenci nepřirozené situace „nadřazenosti“ a „podřizenosti“ a v konečném důsledku nepřináší nic než bolest, nenávist, deziluzi na jedné straně a falešnou iluzi nadřazenosti či vyvolenosti na druhé straně. Jde o stav trvale neudržitelný, protože lidské přirozenosti cizí a se zásadou společenského pokroku neslučitelný.

Multikulturní výchova řeší problematiku integrace a inkluze znevýhodněných skupin, vzájemnou toleranci a respektování odlišných specifík, vždy za předpokladu nenarušené přirozené harmonie v koexistenci mnoha lidských společenstev. Za multikulturní výchovu adresovanou romskému etniku budeme považovat proces vynaloženého úsilí, péče, edukace, resocializace, intervence a snahy o vytvoření porozumění, tolerance vycházející z řad Romů vůči skupinám, které spadají do otázky multikulturality, stejně tak vůči majoritní společnosti. V tomto kontextu se silně aktualizují problémy vzdělání, nezaměstnanosti, životního stylu, komunitní mentality, existenčních potíží, bytových a hygienických podmínek, předsudků, stereotypů, rasismu, diskriminace, xenofobie, a dalších sociálně patologických jevů. Jedno se ve sléře postupné všestranné emancipace Romů jeví jako nezbytné: Multikulturní výchova by měla být řešena oboustranně – vzhledem k majoritní i minoritní společnosti.

Možnosti rozvíjení vůle v poradenské praxi

TOMÁŠ NOVÁK

Teoretická východiska

Vůle v psychologickém slova znamená realizaci vnitřně přijatého „přání či rozkazu“. Může být vnímána jako specifická psychická charakteristika, dispozice i jako volní proces. O vůli lze hovořit, pokud si uvědomujeme alespoň některé motivy jednání, chceme se podle některého z nich rozhodnout a své rozhodnutí skutečně realizujeme.

Slova vůle a volba jsou si velmi podobná. Prožíváme určitý stav, můžete jej změnit nebo nezměnit. Chtít něco uskutečnit, a učinit to fakticky, to jsou dvě věci. Uskutečnit přání je obtížnější než je mít. Zvláště když pevná vůle chybí alespoň v rozsahu, kterého by bylo potřeba k dosažení cíle.

I když cíle dosahovat nebudete, jsou opět další dvě možnosti. Zmíněný stav může vadit nebo nevadit. Pomyslnou hru „vadí-nevadí“ lze dále vyhrotit. Může vás to psychicky drtit, deptat, zraňovat, štvát, popuzovat. Jaké to bude, nebude ani tak záležet na objektivní realitě, ale spíše na vašem osobním prožitku a vnímání konkrétní reality. Se studiem vůle jsou spojeny různé paradoxy.

Moderní psychologie se zmíněnému pojmu spíše vyhýbá. Častěji uvádí například termíny cílevědomé nebo cíle směrné chování, motivace či volní činnost.

Přesto je termín vůle v běžné řeči často používán, má svoji tradici a navíc je i laikům poměrně srozumitelný.

Studiu vůle se věnoval jeden z „otců – zakladatelů“ české psychologie univ. prof. František Krejčí. (Viz jeho „Svobodná vůle a mravnost“ (1908) a jeho stěžejní dílo „Psychologie vůle“ (1926).) Další česká monografie o vůli následovala až v roce 1984. Šlo o práci F. Rycheckého. Autor se zabýval ovšem jen jednou z oblastí uplatnění vůle, totiž v pohybové činnosti. Pak až v roce 1999 vydal Milan Brichečín „Vůle a sebekontrola“.

Do funkcionářského slovníku totality patřil často zneužívaný pojem „morálně volní vlastnosti“. V zásadě proti oně trojici slov nemůže nikdo nic mít. Zneužitelný je do nich vkládaný obsah. Možná i proto se psychologové o výzkum vůle příliš nezajímali.

Vůli lze vnímat jako soubor vlastností a postojů. Umožňuje cílevědomé rozhodnutí a jednání. Lze ji chápat jako schopnost vybírat podněty směřující k cíli. Ten vyplývá z našich záměrů. Vůli lze regulovat vlastní chování. Upravovat je tak, aby směřovalo k vytčenému cíli, a naopak brzdit aktivity vzhledem k dosažení cíle kontraproduktivní.

V tomto rámci nepůsobí vůle zdaleka jen sama. Pokud mluvíme zvláště o motivaci, paměti, vůli atd., jde o užitečné zjednodušení. Rozdělení je po-

třebné, být umělé. V reálné osobnosti obvykle nelze hovořit o jednotlivých „ohraničených“ procesech. Je to právě ona osobnost, která dělá tu kterou konkrétní věc. V experimentu se zvířaty mohu předpokládat, že za rámcově stejných podmínek budou podávat obdobný výkon kdykoliv. U člověka sehrává roli široké spektrum stěžejí postžitelných vlivů. „Nemůžeme předem vědět, jaké to bude, když ztroskotáme nebo když budeme umírat.“ (Z.Matějček)

Moderní je pojetí jakési hypervúle. – „Flow“.

Název je odvozen od slovesa *to flow*, což je téci. Odtud představa plynutí, jemuž nelze odolat nebo spíše tvůrčího příválu aktivity. Zde vůle, o níž není třeba usilovat. Ona zde prostě je a podle osobního názoru postiženého, nebo naopak šťastného není nic jiného než konkrétní výzva. Tu naplní za každou cenu. Jde o jakýsi superzájem. Týkat se může práce, hry, subjektivního poslání. Může jít o něco skutečně vynikajícího, lidstvu prospěšného, ale může jít i o věci objektivně nepodstatné. S obdobnou tvůrčí posedlostí můžete dejme tomu malovat obraz, který bude a zůstane mazaninou, popř. mimořádným dílem. Prvky „flow aktivity“ lze najít třeba v hráčské vášni. Vysvětlení typu „nad tzv. výherním automatem nelze již z principu trvale vyhrát“ spíše onu vášně posiluje, než tlumí. Flow může co do výsledku vyznít slavně a „přepsat dějiny“. To ovšem jen zcela výjimečně. Může dopadnout tragicky – třeba u sázkařů. Výsledek může být i komický nebo tragikomický. Namátkou dřina některých zahrádkářů směřující k vypěstování nadměrné úrody. Ta je posléze zavařována a jinak uchovávána a po letech nespoteřebovaná likvidována. Nadšení takto jednat znovu a znovu připomíná flow.

Vůle směřuje k cíli

Podle teorie cílů je lidské chování podstatně ovlivněno metami, kterých hodláme dosáhnout, a také jejich zápornými variantami, totiž tím, čemu se chceme vyhnout.

Cíle ovlivňují naše úvahy i směřování. Jsou organizovány v hierarchii. Významné jsou i ty, které sice nepřinášejí řešení, ale lze je považovat za „kroky správným směrem“. Většina cílů je vědomá. Ne vždy si je ovšem plně uvědomujeme. V afektu a rozladění jsme schopni jednat i v přímém rozporu s daným cílem

Obvyklý postup „kroků správným směrem“ následuje :

- Uvědomění si potřeby a její výběr v rámci hierarchie.
- Určení cíle, který v rámci možností naplnění zmíněné potřeby odpovídá.
- Co je proto nutné učinit: taktika, strategie, uvědomění si postupu směřujícího k dosažení cíle.
- Rozhodnutí k realizaci nejvýhodnějšího postupu k danému cíli.
- Volní jednání, tj. cílevědomá „péče o kytíčku“ cíle.

Výše uvedené shrnuje dynamické projevy ovlivňované rozličnými faktory. Především samo určení cíle nemusí být nic jednoduchého. Cílů je hodně, možností jak je dosáhnout je málo. Něco může přitahovat i odpuzovat, někdy obojí i zároveň. Vznikne ambivalence, již si v plném rozsahu nemusíme být ani vědomi. Přesto je přítomna a může značně ovlivnit veškeré jednání, a tudíž i volní složky. Problémem pak nemusí být „slabá vůle“, ale ambivalence, nevyhraněnost

Tradiční návodové postupy

Předehra pro rozvíjení vůle

Pěstování vůle je vhodné zařadit do pozitivního formování osobnosti. Jistota, že se zaměřuje pozitivně, zvyšuje její sílu. Také zájem a pocit užitečnosti zvyšuje volní úsilí. Tibetští znalci jógy doporučují metodu „21 600 dechových tahů“. Proč zrovna právě tolikrát vystřídát nádech a výdech, abychom tím prokázali pevnou vůli a došli kýženého klidu? Jeden z mistrů odpovídá otázkou: „Proč se ptáš?“ Posléze vysvětluje: „Nejde o dech, jde o cestu ke klidu.“

Počítání do 21600 je samo o sobě projev výrazného volního úsilí.

Ve třicátých letech minulého století otevírá v Praze „Školu vyjádření“ Richard Špaček. Jeho myšlenky prezentované formou manter typu „chci-mohudovedu-vytrvám – cíle dosáhnou“ jsou apelem na pevnou vůli směřující k jasně vymezenému cíli. Obdobně „horoucím srdcem, s chladnou hlavou a s čistýma rukama i zázraky se stanou možnými“.

Podobně, byť spíše z pohledu praktické aplikace, se tematikou zabýval ekonom a obchodník Jiří Solar. Vydal několik „breviů“. Akcent kladl opět na dobré rady apelující na vůli překonat překážky. Ten se objevuje již v názvu jednoho z nich, věnovaného obchodnímu podnikání: „Půjďte to!“

Cvičení „síly a moci vůle“ podle Břetislava Kafky

Ve své době oblíbený parapsycholog a prvorepublikový psychologický mág považuje vůli za „vrozenou každému jednotlivci, avšak měrou nestejnou“. Silnou vůli nachází u lidí, kteří museli překonávat velké překážky. Nad osobami slabé vůle takřkajíc láme hůl, neboť podle jeho názoru „*pozbyvají možnosti jednati, neuváží následky, neodvratně se blíží zániku, ztrácejí místo ve světě a jsou vyřazeni z dějin lidstva*“.

Z jednotlivých cvičení rozvíjejících vůli doporučuje např. upřené několikaminutové pozorování plamene svíčky. Těžiště výcviku vůle podle něho pramení v každodenním opakování zcela kategoriicky vytvořených formulek vůli posilujících, např.: *Mé chění je přesné a jasné jako rozkaz! Odpoutávám se od všelikého tlaku a svým starostem dávám výhost.*

Uvedenou formulku by zřejmě bylo možno upravit do použitelné podoby takto: „Vím, co chci, tlaky a starosti mají stop.“

Některé z formulek, jež si má cvičící opakovat 15- 20 denně, jsou problematické. Namátkou: „*Budu stále duševně a tělesně vzpřímen, napjat jak uvnitř tak i zevně!*“ Představa, že si člověk sugeruje napětí, je pro modernější pojetí nepřijatelná. Úprava by musela být opravdu značná. Asi takto: „Jsem duševně i tělesně připraven k činu.“ Některé další formulky jsou, ne-li krkolomné, pak „jazýkolomné“: „*Vím, že odvážný nemyslí jako člověk bojácný, že mu bude třeba trpět, on utrpění neočekává, on se zařídí jak uvnitř, tak zevně k obraně proti němu, a to k obraně nejlepší je útok.*“ Úprava by zřejmě zněla: „Jsem odvážný, nejlepší obranou je útok.“ I když podněcovat útok může být problematické.

Další, spíše okrajově zmíněné postupy posilující vůli využívají obrazotvornosti. Kafka uvádí příklad potůčku, na který náhodně narazí člověk labilnější psychiky, a tudíž i slabší vůle. V první fázi se má uklidnit pozorováním, eventuálně poslechem šumotu vody. Ve fázi druhé by měl fantazijně přemýšlet, jak by se dalo vodního toku využít, jak a k čemu je či může být podobný potok dobrý atd.

Představa uklidňujícího, zurčícího potoka je ovšem dnes daleko přijatelnější než využívání systému B. Kafky.

Úspěšné žití podle Gustava Gejerstama

Jiný – řekněme značně populární, tradiční – systém „jak zlepšit sám sebe“ nabízel v třicátých letech švédský psycholog Gustav Gejerstam. (*Metoda úspěšného žití. J. K. Šumavský 1934*) Práce je relativně dostupná i v moderním slovenském překladu. Vůle se zabývá především ve vztahu k překonávání pocitů méněcennosti a s uplatněním v zaměstnání. Pokud se setkáme s někým, kdo se zdá být „lepší, způsobilější, nadanější“, máme si v duchu opakovat: „Mám právě tolik způsobilosti a právě tolik nadání, jako máte vy“. Obdobně při setkání s člověkem vynikajícím dobrotou máme v duchu prohlášovat: „Jsem právě tak dobrý jako jste vy“. V podobě formulky opakované polohlasně před spaním doporučuje slova: „Jsem právě tak dobrý jako kdokoliv jiný“. Tu je možno několikrát opakovat. Lze použít i tikajících hodinek. Ty svým pravidelným zvukem jakoby podporují naši mantru.

Vůle je třeba k určení cíle, k němuž hodlám směřovat. Ten je pro další usilování podstatný. Cvičenec metody by měl o cíli přemýšlet. Má hledat cesty jak se k němu přiblížit. Toto vědomé volní úsilí má gradovat večer, když uléháme ke spaní. Autor doporučuje: Šeptejte mnohokrát tato slova: „Přibližuji se k svému cíli.“

Dodává: „Usínáte-li, naslouchejte tikotu hodin, která praví táž slova.“

Trénink vůle J. S. Matějky

Autor rozvíjel svoji originální metodu v sedmdesátých letech minulého století na brněnské Psychologické výchovné klinice.

Pracoval s dospělými, zejména sportovci – běžci a cyklisty, i s dětmi. Jeho metoda se příliš neprosadila, což zdaleka nelze přisuzovat jen nepřízní doby. Některé její prvky mají ale dodnes inspirační hodnotu.

Trénink vůle vychází z relaxace svalů, nervů i vědomí. Směřuje k maximálnímu uvolnění, v němž si nic nepřejeme, nechceme a o nic neusilujeme. Po náviku takového stavu se cvičenec pokouší obdobný pocit přenést nejprve do představy konkrétní, volní činnosti a posléze i do této činnosti samotné.

Je také možné navození pocitů vyzkoušet v méně náročných podmínkách. Např. pocity lehkosti zkoušet v realitě nejprve při nenáročné chůzi a teprve potom při chůzi v těžkém terénu nebo při běhu.

Pro navození uvolnění a následných představ se používalo názorných pomůcek. Obraz příjemné krajiny podporoval pocit uvolnění. Obraz plynoucích oblaků, eventuálně vznášejícího se peříčka měl navozovat pocit lehkosti. Podněty gradovaly v obrazy vodopádů doprovázené dramatickou hudbou. V tomto rámci si cvičenec představuje vlastní vůli jako klíč umožňující otevřít a pro sebe využít nahromaděnou energii. Básnickým příměrem autora: „*Najednou přijde bouře, vichřice ohýbá staleté stromy, nad námi srší blesky a přívaly vod se řítí dolů. Jestliže se pak spojí v divoké proudy, pak jsou pro ně i balvany smítkem.*“ V Matějkově pojetí jsou popsány přírodní děje vhodným obrazem rozvoje vůle.

Lovíme bobříky: Kouzlu lovu bobříka, geniálního nápadu J. Foglara, nedolal v polovině devadesátých let minulého století ani časopis Reflex. Čtenáři se předkládaly tyto bobříci:

- bobřík ušlechtilosti: Deset dní neřící nic vulgárního, nelhat, nikomu neubližovat, naopak pomáhat těm, kdo to potřebují;
- bobřík odvahy: V noci navštívit odlehlé místo, takové, v němž pocítíme strach, a ten překonat;
- bobřík květin: Poznat padesát květin a stromů a seznam napsat do tabulky;
- bobřík dobrých činů: Sto, byť třeba drobných, ale dobrých činů;
- bobřík hladu: 24 hodin nejíst a pít pouze čistou vodu;
- bobřík síly: Přednožit nohy a pětkrát se přitáhnout na hrazdč, třeba improvizované;
- bobřík velkého mlčení: Celý jeden den nepromluvit ani slovíčko. Nevyhýbat se lidské společnosti, ale nevydat ani hlásku, ani žádný jiný zvuk. Jinak nutno začít znovu.

„Věčně zelený“ trénink vůle

Sílu vůle lze cvičit ve zcela běžných životních podmínkách, a to bez velkého přemýšlení každý den. Právě toto velmi civilní pojetí je velmi užitečné i moderní. Namátkou: *Splnit slib přátelům, i když to není lehké. – Napít se s mírou a pak umět odmítat a nenechat se přemluvit. – Nenapít se ani trošku*

alkoholického nápoje před jízdou autem. – Šetřit peníze na určitý cíl, neutrácet zbytečně za maličkosti. Samozřejmě možno pokračovat ještě dlouho. Odmítnout flirt, který je sice lákavý, ale směřuje k nevěře. Odolávat pokušení i jinak, např. nepodívat se partnerovi či partnerce do mobilu ani do jeho internetové schránky, byť je to náhodou docela snadné.

Lze zkusit držet dietu, cvičit každé ráno, zvítězit nad stigmatem věčných začátečníků při studiu cizích jazyků. Nebo docela prozaicky odejít v nejlepším od rozverné party a přijít domů přesně včas, jak jsme slíbili.

Že neřídíte, a tudíž nemusíte před jízdou abstinovat? Vyměňte tedy zmíněnou nebo jinou nereálnou položku za každodenní sprchování (studenou vodou) nebo třeba za plnění novoročních předsevzetí. Eventuálně si lze koupit učebnici japonštiny pro samouky, tu, která požaduje studium po několik měsíců, každý den půl hodiny, a vydržet oněch 30 minut nad taji jazyka, který nám zřejmě nebude bezprostředně užitečný.

To, co se hodí pro jednoho člověka, nemusí se hodit pro druhého. Ani železná vůle neznamená jistotu dosažení cíle. Náhoda a kontext situace mohou mít podstatný vliv.

Nino Longobardi, *Instalace „Europa 79“*, Stuttgart 1979 (plátno a tygří kůže)

Aktuality v právu

Košer a mešní víno¹

ZDENĚK KOUDELKA

Vinařský zákon chrání zvláštní označení vín vyráběných pro účely církve nebo náboženské společnosti (dále jen církev). Na Moravě a v Čechách je to mešní víno a košer víno. Pro takové označení vína je nutný písemný souhlas příslušné církve. Který orgán církve má oprávnění udělovat souhlas, je plně na dané církvi. Nemusí jít o církevní orgán či církevního funkcionáře se sídlem na území Čech, Moravy a Slezska.² Neoprávněné označení je trestáno jako správní delikt s možností sankce až 4 000 000 Kč.³ Příslušnou k udělení pokuty je Státní zemědělská a potravinářská inspekce⁴ v promlčecí subjektivní lhůtě 2 let a objektivní 5 let.⁵

V rámci Státní zemědělské a potravinářské inspekce rozhoduje o pokutě v prvním stupni příslušný územní inspektorát Státní zemědělské a potravinářské inspekce. Správní zvláštností je, že v oblasti vinařství má inspektorát v Brně územní působnost nejen obecně danou pro vyšší územní samosprávné celky Jihomoravského a Zlínského kraje,⁶ ale celostátní pro určitá vinařská rozhodnutí stanovená zákonem.⁷ Tato zvláštnost v oblasti správního práva je důsledkem nutné specializace úředníků i materiální základny inspektorátu na problematiku vinařství, přičemž 96% všech vinic v České republice je na Moravě v Jihomoravském a Zlínském kraji (okres Uherské Hradiště). Celostátní vinařskou působnost brněnského Inspektorátu Státní zemědělské a potravinářské inspekce však zákon nevztahuje na rozhodování o správních deliktech v označení mešního a košer vína, kde v prvním stupni vykonávají působnost všechny územní inspektoráty Státní zemědělské a potravinářské inspekce.

- 1) Za připomínky děkuji jednateři Terra vinifera, s.r.o., PhDr. Robinu Böhnischovi, Jeho Milosti infulovanému II. opatu Augustiniánského opatství sv. Tomáše na Starém Brně ThDr. Ing. Lukáši Evženu Martincovi, vinaři Českého vinařství Chrástce s.r.o. Františku Váňovi a vinaři Vinařství Dvořáček LTM, s.r.o., Lubomíru Dvořáčkoví.
- 2) Židovství má své centrum v Izraeli, kde sídlí hlavní rabináty aškenazský (pro židovské věřící pocházející z Evropy) i sefardský (pro židovské věřící ze Středomoří). V čele katolické církve je římský biskup – papež, který je fidei osobou s plným právem rozhodnutí v celé církvi.
- 3) § 16 ods. 6 a § 39 ods. 1 pís. g) a ods. 6 pís. b) zákona č. 321/2004 Sb., o vinohradnictví a vinařství.
- 4) § 37 ods. 1 pís. b) a § 37 ods. 2 pís. c) zákona o vinohradnictví a vinařství.
- 5) § 40 ods. 3 zákona o vinohradnictví a vinařství.
- 6) § 1 ods. 2 pís. f) a § 1 ods. 6 zákona č. 146/2002 Sb., o Státní zemědělské a potravinářské inspekci.
- 7) Výjimky z enologických postupů ve vinařství a rozhodování o zatřídění vína jakostního a vyššího vyrobeného ve vinařské oblasti Morava i Čechy. § 12 ods. 8, § 26 ods. 7 a 9 zákona o vinařství a vinohradnictví.

O odvolání proti rozhodnutí územního inspektorátu rozhoduje Ústřední inspektorát v Brně,⁸ případnou správní žalobu lze podat ke Krajskému soudu v Brně.

Oprávnění k označení zvláštní kategorie vína pro účely cirkve mají cirkve státem uznané.⁹ I když svobodu vyznání mají i náboženské skupiny jiné, státního dobrodiní se vzhledem k tomu, že nebyla provedena odluka cirkve od státu, mohou domáhat jen ty, které stát uznal.

1 Košer víno

Košer víno je v židovském náboženství víno rituálně čisté vyrobené postupem daným předpisy judaismu ověřenými rabínem. Různé autority na košer víno jsou různě respektovány podle náboženské orientace, existují veřejné autority i autority některých náboženských skupin. Je tedy možné, že vinařství má více certifikátů různých autorit nebo naopak má certifikaci jedné autority, která však není uznávána některým židovským náboženským hnutím (např. hnutí Chabad – příslušníci lubavičů). **Ne každé košer víno musí být uznáváno všemi židovskými skupinami, ať již je jako košer označeno podle vinařského zákona nebo ne.**

Košer víno se užívá při bohoslužbě na konci večerní modlitby v synagoze k přivítání šabatu, ale je hlavně určeno k běžné spotřebě pro pravověrné židy.¹⁰ Původně bylo víno jako úlitba součástí obětí Hospodinu, jak Hospodin přikazuje ve 3. knize Mojžíšově Leviticus: „*V den, kdy za vás bude nabízet váš snopek podáváním, připravíte Hospodinu k zápalné oběti ročního beránka bez vady a k němu přidavnou oběť, dvě desetiny efy bílé mouky zadělané olejem, jako ohnivou oběť Hospodinu v libou vůni. K tomu i úlitbu, čtvrtinu hlínu vína.*“¹¹ Třetí kniha Mojžíšova Leviticus obsahuje zákaz pít vína pro kněze před vstupem do stanu setkávání:¹² Hospodin promluvil k Áronovi: „*Ty ani tvoji synové s tebou nesmíte pít víno nebo opojný nápoj, když budete vcházet do stanu setkávání, abyste nezemřeli. To je provždy nařízení pro vaše pokolení.*“¹³

8) Státní zemědělská a potravinářská inspekce je celostátním správním úřadem se sídlem v Brně. § 1 ods. 1 a 4, § 11c ods. 7 zákona o Státní zemědělské a potravinářské inspekci. § 40 ods. 4 zákona o vinohradnictví a vinařství.

9) Zákon č. 3/2002 Sb., o církvích a náboženských společnostech.

10) Žid pro výrobu košer vína musí být pravověrný. Rozhodující je náboženství, ne národnost. Proto je zde žid uváděn jako příslušník židovského náboženství s malým písmenem ž, nikoli jako označení národnosti s velkým Ž.

11) Leviticus (Lv) kapitola 23, verš 12-13. Hlín (hin) byla míra o objemu 6 litrů. Obdobně ve 4. knize Mojžíšově Numeri 28, 14: „*Příslušná úlitba bude polovina hlínu vína na býčka, třetina hlínu na berana a čtvrtina hlínu na beránka. To bude zápalná oběť u povolání, po všechny měsíce v roce.*“ Hlín byla míra o objemu 6 litrů. Citace a odkazy na knihy Mojžíšovy dle ekumenického překladu Bible, Stuttgart 1984, 987 s.

12) Svatyně se schránkou svědectví (archou úmluvy) zřízená při cestě z Egypta, předchůdce chrámu. Její stavbu a popis obsahuje 2. kniha Mojžíšova Exodus 36-40.

13) Lv 10,8-9.

1.1 Pěstování vinné révy

Na pracích ve vinohradu, včetně vinobraní, se mohou podílet i nežidé. V samotné Svaté zemi – Izraeli musí splňovat vinař pro pěstování hroznů na výrobu košer vína čtyři pravidla – orla, šmita, kilai ha kerem, terumot a ma' aserot.

Orla – Pro výrobu košer vína nesmí být použita první sklizeň (panenská), kdy je vinný keř ještě bez dostatečně vyvinutého kořenového systému, což může mít vliv na kvalitu hroznů. Možné je užít sklizeň až ze čtvrtého roku. Proto se třetím rokem odstraňují z vinné révy poupata.

Šmita – Vinici je nutné každý sedmý rok odpočinutí (šabatový rok) nechat ladem, jak je přikázáno v 3. knize Mojžíšově: „*Šest let budeš osívat své pole, šest let budeš prořezávat svou vinici a shromažďovat z ní úrody, ale sedmého roku bude mít země slavnost odpočinutí, odpočinutí Hospodinovo. Nebudeš osívat své pole, ani prořezávat svou vinici. Co po tvé žni samo vyroste, nebudeš sklízet a hrozny z vinice, kterou jsi neobdělával, nebudeš sbírat. Země bude mít rok odpočinutí*“.¹⁴ Rok odpočinutí se počítá u každé vinice individuálně podle jejího stáří. Ustanovení o roku odpočinutí některá izraelská vinařství obcházejí tím, že vinice na sedmý rok pronajmou nežidům a hrozny nakoupí.

Kilai ha kerem – Zákaz mísení druhů. Při pěstování vína nesmí být ve vinici vysazeny jiné druhy ovoce než vinná réva.

Terumot a ma'aserot – obřadní vylití 1% vína na památku bývalého deřátku¹⁵ a odvodu pro jeruzalémský Chrám.

1.2. Výroba vína

Výroba vína začíná dovezením vinných hroznů ke zpracování a končí zazátkováním vína v láhvi. Na výrobě moštu od přijetí hroznů se musí podílet jen zbožní židé. Traktorista přivázející hrozny z vinice může být nežid, ale do drtiče je může vysypat jen pravověrný žid. Někteří rabíni vyžadují, aby i dovozce hroznů byl pravověrný žid či alespoň národnostní Žid.

Na výrobě se nesmí podílet rituálně nečistí (např. ženy v období menstruace či po porodu),¹⁶ Přístroje a pomůcky (lis, nádoby) na výrobu košer vína musí být určeny jen na tuto výrobu, nelze je použít pro výrobu běžného vína. Pokud se finančně náročně přístroje používají na výrobu i nekošer vína (lis, stáčecí linka), musí projít speciálním čištěním před výrobou košer vína. Nesmí se užívat živočišné produkty (bílek, živočišná želatina),¹⁷ mohou se užívat jen košer produkty (v Izraeli se užívá rostlinná želatina).

14) Lv 25, 3-5. Obdobně je to předepsáno pro 50. rok – milostivé léto: „*Padesátý rok vám bude létem milostivým. Nebudete v něm sít ani sklízet, co samo vyroste, ani sbírat hrozny z neobdělávaných vinic.*“ – Lv 25, 11. Ovšem dnes izraelské vinice nebývají tak staré.

15) Pátá kniha Mojžíšova Deuteronomium 14, 23: „*Na místě, které si on vyvolá, aby tam přebývalo jeho jméno, budeš jíst před Hospodinem, svým Bohem, desátky ze svého obilí, moštu a čerstvého oleje i prvorozených kusů svého skotu a bravu, aby ses učil být Hospodina, svého Boha, po všechny dny.*“

16) Lv 12, Lv 15.

17) JOSEF KOTÁSEK: Označení vín vyráběných pro bohoslužebné účely, Škola vína a vinařství, Masarykova univerzita Brno 2009, s. 22-23.

1.3 Druhy košer vína

Košer víno je

- **vařené víno** (převařené) či pasterizované (jajin mevušal). Víno se převařovalo, protože nemohlo být užito pro jiné náboženské kultury okolo starého Izraele a pravověrný žid věděl, že je proto může pít. Vaření vína se uvádí jako pozůstatek dob prvního Chrámu, nebo dob babylónského zajetí. Na oltář smělo jen víno, kterého se nedotkl nežid. V Babylónii se pilo víno hojně a zároveň bylo židovskou obětinou. Snahou židů bylo zabránit pití jejich rituálního vína nežidy a rovněž, aby se na oltář dostalo nečisté víno. Na lahvičkách vařeného vína se užívá označení pro vařené víno (lo mevušal), dnes pasterizované (bleskově ohřáté) při 84-87 stupních Celsia. Může je otevřít i nežid, aniž ztrácí košer kvalitu,
- **nevařené víno** nebo nepasterizované (jajin lo mevušal). Nevařené víno se speciálně neoznačuje. S nevařeným vínem může, včetně otevření láhve, manipulovat jen pravověrný žid, jinak ztratí košer kvalitu.

Pokud chce nežid uctít pravověrného žida vínem, zvolí vařené víno. Zvláštění je víno pro svátky **pesach** (šel Pésach či Passover) a víno **mehadrin** pro ultra ortodoxní židy.

Na Moravě je výroba nepasterizovaných košer vín ve Vinařství Dvořáček LTM, s.r.o., Mikulčice, za dozoru brněnského rabína. V Čechách produkuje pasterizovaná košer vína České vinařství Chrástce s.r.o. za dohledu vrchního českého nebo pražského rabinátu. Dovoz košer vín z Izraele zajišťuje především firma Terra vinifera, s.r.o., Mladé Buky.

2 Mešní víno

Mešní víno se užívá v rámci křesťanské mše svaté v části bohoslužby oběti, během níž dochází k předpodstatnění vína na Krev Páně a následně slouží k svátému přijímání pod obojí způsobou nebo v případě nutnosti pouze pod způsobou vína.¹⁸ Podle evangelia Matoušova Ježíš při své velikonoční poslední večeři s učedníky po sněžení chleba vzal kalich, vzdal díky a podal jim ho se slovy: „*Pijte z něho všichni, neboť toto jest má krev, která zpečetuje smlouvu a prolévá se za mnohé na odpuštění hříchů. Pravím vám, že již nebudu pít z tohoto plodu vinné révy až do toho dne, kdy budu s vámi pít kalich nový v království svého Otce.*“¹⁹ V evangeliu Lukáše je nejprve podáván kalich, je dán pokyn, aby se večeře opakovala na Ježíšovu památku. Kalich je symbolem nové smlouvy s Bohem: *Vzal kalich, vzdal díky a řekl: „Vezměte a podávejte mezi sebou. Neboť vám pravím, že od této chvíle nebudu pít z plodu vinné révy, dokud nepřijde království Boží.“ Pak vzal chléb, vzdal díky, lámal*

18) Pro římskokatolickou církev kánon (Kán.) 899 § 1 a Kán. 925. Kodexu kanonického práva, Praha 2004, s. 411 a 419, ISBN 80-7113-082-6.

19) Matouš kapitola 26, verš 27-29. Obdobně Marek 14, 23-25. Ovšem náboženský význam chleba a vína již ve starozákonních dobách dokládá uctění Abrama králem Malkisede-

a dával jim se slovy: „Toto jest mé tělo, které se za vás vydává. To činite na mou památku.“ A právě tak, když bylo po večeři, vzal kalich a řekl: „Tento kalich je nová smlouva zpečetěná mou krví, která se za vás prolévá.“²⁰

Slovo „mešní“ má původ ve slově mše, mešní víno je víno pro mši. Je plně na úvaze církve, za jakých podmínek bude souhlas s označením vína za mešní udělovat a jak bude jejich splnění posuzovat. V případě církví katolických (římskokatolické i východních) jsou tyto podmínky stanoveny kanonickým právem,²¹ podle nějž se musí jednat o víno přírodní (nedoslazované, nedobarvované, nearomatizované) z vinné révy a nezkažené. Obsah alkoholu není regulován, musí jít však jen o alkohol vzniklý zkvašením vlastního cukru v hroznech. Používá se víno červené nebo bílé, které dnes převažuje z praktických důvodů snadnějšího praní purifikatoria (textilie, s nímž se po eucharistii vytrý kalich). Původně se více používalo červené víno, jež barvou odpovídá proměňované Krvi Páně. Užití bílého vína povolil papež Sixtus IV. roku 1478.²² Dnes lze užít i růžové víno. Červené víno užívá pravoslavná církev. Původně mešní vína vyráběla především klášterní vinařství.

Byť je víno deklarováno jako mešní, ale kněz zjistí, že je zkažené (zoctovatělé, druhotné kvašení), nesmí jej použít k eucharistii. Za kvalitu vína určeného k eucharistii odpovídá kněz celebrující mši, který může užít víno, které není označeno jako mešní, pokud je mu znám soulad jeho výroby s kanonickým právem. Při výrobě mešního vína se nesmí použít doslazování cukrem (lze užít zahuštěný hroznový mošt), enzymy, geneticky upravené kvasinky, přídavné látky na podporu kvašení, uhličitán vápenatý, kyselina sorbová či sorban draselný, aktivní uhlí. Nesmí se upravovat pH chemicky (lze užít metodu jablono-mléčné fermentace).²³ Při mši se do mešního vína přidává malé množství vody, což navazuje na antickou středomořskou tradici, kdy se víno při konzumaci mísilo s vodou.

Teoreticky by mohla nastat situace, že v rámci určitého náboženství udělí stejný název (mešní víno) různé církve různým vínům. V praxi k tomu u nás

kem v 1. knize Mojžišově Genesis 14, 18: *A šalemský král Malkisedek přinesl chléb a víno; byl totiž knězem Boha Nejvyššího.* Abram byl později přejmenován na Abrahama (Gn 17, 5). LUKÁŠ EVŽEN MARTINEC: *Bible a víno, Škola vína a vinařství*, Brno 2009, s. 38-39.

Zde i dále Starý i Nový zákon citován podle ekumenického překladu Bible, Stuttgart 1984, 987 s.

20) Lukáš 22, 17-20. Čtvrté evangelium Janovo se zmiňuje o velikonoční večeři Ježíše s jeho učedníky, ale ne o podávání chleba a vína jako těla a krve Ježíše. Je zmíněno umývání nohou učedníků Ježíšem a označení Jidáše Iškariotského za zrádce, když mu Ježíš podal omočenou skývu chleba. Viz Jan 13, 21-26.

21) Pro římskokatolickou církev Kán. 924 § 3 Kodexu kanonického práva, Praha 2004, s. 419, ISBN 80-7113-082-6, a liturgická instrukce *Redemptionis sacramentum* č. 50. Pro východní katolické církve Kán. 706 Kodexu kánonů Východních církví z 25. 10. 1990 vydaného papežem Janem Pavlem II. Kodex je účinný od 1. 10. 1991.

22) <http://de.wikipedia.org/wiki/Messwein>

23) IVO NAGY, FRANTIŠEK ČITBAJ: *Liturgické a omošové vína*, Vinařský obzor 9/2009, s. 430, ISSN 1212-7884.

nedochází, protože s pojmem mešní víno pracuje jen katolická církev. Jiné křesťanské církve sice používají víno při mši, ale nikoli přesně vymezené mešní víno. Je pak na nich, zda užívají běžné víno či víno označené jako mešní katolickou církví. České vinařství Chrámce s.r.o. produkuje z vinice Hněvín v Mostě, pronajaté od pravoslavné církve, víno pro potřeby pravoslavné církve v Čechách, na Moravě, ve Slezsku a na Slovensku²⁴ v řadě Arcibiskupské se svolením pravoslavného pražského arcibiskupa Kryštofa.²⁵

V rámci katolické církve může souhlas s označením mešní víno udělit diecézní biskup jakožto místní církevní řídicí osoba (místní ordinář). Za souhlasu diecézních biskupů tak může učinit i biskupská konference.²⁶ Ordinářem pro příslušníky řehole je i vyšší představený duchovenských řeholních společností papežského práva (generální představený, opat, provinciál) nebo apoštolského života papežského práva.²⁷ Ten, kdo udělil souhlas s výrobou mešního vína, může stanovit liturgický dozor. To je osoba znalá vinařství i kanonického práva, která u vinaře dozoruje zachování příslušných postupů a norem při výrobě mešního vína.

Česká biskupská konference vyžaduje,²⁸ aby mešní víno vyrobené na území České a Moravské církevní provincie

- pocházelo z hroznů vypěstovaných na Moravě či v Čechách,
- pocházelo z moštových odrůd povolených pro výrobu jakostních vín na území Moravy nebo Čech ve Státní odrůdové knize vedené Ústředním kontrolním a zkušebním úřadem zemědělským v Brně,²⁹
- hrozny měly nejméně 20° cukernatosti normalizovaného moštoměru. Ide tedy o přívlastková vína, která tak musí být označena, a tudíž zaříděna Státní zemědělskou a potravinářskou inspekcí.³⁰

Nieměň je nutné oddělit předpisy kanonického práva a světského vinařského práva. Pro bohoslužebné účely lze užít každé víno, které vyhovuje ka-

24) V Čechách, na Moravě, ve Slezsku a na Slovensku existuje jednotná autokefální pravoslavná církev českých zemí a Slovenska v čele s metropolitou, kterým je volen jeden z arcibiskupů. V Čechách existuje eparchie pražská v čele s arcibiskupem, na Moravě a ve Slezsku eparchie olomoucko-brněnská v čele s arcibiskupem. Na Slovensku eparchie prešovská v čele s arcibiskupem a eparchie michalovsko-košická v čele s biskupem.

25) <http://www.ceske-vinarstvi.cz/main.php?page=nabidka&id=10>

26) Kán. 455 § 4 Kodexu kanonického práva.

27) Opat územního opatství (exemptní opat, nullius) má postavení místního ordináře jako diecézní biskup pro všechny věřící v území opatství, nejen pro členy svého řádu. Územní opatství není součástí diecéze. Na Moravě, ve Slezsku a v Čechách územní opatství není. Je to například benediktinské arcioptatství sv. Martina v Pannohalmě v Maďarsku. Kán. 134 § 1, Kán. 368 Kodexu kanonického práva.

28) JIRÍ PRINZ: Jaké je tajemství mešního vína?. Katolický týdeník 43/2009, s. 4, ISSN 0862-5557. <http://www.katyd.cz/index.php?cmd=page&type=11&article=6891>

29) § 4 ods. 4 pís. d) zákona o vinohradnictví a vinařství, § 1 vyhlášky č. 323/2004 Sb., kterou se provádějí některá ustanovení zákona o vinohradnictví a vinařství. Zákon č. 219/2003 Sb., o oběhu osiva a sadby.

30) § 19 ods. 4 zákona o vinohradnictví a vinařství.

nonickému právu, tedy přírodní a nezkažené víno, byt' nebude mít označení mešní víno podle vinařského zákona, přesto je mešním vínem. Každý duchovní celebrující mši musí užít mešní víno dle kanonického práva. Jen na knězi záleží, zda jde i o mešní víno označené podle vinařského zákona. **Každé nezkažené mešní víno označené dle vinařského zákona je i mešním vínem podle kanonického práva, ale nikoli každé mešní víno podle kanonického práva musí být takto označeno podle vinařského zákona.**

2.1 Spor o udělení označení mešní víno

Je znám spor mezi Arcibiskupskými vinnými sklepy Kroměříž, spol. s r.o., a Olomouckým arcibiskupstvím. Tyto subjekty původně spolupracovaly. Olomoucké arcibiskupství bylo menšinovým společníkem společnosti a ta podnikala ve sklepích Arcibiskupského zámku v Kroměříži, kde olomoučtí biskupové vyráběli a skladovali víno již ve středověku. Společnost se svým názvem hlásila k arcibiskupství. Později však došlo k rozporu mezi společníky. Olomoucké arcibiskupství přestalo se společností spolupracovat, ta opustila Kroměříž a přenesla sídlo do Hovorán. V odvetu byla na základě návrhů většinového společníka zrušena účast menšinového společníka Olomouckého arcibiskupství ve společnosti soudním rozhodnutím.³¹

Olomoucké arcibiskupství již roku 2001 založilo společnost ARCIBISKUPSKÉ SKLEPY KROMĚŘÍŽ, s.r.o., kde je většinovým společníkem a která pokračuje v tradici výroby vína v kroměřížských zámeckých sklepích. I zde pokračoval obchodní spor, když původní Arcibiskupské vinné sklepy úspěšně namítly proti nové společnosti s ručením omezeným zaměnitelnost názvu. Ta se přejmenovala roku 2002 nejprve na ARCIBISKUPSKÉ ZÁMECKÉ SKLEPY KROMĚŘÍŽ a v roce 2004 na Arcibiskupské zámecké víno Kroměříž.

Tedy Arcibiskupské vinné sklepy Kroměříž přes svůj název nespolupracují s Olomouckým arcibiskupstvím a nesídlí v Kroměříži. Požádaly však římskokatolickou církev o možnost užití názvu mešní víno, což jim Česká biskupská konference odmítla.³² Naopak povolení má společnost Arcibiskupské zámecké víno. Neúspěšné Arcibiskupské vinné sklepy (dále žalobce) Českou biskupskou konferencí zažalovaly žalobou, o které rozhodoval v rámci správního soudnictví Městský soud v Praze a následně Nejvyšší správní soud. Oba soudy potvrdily stanovisko církve.³³

Žalobce nesouhlasil s tím, že posouzení, zda konkrétní víno splňuje požadavky, aby bylo prohlášeno za mešní, spadá do vnitřní autonomie církve. To-

31) Usnesení Krajského soudu v Ostravě z 21. 1. 2004, 29Cm 231/2001. Potvrzeno Vrchním soudem v Olomouci.

32) Ve věci jednala biskupská konference, byt' sídlo žadatele bylo od 20. 12. 2002 v Hovoranech v Brněnském arcibiskupství a diecézní biskup jako místní ordinář mohl o žádosti rozhodnout sám. Dopis generálního sekretáře České biskupské konference z 27. 10. 2006 čj. 577/2006.

33) Usnesení Městského soudu v Praze z 31. 5. 2007 sp.zn. 5 Ca 350/2006. Rozsudek Nejvyššího správního soudu č. 1556 Sbírky rozhodnutí Nejvyššího správního soudu sv. 5/2008 (2As 54/2007),

to tvrzení je podle žalobce třeba měřit pohledem toho, že je ČR sekulárním státem, zvláště když se jedná o obchodní spor, kde je římskokatolické církvi jako jednomu z účastníků obchodní soutěže poskytována výhoda, když může omezit ostatním soutěžitelům přístup na trh regulací označování vína. Svoboda náboženského vyznání a autonomie církvi má podle žalobce dopad toliko na správu jejich vnitřních poměrů, které žádným významným způsobem nezasahují navenek. V posuzovaném případě jde však o omezení volného obchodu osobám, které s církvi nemají nic společného, navíc ve výsostně ateistické zemi,³⁴ kde je mešní víno předmětem obchodu a neslouží pouze realizaci náboženského ritu.

Církev uvedla, že primárním a hlavním účelem mešního vína je jeho užití při liturgii církve římskokatolické, která jediná používá označení mešní víno. Musí se jednat o přírodní čisté víno získané z plodů vinné révy a nesmíšené s cizími látkami a zároveň musí být toto víno vyráběno výrobcem, o němž nemá církev pochybnost, že bude tento výrobní postup dodržovat. Dále uvedla, že pokud žalobce poukazuje, že se jedná o spor obchodní, tak nerespektuje účel správného soudnictví ani pravomoci státních orgánů ve vztahu k vnitřní autonomii církvi.

2.2 Obchodní a ústavní hledisko

Mešní a košer vína nejsou monopolně určena jen pro náboženské účely, ale užívají se k běžné spotřebě a označení má i tržní aspekt. Tedy mnoho výrobců vína může mít zájem o toto označení z důvodu zisku. Určení vína pro bohoslužbu je prioritní a nezáleží na tom, že vedle bohoslužby lze víno užit i k běžné konzumaci a dané označení jej může činit vyhledávaným na trhu vůči jiným vínům stejné materiální kvality, ale bez daného označení. Souhlas církve s označením vína za mešní má prvotní funkci informace, že dané víno smí být při bohoslužbě užíváno. Na tomto hlavním náboženském poslání označení mešní či košer víno nic nemění prodejnost takového vína na trhu.

V našem státě není provedena odluka státu a církve, avšak neexistuje žádná státní církev. Stát se neváže na žádnou ideologii, respektuje však náboženskou svobodu i ateismus. Rozhodně není státem ateistickým. Na církve přenáší i určité veřejnoprávní úkony (uzavírání manželství). Zákon neupravuje podmínky poskytnutí souhlasu s užitím označení mešní víno ze strany církve. Je v moci příslušné církve, který orgán určí k udělování souhlasu a jaké stanoví podmínky. Nikdo nemá ani při splnění stanovených podmínek nárok na získání tohoto označení a církev může žádost odmítnut i bez udání důvodů či na ni nereagovat, byť žadatel splní podmínky pro mešní víno dané kanonickým právem. To vychází z ústavní zásady, že církve spravují své záležitosti nezávisle

34) Žádná z našich zemí (Morava, Slezsko, Čechy) není ateistická a nikdy nebyla. I když je v Čechách náboženské citění slabší než na Moravě a ve Slezsku, náš stát nehlásá ateismus. Těto ideologii poskytuje jen svobodu stejně jako náboženství. Jedinou ateistickou zemí byla na světě Albánie za totalitní vlády Envera Hodži. Je zajímavé, že pojem ateistická země používá společnost, která se ve svém názvu hlásí k církevní instituci.

na státu.³⁵ Ochranu autonomie církvi již judikoval Ústavní soud i Nejvyšší správní soud, když oba konstatovaly, že státním orgánům nepřísluší posuzovat a zjišťovat, které osoby v církvi plní úlohu duchovních.³⁶ Autonomii církvi rovněž potvrdil Ústavní soud, když zrušil část zákona o církvích.³⁷

Označování za mešní či košer víno spadá do oblasti vnitřní autonomie církve. Rozhodnutí církve o udělení souhlasu s užitím sousloví mešní nebo košer víno není rozhodnutím správního orgánu o veřejném subjektivním právu a nepodléhá přezkumu ve správním soudnictví. Soudní přezkum udělování tohoto souhlasu by byl státní přezkum rozhodnutí církve o tom, které víno k bohoslužbě užívat, což je nepřipustné.

2.3 Žehnání vinohradu a vína

Na Moravě a na Slovensku je tradice žehnání (benedikce) vinohradu a vína.³⁸ Žehnání určité věci je náboženský obřad, kterým se vyprošuje a zaslubuje Boží pomoc. Bůh uděluje požehnání tím, že člověka obdarovává svou nekonečnou dobrotou. Žehnání koná kněz nebo jáhen (diakon).³⁹

Žehnání vinohradů se provádí 25. května na svátek sv. Urbana, jenž byl papežem v letech 222-230 a je patronem vinařů. Při žehnání se použije bílá liturgická barva a čte se část Evangelia podle Jana.⁴⁰ Žehnání vína se koná především 27. prosince v den svátku sv. Jana Evangelisty. Ten podle tradice požehnal nádobu s otráveným vínem a zbavil tím jed účinku. Lze žehnat mešní i nemešní víno. Čte se část Prvního listu Janova.⁴¹ Když se požehnané víno na svátek sv. Jana podává k pití, může se dle tradice říci: „Pij lásku svatého Jana.“⁴²

35) Čl. 16 ods. 2 Listiny základních práv a svobod, republikace č. 2/1993 Sb.

36) Usnesení č. 30/2000 Sbirky nálezů a usnesení Ústavního soudu (III.ÚS 136/2000). Rozsudek č. 966/2006 Sbirky rozhodnutí Nejvyššího správního soudu (5As 25/2005).

37) Nález č. 4/2003 Sb. (Pl.ÚS 6/02). Tento nález byl korigován nálezem 10/2008 Sb. (Pl.ÚS 2/06), který však nezpochybnil princip vnitřní autonomie církvi.

38) Občas se lze setkat s označením tohoto obřadu jako křest či svěcení vína. To jsou liturgicky nesprávná označení (křtí se jen člověk).

39) Kán. 1169 § 2 Kodexu kanonického práva.

40) Jan 15, 1-11 (Já jsem pravý vinný kmen a můj Otec je vinař.). Požehnanie. Trnava 2009, s. 205-209.

41) 1 Jan 4, 7-12 (Milujme se navzájem).

42) Olomoucký Benedikcional vydaný Liturgickou komisí České biskupské konference připouští konání žehnání vína laikem, což je v rozporu s Kán. 1169 § 2 Kodexu kanonického práva. Dnem účinnosti (první den adventu 27. 11. 1983) zrušil Kodex s jeho kánony odchýlnou úpravu při liturgických obřadech (Kán. 2) a s kodexem rozporné místní (partikulární) zákony katolické církve, pokud výslovně není stanoveno jinak (Kán. 6 § 1, 2.). Slovenské Požehnanie uvádí možnost konání žehnání jen knězem nebo jáhnem (diakonom) v souladu s kodexem. Benedikcional, Olomouc 1994, s. 124. Požehnanie. Trnava 2009, s. 217.

Mají být zkoušky na vysoké škole přezkoumatelné soudem?

VOJTECH ŠIMÍČEK

Jedním z témat, které si zaslouží diskusi i na stránkách Universitas, je otázka možného soudního přezkumu zkoušek na veřejnoprávní vysoké škole. Domnívám se, že vhodným základem této diskuse mohou být dvě soudní rozhodnutí: prvním je rozsudek Nejvyššího správního soudu ze dne 17. 12. 2009, sp. zn. 9 As 1/2009 (www.nssoud.cz), a druhým náleží německého Spolkového ústavního soudu ze dne 21. 12. 2009, sp. zn. 1 BvR 812/09 (www.bverfg.de). Přitom určitě není náhodou, že se oba případy týkaly studentů právnických fakult, a ne např. studentů archivnictví.

Kauzu řešenou Nejvyšším správním soudem inicioval student pražské právnické fakulty, který neprospěl u státnicové zkoušky. Proti tomuto hodnocení se písemně ohradil a požadoval změnu klasifikace z „neprospěl“ na „dobře“, omluvu od dvou zkoušejících a zpracování procesního postupu státních zkoušek do budoucna. Tato žádost byla vyřízena dopisem děkana. Jeho dopis považoval neúspěšný student za rozhodnutí, napadl je žalobou, nicméně Městský soud v Praze ji odmítl jako nepřipustnou, neboť se nejednalo o správní rozhodnutí vydané správním orgánem.

Nejvyšší správní soud při následném přezkumu tohoto usnesení městského soudu konstatoval, že student při konání státní zkoušky nemá právo na „výsledek“, nýbrž na „řádný proces“. Hodnocení vědomostí proto náleží pouze zkušební komisi a toto je ze soudního přezkumu vyloučeno. Připustil však, že „v závislosti na zjištěném porušení podmínek „řádného procesu“ stanovených pro konání státní závěrečné zkoušky (či jiné zkoušky) by bylo možné např. z důvodu neúplného či chybného obsazení zkušební komise, případně jiného porušení pravidel stanovených právními či studijními předpisy, rozhodnout o anulaci příslušné zkoušky (práva studenta by byla obnovena analogicky v souladu s § 68 odst. 5 zákona o vysokých školách)“. Důležitý na tomto judikátu je tedy právní závěr, podle něhož rozhodnutí orgánu veřejné vysoké školy o průběhu zkoušky je rozhodováním o právech a povinnostech studenta a jako takové je principiálně soudně přezkoumatelné. Tento přezkum je nicméně omezen na proceduru průběhu zkoušky a soud není oprávněn hodnotit její obsah, tj. např. položené otázky, jejich náročnost, správnost odpovědí na ně apod.

„Německý případ“ se týkal studentky práv, která neuspěla u první státnicové zkoušky v Dolním Sasku; závěr soudů však šel výrazně dále, než tomu bylo v případě „českém“. Jako nedostatečná zde totiž byla hodnocena klauzurní práce z civilního práva, a to zejména proto, že předložený případ stěžovatelka řešila jako nárok plynoucí z kupní smlouvy, a nikoliv jako smlouvu o půjčce. [Hned na tomto místě je třeba upozornit na zásadní rozdíl německé a české

právní úpravy: stěžovatelka zde totiž napadla rozhodnutí dolnosaského Ministerstva spravedlnosti o tom, že nesložila předmětnou zkoušku, nikoliv přípis (rozhodnutí) děkana, jak tomu bylo v případě předchozím.]

Následnou žalobu zamítl správní soud s odůvodněním, že stěžovatelka nemá nárok na nové hodnocení. Konstatoval totiž, že u přezkumu rozhodnutí o zkoušce je třeba rozlišovat mezi odbornými otázkami (*Fachfragen*) a specifickým zkušebním hodnocením (*prüfungsspezifische Wertungen*). Zatímco odborné otázky podléhají plné soudní kontrole z hlediska jejich správnosti popř. obhajitelnosti (tzv. prostor pro odpovědi, *Antwortspielraum*), jednalo se podle správního soudu v daném případě spíše o námitky brojící proti specifickému zkušebnímu hodnocení. Zde však náleží konečné rozhodnutí zkoušejícím a soud je oprávněn toliko přezkoumat, zda nepřekročili svůj hodnotící prostor např. tím, že vznikly procedurální chyby, vycházelo se z nesprávných skutkových okolností, byla porušena obecná hodnotící kritéria anebo se zkoušející nechali vést úvahami nesouvisejícími s danou věcí. Žádná z těchto situací však podle správního soudu nenastala, protože zkoušející v daném případě detailně a přesvědčivě popsali podstatné chyby a nedostatky, když dospěli k závěru, že odevzdaná práce je zcela neupotřebitelná.

Spolkový ústavní soud však v citovaných rozhodnutích správních soudů shledal porušení čl. 19 odst. 4 Základního zákona, tj. práva na ochranu před poškozením veřejnou mocí. (Naopak otázku, zda byl porušen i čl. 12 odst. 1 ZZ, tzn. právo na volbu vzdělání, ponechal výslovně otevřenou.) Toto pochybení spatřil ve skutečnosti, že správní soudy postupovaly zcela paušálně, pokud dospěly k závěru, že se v daném případě jednalo výlučně o otázku specifického hodnocení. Řešení, které v písemné práci stěžovatelka nabídla (kupní smlouva vs. smlouva o půjčce), se totiž údajně pohybovalo v mezích zmíněného „*Antwortspielraum*“, bylo obhajitelné, a proto nemělo být a priori hodnoceno jako chybné. Je tedy zřejmé, že německá judikatura posunuje meritorní přezkum zkoušek na vysoké škole výrazně dále, než zatím připustily české soudy. Německé soudy totiž připouštějí soudní přezkum i z hlediska samotného obsahu zkoušky a vylučují tak z kognice soudů pouze přezkum specifického hodnocení prováděného zkoušejícím. Dodávám, že přesné vymezení toho, co lze pod tímto specifickým hodnocením chápat, je v obecné rovině velmi obtížné.

K uvedeným případům řešeným soudy přičiním několik poznámek. Předně, pokud připustíme soudní přezkum jednotlivých zkoušek, je velmi obtížné odlišit, které zkoušky (resp. výsledek v nich dosažený) by měly být přezkoumatelné a které nikoliv. Zatímco u zkoušek státnicových si následný přezkum představit dokážu (jde o zkoušku komisionální, zpravidla probíhá alespoň minimální protokolace apod.), zkoušky postupové se z hlediska případného přezkumu jeví jako velmi problematické. Přezkoumatelnost zkoušky totiž znamená přezkoumatelnost jejího průběhu a hodnocení. Tady se skutečně otevírá příslovečná Pandořina skříňka: pokud by totiž zákonodárce či soudy dospěly k závěru o nutnosti přezkumu, musely by být všechny zkoušky buď písemné,

aby byl výkon studenta následně přezkoumatelný, anebo by přinejmenším měl být jejich průběh nahráván tak, aby následně mohl soud vyhodnotit, jaké otázky byly kladeny, jak na ně student odpovídal apod. K tomu doplňují, že soudní přezkum by postupem času dospěl pravděpodobně i k tomu, že by žalobce požadoval srovnání svého výkonu u zkoušky s výkonem ostatních zkoušených: podle zásady předvídatelnosti rozhodování a rovnosti v právech totiž nesmí docházet k tomu, aby zkoušející některé studenty zvýhodňoval či naopak znevýhodňoval podle aktuální nálady či jiných faktorů.

Zde se obávám, že tento proces by vedl k uniformitě a alibismu. Zkoušející by byl vystaven značnému tlaku: aby následně jeho rozhodnutí nebylo soudem shledáno závadným, snažil by se primárně o „krytí si zad“. Ze zkoušek by proto vypadly úvahové otázky, otázky zaměřené na širší znalosti a přehled studenta, na schopnost jeho samostatného uvažování a namísto toho by se množily písemné testy s jednoznačnými a nepochybnitelnými odpověďmi. Obávám se však, že přinejmenším ve společenských vědách takovýchto odpovědí až tak mnoho neexistuje.

Příklad z mého oboru: pokud se např. studenta u ústní postupové zkoušky zeptám na pravomoci prezidenta republiky, nepochybně jde o odbornou otázku. Protože však student u zkoušky smí používat právní předpisy, nemůže postačovat recitace dvou článků Ústavy a je třeba se dále zeptat např. způsobem: Které pravomoci by podle vašeho názoru měly podléhat kontrasignaci a které nikoliv; máte za to, že podle těchto pravomocí máme v ČR silného prezidenta; jakým způsobem by se do postavení prezidenta mohla promítnout jeho přímá volba atp.? Je v těchto případech hodnocení odpovědí jen prostým odborným kvízem anebo se již jedná o specifické hodnocení zkoušejícím? Přiznám se, že nevím.

Na obrovský problém je v případě přezkumu výsledku zkoušky zaděláno i z hlediska jeho odborného hodnocení soudem. Oba případy, o kterých se zmíním, se totiž týkají studentů práv a zde lze očekávat, že soudci potřebné znalosti mají. Nicméně u studentů medicíny, matematicko-fyzikální fakulty či sinologie by zřejmě bylo nezbytné dát zpracovat znalecké posudky na téma správnosti odpovědí, obtížnosti zadání apod. Jakkoliv totiž německé soudy vytvořily sofistikované schéma odlišení odborných otázek od specifického zkušebního hodnocení, obávám se, že v praxi toto odlišování není příliš nosné. Proces dokazování (včetně zpracování zmíněného znaleckého posudku, příp. následného posudku revizního) přitom nebude krátký, takže vznikne další problém: Co má dělat student, který se soudí o platnost určité zkoušky, a jak s ním má jednat fakulta, má mu být např. vyměřen poplatek za překročení délky studia?

Úplně poslední poznámka je spíše jen povzdechem. Obávám se, že zavádění (sic!) velmi sofistikovaných a racionálních přezkumných mechanismů zkoušek na vysokých školách povede i ke ztrátě určité poezie studentského života. Studenti ani učitelé totiž nejsou stroje, mají svoje slabší a silnější stránky a nevyhnutelně zavádění uniformity do zkušebního procesu nepovede k ni-

čemu jinému než k alibismu a k odbourání kouzla akademického prostředí. Navíc se domnívám, že případná pochybení zkoušejících jsou jednoduše odstranitelná již v rámci stávajícího systému: existuje možnost volby zkoušejícího, opravné termíny, právo na komisionální přezkum, je možné si stěžovat apod. Tímto způsobem se lze bránit proti běžným pochybením. A pokud by se jednalo o pochybení závažnější (šikana, obtěžování apod.), zná náš právní řád dostatečnou paletu možností, jak je eliminovat.

Robert Longo, *Válka koncernů: Zeď protekce*, 1982 (hliníkový odlitek)

Máme krajské referendum, je to však výhra?

PETR KOLMAN

Poslanci a poslankyně ČSSD, KSČM a strany Zelených v dolní komoře Parlamentu nakonec prosadili uzákonění krajského referenda. Připomeňme si, že Poslanecká sněmovna PČR, nejprve musela přehlasovat veto Senátu PČR, a později pak ještě odmítavý postoj českého prezidenta Václava Klause – Prezident odůvodnil své „NE“ především obavou, že tento zákon by se stal dalším krokem k regionalizaci České republiky a k parcelování státu, tuto obavu s ním, do jisté míry, sdílí i autor tohoto článku.

Zákon o krajském referendu (tedy zákon č.118/2010 Sb.) bude účinný od počátku roku 2011. Jak nám naznačuje i delší legisvakanační doba, jde o velice společensky významný předpis.

Krajské referendum se bude moci konat výhradně tajným hlasováním na základě všeobecného, rovného a přímého hlasovacího práva. V tomto typu referenda bude možné rozhodovat o věcech, které patří do samostatné působnosti kraje. Referendum bude možné konat jen na celém území kraje, tedy nikoliv jen v jeho některých částech, kterých se např. ta která problémová záležitost týká.

Krajské referendum se může konat ze dvou základních impulzů. Za prvé pakliže se na tom usnese zastupitelstvo kraje, nebo za druhé, pokud přípravný výbor podá návrh na konání krajského referenda a zastupitelstvo kraje rozhodne o jeho vyhlášení. Návrh přípravného výboru může být podán, pokud jej podpořilo svým podpisem alespoň 6 % oprávněných osob s trvalým pobytem v kraji, v němž má být referendum konáno.

Otázka navržená pro krajské referendum musí být, stejně jako u jiných referendových typů jednoznačně položena tak, aby na ni bylo možno odpovědět slovem „ano“ nebo slovem „ne“.

Tak jako u místního referenda existují výjimky, o kterých nelze „regionální“ referendum konat. Nelze tedy kupříkladu pořádat referendum o ukládání pokut a o rozpočtu kraje, dále pak o zřízení nebo zrušení orgánů kraje a o jejich vnitřním uspořádání, anebo o volbě a odvolání hejtmána, jeho náměstků a členů rady kraje, v neposlední řadě nemožno konat referendum jestliže od platného rozhodnutí v krajském referendu do podání návrhu na konání krajského referenda *v téže věci* neuplynulo 24 měsíců.¹

1) Tedy, aby se neefektivně (či dokonce obstrukčně) nehlasovalo o tom stejném stále dokola.

Dodejme, právo hlasovat v krajském referendu má každá osoba, která má právo volit do zastupitelstva kraje, tyto osoby jsou legálně vymezeny v ustanovení § 4 zákona č. 130/2000 Sb., o volbách do zastupitelstev krajů a o změně některých zákonů, ve znění pozdějších předpisů. Právo hlasovat v krajském referendu tedy má každý státní občan České republiky, který dosáhl věku nejméně 18 let a je přihlášen k trvalému pobytu v obci, která náleží do územního obvodu kraje. Překážkami ve výkonu práva hlasovat v krajském referendu jsou omezení osobní svobody stanovené na základě zákona z důvodu vazby nebo výkonu trestu odnětí svobody, dále pak zbavení způsobilosti k právním úkonům, další relevantní překážkou je omezení osobní svobody stanovené na základě zákona z důvodu ochrany zdraví lidu, nebo výkon vojenské činné služby, neumožňuje-li účast v krajském referendu plnění povinností z této služby vyplývajících.

Polemická část

Zastánci a odpůrci institutu referenda (nejen krajského) mají samozřejmě řadu argumentů, jak na jeho podporu, tak i proti tomu, aby lidé často rozhodovali v referendu.

V následujících řádcích si dovoluji krátce upozornit na jeden (při povrchnějším pohledu skrytý) argument, který dle mého soudu silně hovoří proti častému využívání referend.

Řada zastánců lidových hlasování tvrdí, že se jedná o pokrokový prostředek, který napomáhá modernizovat společnost. Paradoxně je tomu právě opačně.

Ve státě (či samosprávném kraji) hojně používaným či dokonce nadužívaným referendem se de facto zabrání jakékoliv ráznější změně.

Referendum je ve svých důsledcích nejkonzervativnějším prostředkem politického rozhodování. Majorita lidí cítí nejistotu z toho, že by se něco mělo měnit, což dokazují i příslušné psychologické a sociologické výzkumy; raději se smíří s tím, světe nediv se, že věci zůstanou při starém.²

Na závěr tedy musíme silným hlasem říct, že referendum není progresivním prvkem demokratického rozhodování, ačkoliv tak na první pohled vypadá. Proto mě velice překvapuje, jak usilovně o něj mimo některých zákonodárců usilují rovněž různé takřka avantgardní populární osobnosti³, které v jiných

2) Jak již v roce 2001 v Poslanecké sněmovně PČR výstižně konstatoval poslanec J. Payne: Mnozí politikové, kteří si slibovali od referenda, že budou mít dynamičtější a pokrokovější rozhodovací proces, záhy zjistili, že je to obráceně. Proto Švýcarsko není v OSN, proto se Švýcarsko nepodílí na řadě jiných věcí v mezinárodní spolupráci, protože lidé říkají: no, co by nás tam asi čekalo, kdybychom se stali členským státem OSN, ona to není dokonalá instituce. A jakkoliv švýcarská vláda by ráda vstoupila do OSN, švýcarský lid jí to nedovolí.

3) Zde mám na mysli některé umělce, sportovce a další „celebrity“ českého a moravského veřejného života.

oblastech mají velmi progresivní názory (vzpomeňme např. na akci populárních osobností za vysáání referenda o americkém radaru či za referendum o rozdělení Československa).

Možná o tom někteří čtenáři neví, ale bojovníci a bojovnice za referenda všech typů⁴ se zasazují o nejkonzervativnější metodu politického rozhodování!

4 Včetně toho krajského.

Kultura a umění

Postmoderní plastika

JAROSLAV SEDLÁŘ

Střídání uměleckých ismů ve druhé půli 20. století se stalo pravidlem. Jeden styl vyprovokoval obvykle opačný směr nebo opačnou tendenci. Na pop-art reagoval minimal-art a konceptualismus a na ně zase postmodernismus. Situace se jeví jako chaos. Podle Umberta Ecce je to ovšem Zeitgeist, duch doby. Na přelomu sedmdesátých a osmdesátých let výtvarné umění ovlivnilo několik výstav. V Miláně zorganizoval výstavu pod názvem *Nuovo Immagine* Flavio Caroli, v Bologni Renato Barilli a skupina I nuovi nuovi a Achile Bonito Oliva, který na 39. benátském bienále vybral pro výstavu Aperto 80 díla Enza Cucchiho, Francesca Clementeho, Mimma Paladina a Sandra Chii. Oliva pak publikoval článek v časopise *Flash Art* a posléze sepsal knihu programového charakteru s názvem *La transavanguardia italiana* (Italská transavantgarda, 1980). Skupina La transavanguardia italiana nereprezentuje jediná celé italské umění postmodernismu a historikové umění i umělci sami často poukazovali na dočasnost a náhodnost tohoto výtvarného seskupení. Někteří z umělců, kteří byli Olivou vybráni a osloveni při příležitosti pořádání výstavy, se mezi sebou ani neznali, neměli společnou minulost, ani se po první výstavě příliš nesblížili. Netvořili tedy uměleckou skupinu v pravém slova smyslu; šlo spíše o uměle seskupení, které společně vystavovalo vedle evropských umělců na výstavách r. 1978 v Kolíně nad Rýnem (připravil Paul Maenz pod názvem *Arte Cifra*), 1979 na výstavě Europe 79 nebo na přehlídce umění ve Stuttgartu v roce 1980. Poté ještě společně vystoupili na výstavě *Sept nouveaux peintres italiens* (Sedm nových italských malířů) v Basileji, kterou připravil ředitel Kunsthalle Jean Christof Amman. Výstava putovala do Essenu a do Amsterdamu a roku 1980 vystavovali na *Biennale di Venezia* (Harald Ssemann a A. B. Oliva). V roce 1981 proběhla celoevropská výstava postmodernistů nazvaná Přehlídka západního umění (v Kolíně nad Rýnem) a roku 1982 výstava Zeitgeist (duch doby) v Berlíně, která bývá označována za největší a zároveň závěrečnou výstavu postmoderny. V Německu byla důležitá, i když nebyla první, výstava Mülheimer Freiheit v Kolíně nad Rýnem v roce 1980, kterou uspořádal Paul Maenz, dále roku 1981 série výstav v Čáchách, které pořádal Wolfgang Becker pod názvem Neue Wilden. Na ni se představili Němci Markus Lüpertz, Siegfried Anzinger, Jörg Immendorff a Martin Disler, Angličané Bruce McLean a Ken Kiff a Američané Julian Schnabel a David Salle. Pohotově na impulzy výstav „nových divokých“ reagovali Holanďané, Poláci, Maďaři. Ve Francii byla uspořádána výstava Nové pařížské bienále v areálu bývalých jatek (v postmoderním parku La Vilette), byli pozváni zahraniční umělci a svá díla vystavili Francouzi François Boisrond, Remi Blan-

chard, Jean Charles Blais a další. Výstavy nacházely stále větší ohlas a postmoderna byla přijímána odbornou i laickou veřejností. Evropou se přelila vlna nadšení z nového umění. Jako by se ve všech evropských zemích přibližně ve stejné době změnila atmosféra. Eccův Zeitgeist postmoderny doznal velkého uplatnění a vedl k nové tvůrčí spontaneitě, projevující se v obnovené chuti malovat, kreslit, tvořit sochy a plastiky, na rozdíl od konceptualismu a minimalismu.

Pokud jde o italskou skupinu, pak první společná výstava se uskutečnila v Kolíně nad Rýnem pod názvem Arte Cifra. Ji se nezúčastnil Cucchi, Olivou nejpropagovanější osobnost, ale vystavovali i dva méně známí umělci Ernesto Tatafiore a Nino Longobardi. Byla to událost do jisté míry předznamenávající určitou změnu směru soudobého umění, proto byla přijata velmi chladně, neboť v té době více působily jiné tendence. Druhá výstava však měla úspěch, hlavně u mladých německých umělců. Nové obrátky nabralo italské umění po benátském bienále, kde se nejmladší výtvarníci představili na výstavě Aperto 80, při jejíž příležitosti Oliva uvedl označení Transavanguardia Italiana. Výstav se zúčastnili v různém složení tyto umělci: Sandro Chia, Francesco Clemente, Enzo Cucchi, Mimmo Paladino, Nicolo de Maria, Nino Longobardi, Ernesto Tatafiore, Bruno Cecobelli, Luigi Ontani.

Druhou a v mimoitalském povědomí méně známou skupinou je Scuola nuova romana. Všichni její členové žili a pracovali v Římě, většinou se v Římě narodili (kolem roku 1955), kromě Nunzia, který pochází z Abruzz, Ceccobelliho, rodáka z Todí (z Umbrie), a Galla, který se narodil v Kalábrii. Ve známost je uvedl také A. B. Oliva, když jim v roce 1984 v domě na Via degli Ausoni galerie L'Attico – připravil výstavu a k ní katalog (který je však poplatný jeho hlavnímu zájmu o skupinu La transavanguardia Italiana a především o Cucchiho). Členy skupiny byli Nunzio di Stefano, Bruno Ceccobelli, Domenico Bianchi, Gianni Dessi, Giuseppe Gallo, Marco Tirelli a Piero Pizzi Cannella. Byli to sochaři i malíři, tvořili objekty. Na počátku si pronajali starý dům, v němž si zřídili ateliéry (a galerii s názvem L'Attico), podobně jako v Kolíně skupina Mülheimer Freiheit. Představovali mladší skupinu vzhledem k Transavantgardě, a proto se také s jejich tvorbou mohli konfrontovat a reagovat na ni. Odmítli zejména jejich expresivnost a narativnost. Pracovali se základními archetypálními tvary (křížem, spirálou, bodem) a používali primitivní přírodní materiály (dřevo, saze, včelí vosk). Malovali převážně tmavými barvami nebo nemísenou černí, bělobou, případně červení. Jejich umění bylo stálým hledáním archetypů a původních forem. Snažili se prostřednictvím prarvarů nalézt univerzální a obecně platné hodnoty založené na antropologické zkušenosti existence. Byl to klidný a meditativní dialog s formou. Neužívali téměř vůbec historicko-stylistické citace, v dílech nenajdeme otevřenou ironii a nevyhraňovali se vůči umění avantgard jako umělci první skupiny. Nešlo jim tedy o hravý nebo ironický střet s minulostí. Jejich pozice byla spíše rezignací na filozofické a estetické problémy 20. století.

Georg Baselitz, **Bez názvu**, 1984

Zatímco překypující anekdotické bohatství se projevovalo především v malířství, je užití „neuměleckých“ a levných materiálů, které pracují proti tradiční hodnotové škále skulptury – jak v jejím procesu zpracování, tak v jejím působení –, společným znakem mnoha mladých sochařů. Je to neoexpresivní sochařství, podobné jako v Německu, zvláště u dvou malířů, Mimmo Paladina a Sandra Chii.

Někdy se uvádí, že postmodernímu umění k jeho prosazení pomohlo několik německých obchodníků s obrazy. Ti chtěli vyzkoušet nový umělecký proud, a tak Hans Jürgen Müller připravil do Stuttgartu výstavu, která sjednotila všechny „nové“ tendence pod názvem „Europa 79“. Změny uměleckých snah představovali Italové. Byli to víceméně neznámí umělci, kteří se ještě neosvobodili od vlivů Arte Povera, přesto však výrazně usměrňovali umění celého nastupujícího desetiletí: Francesco Clemente jako malíř, Sandro Chia kombinací objektů s obrazy a také Nino Longobardi divácky překvapivými instalacemi, který na výstavě zazářil tygří kůží přibitou mezi zdí a podlahou a nazvanou *Europe 79*.

Dosud platný racionálně budovaný obsah minimal a koncept artu je nahrazován vizionářskou schopností, zejména Cucchiho a Paladina. V tom smyslu je jim bližší malířství, a jestliže tvoří také v sochařství, pak ne proto, že by usilovali o materialitu skulptury nebo o její přítomnost v prostoru, ale proto, že hledali smysl umělecké výpovědi v Gesamtkunstwerku (v celkovém díle), v Gesamtschau, o které usiloval již na počátku 20. století ojedinělý impresionistický sochař v Itálii Medardo Rosso, kterého lákalo také „sensazione“. Cha-

rakteristickým znakem tvorby Cucchiho i Paladina je celková forma skulptury, teprve v ní se odehrávají prostřednictvím jednotlivých částí události, jak o tom svědčí Paladinova *Křídlová brána* (1984) nebo Cucchiho *Koupací vana pod stromy pnuocími se k nebi* (1984). Jsou to reliéfy, tedy díla mezi plastikou a malířstvím (Gesamtform), jakési sjednocující médium, které jim propůjčuje expanzivní a vypravěčský (narativní) prvek.

Vypravěčské postupy, během 60. let z umění vyobcované, zavádějí do plastické tvorby také Peter Fischli a David Weiss. Pod heslem „takový náhlý přehled“ vytvářejí od roku 1981 množství malých figurek, jejichž hromaděním dosahují nadhledu nad širokou oblastí života. Avšak tím, že shrnují nejrozmanitější poznatky encyklopedického charakteru často do překvapivých souvislostí, dospívají nakonec k pravému opaku. Malé hliněné plastiky, zhnětené do nepřehledného uskupení, které předvádějí divákovi, jak to ukazuje např. dílo *Falešné modly* (1983), jsou náhle chaotické, méně přesvědčivé než reliéfy vytvořené Paladinem a Cucchím. Připomínají nám bezcílné zacházení dětí s plastelinou a dospívají až k fantastickému vyústění. Souhra barevnosti, kterou odlišují jednotlivé tvary, zároveň ale poněkud jednoduché, všední obohacování materiálu nám snadno dovoluje poukázat na to, že cílem této tvorby, vybičované médii, která usilují o návrh obrazu skutečnosti, je iluze a důsledkem pak vědomí poukazovat na chaos kolem nás a snad i na nutnost hledat nové kombinace, možnosti a hodnoty.

Nikdo nepředpokládal, že by mohlo během několika krátkých měsíců dojít k převratnému a triumfálnímu návratu

A. R. Penck, *Idol pro Německo*, 1982

figurativního umění. A právě výstava Europe 79 přispěla k symptomatickému významu: dokumentovala zesílení evropského sebevědomí v umění a důrazně odhodlání umělců vyzvat všemocnou estetiku pravého úhlu a čisté abstrakce právě uměleckými díly, která dopomohou k jejich právním, a to k návratu fantazie, k individuálnímu světu citu, nevědomí a také k tak potřebnému smyslovému vnímání.

Vedle Italů vystupují v postmoderní plastice nejpřesvědčivěji Němci. Na počátku osmdesátých let se malíři A. R. Penck (Ralf Winkler), Georg Baselitz, Markus Lüperz, Jörg Immendorf a v Karlsruhe žijící Dán Petr Kirkeby obrátili k sochařství, které vykazuje velkou blízkost k dřevěným sochám expressionistů z počátku 20. století, stejně jako k art-brut, k plastikám Jeana Fautriera, Jeana Dubuffeta a Asgera Jorna. Své sochařské práce tvořili bez sochařské přípravy, bez vědomé znalosti plastické práce v materiálu, zato usilovali o expresivní formu. Už od let 1970-1971 experimentoval A. R. Penck s mačkaným papírem, který ovíjel růžovým leukoplastovým obvazem. Když vystavil v roce 1972 v jedné kolínské galerii stůl plný objektů z papírových kartonů, nevybočoval ještě z obecných trendů vládnoucích tehdy v Evropě (Arte Povera v Itálii, Josef Beuys v Německu, Minimal Art a Konzept Art v Americe). Stejně jako kresby a čárky v jeho malířství mají také tyto maloformátové objekty funkci modelů, Penckem nazývané standardní modely. Důležitý je plurál, jeho mnohotvárnost, a důležité je, že ony představují neosobní, abstraktní konstrukce. Jednotlivý objekt nemá ani materiálovou kvalitu, ani formální vlastnosti. Objekty dostávají význam jen ve svých interakcích, které umožňují vztahy, jež mají vyprovokovat jednosměrné a přímočaré myšlení. Důvěra ve schopnost fungování modelů bez ohledu na subjektivitu diváka, právě tak jako na společensky proměnlivou utopickou finalitu umělecké činnosti spojuje Penckovu plastickou tvorbu ze začátku sedmdesátých let s minimalismem, který kladl důraz na kontext a směřoval k objektivitě, odosobnění, jasnosti a logice a který měl rozhodující význam pro vznik konceptualismu.

O deset let později došlo v Penckově tvorbě k hluboké proměně. Jeho dřevěné sochařství, vytvářené od poloviny sedmdesátých let, jsou náhle subjektivně laděné. Mají samy vysokou materiálovou kvalitu a tvůrčí vlastnosti. Penck vytváří od roku 1979 rudimentární figury, které vysekává z dřevěných bloků a kmenů stromů: *Idol pro Německo* (Idol für Deutschland), který tvoří 4 m vysoká dřevěná socha z roku 1982. Je v horní polovině opracována motorovou pilou, takže s povšechnější dolní částí sotva propojená. Čtyři nad sebou umístěné otvory prolomené do kmene narušují její kompaktnost. Celý kmen je rýhován tvrdými, převážně horizontálními zářezy a vřepy, jimi je potlačen růst stromu, jeho přirozený průběh. Za základní podmínky své tvorby označuje Penck dialektické polarity – *Síla/Hmota* (Kraft/Masse), *Prostor/Čas* (Raum/Zeit), *Geometrie/Náhoda* (Geometrie/ Zufall), *Živelnost* (Wilkür).

Subjekt (umělec) zažívá odpor objektu (dřevěného kmene jako hmotný protějšek) při jeho zpracování polarit a získává tak uvědomění si sama sebe. Byli ve standardním modelu vyzvednut subjekt – ať už jde o umělce nebo o kon-

zumenta – plně důvěřující praktickému systému, pak se stává nyní opracovávaný dřevěný kmen podnětem a zprostředkovatelem primárního sebeurčení.

Podobně pracoval i Georg Baselitz, který od roku 1980 své dřevěné skulptury vytesával sekerou a ve stopách po ní hledal znaky existenciálního tvůrčího procesu. Expresivitu a dramaticčnost tohoto drsného opracování dřeva ještě podtrhoval obarvováním hotového díla. Od roku 1979/80 fezal z kmenů stromů sochy, jejichž výhradními zobrazenými předměty byly lidské figury a lidské hlavy. Jími se přiřadil k slavnému německému expresionismu ze začátku 20. století, který zcela nevyrazil z paměti ani postmodernistů. Nejen malířské dílo Baselitzovo si klade otázku takového návratu ke slavné minulosti, ale stejně si počíná i ostatní sochařství postmoderny. *Figura* (1984) se svisle zvednutou rukou, pevně stojící na obou nohách na bloku z neotesaného kusu ponechaného kmene stromu, jehož jádro představuje, je charakterizována frontální, nadživotní proporcionalitou jednotlivých údů v poměru k celku. V ní se objevuje uzavřená nepohyblivost, stejně jako u ostatních figur. Její držení, gesta, podstata směřují k typizaci individuálního určení. Základní barvy červená a modrá jsou na přední straně figury z roku 1984 a svědčí o tom, že Baselitz byl spíše malířem, protože barvy potlačují plastickou formu. Ostatně víme, že Baselitz ve svém malířství už v 60. letech převracel figury hlavami dolů, aby vyzkoušel neotřelé postupy, a to proto, že se chtěl vyhnout abstrakci. Avšak skulptury nemůže obracet hlavou dolů, protože divák je odmítá takto vnímat. Byla by tím také potlačena jejich čitelnost, a tak vzniká otázka, zda přítomnost lidské postavy v jeho skulpturách nemá, i přes jeho formální (malířské) zásahy, svou vlastní (nezávislou) expresivitu a dynamiku.

Následovali ho další malíři nebo se další paralelně s ním skulpturou zabývali: Penck, Immendorf, Lüpertz a Karl Horst Hödicke – typičtí malíři, kteří se upsali předmětnému umění s expresivními ohlasy. Bömmels, autodidakt jako Büttner, chápal uměleckou činnost jako úkol sebezkoušení. A jakmile ovládl malířské řemeslo, pokusil se o sochařství. Jemu se věnoval celý rok, aby nakonec vytvořil členitý vlys z červeného pískovce, reliéf z charakteristických motivů svého umění. Kippenberger úzce spolupracoval s Albertem Oehlenem, zatímco Büttner a Herold, títo hraniční chodci současného umění mezi avantgardou a postavantgardou, zhotovovali ztřeštěné skulptury z jednoduchých věcí, jako z latí, keramických tašek, drátu nebo vyřazených přístrojů denního použití.

Naopak Markus Lüpertz cituje plasticitu a sílu bronzu, kterou nepotlačilo ani barevné přemalování, zatímco v Immendorfových mýticko-rituálních a přesto velmi individuální symbolikou vybavených dřevěných stélách vystupuje do popředí rovněž spíše malířské pojetí jako u Baselitze. Plastický princip se podřizuje úslužně sugestivnímu stupňování emblematické obrazové metafory. Společné neoexpresivní skulptuře, kterou nacházíme také u mladého malíře, jakým je Peter Bömmels, je energická dramaticčnost a napětí, které korespondovaly s prudkou malířskou gestikou členů skupiny Die Neue Wilden.

Liberecký rodák (1941) Markus Lüpertz, malíř a sochař studoval v letech 1956-1963 na uměleckoprůmyslové škole v Krefeldu a na Státní akademii umění v Düsseldorfu. Od roku 1976 byl profesorem na Státní akademii výtvarných umění v Karlsruhe a od roku 1986 ředitelem Düsseldorfské umělecké akademie.

Lüpertz přesídlil roku 1963 do Berlína, kde rozvíjel své dithyrambické malířství. Tehdy vznikají expresivní, figurativní obrazy, které stojí proti soudobým abstraktním tendencím a které od roku 1970 v kompozicích na způsob zátiší z předmětů, jakými jsou ocelové přílby, šnečí ulity, vojenské pláště a malířské palety, vykazují umělecké, kulturněhistorické a politické vztahy, odsuzující vesměs druhou světovou válku. Od počátku osmdesátých let pak vznikají vedle jeho malířských prací také sochařské.

Lüpertz vytváří po svých afro-kubistických bronzích, jakými jsou *Ruka, Hlava, Noha, Nymfa* (1981), *Pevná noha-Volná noha* (Standbein-Spielbein; 1982) a šest děl podle knihy *Alenka v říši divů* (1983), jako třetí skupinu svých sochařských prací šest hlav s názvem *Občané z Florencie*. Ve fantasticko-groteskních výtvorech vznikají historické (Medicejské) a moderní hlavy (turistické), které se odvolávají na Rodínovo sousoší *Občané z Calais*.

R. 1985 Lüpertz vytvořil sochařskou dílo *Titan*. „Tělo Titana je zachyceno ve znamení síly jako spoutaná energie v prostoru [...]. Všechny jednotlivosti slouží zformování figury, která je pojata jako alegorie síly a spravedlnosti [...]. Toto lze chápat pouze jako sochu, ne jako zadržovaný pohyb ve smyslu antické, na kontrastu vybudované plastiky.“ (S. Gohr)

Vyobrazení lidského těla s rozlišením pevné a uvolněné nohy stojící postavy je od rané klasiky znakem všech sochařských děl odvolávajících se na řeckou klasiku. Kontrapostní postavení má pomoci vychýlení kyčlí a horní partie těla z osy vyvolávat harmonické vyrovnání tíže a odlehčení, klidu a pohybu.

Když Markus Lüpertz přijímá tuto základní ideu klasicismu do své monumentální plastiky *Standbein-Spielbein*,

Georg Baselitz, *Oválná hlava*, 1986

kerou přebírá ze známé antické sochy *Tančícího Satyra*, a současně zkouší Rodinem poprvé použitý princip fragmentarizace lidského těla, pak se jasně hlásí k minulosti sochařství, ve které hledá ztracenou ideu porozumění, hovoří o dějinách skulptury i o její trvalé přítomnosti v babylonském zmatení jazyků, v chaosu tendencí a směrů 20. století. Nápodoba základní ideje zobrazení skulptury je ústupek klasicismu, ale forma, Lüperzem získaná sekerou ze základního bloku, je odlišná. Surový stav povrchu, hluboké zářezy a četné, částečně pomalované fasety převrací elegantní klasicistní námět v postmoderní anti-klasicistní formu. Forma a obsah, klasicismus a antiklasicismus, jsou v této skulptuře navzájem tak propojené, že zde došlo k ideálnímu vyjádření vztahu k minulosti a historické podmíněnosti stylů a motivů postmoderního vědomí.

Penck, Baselitz a Lüpertz zkoumali ve svém malířství a sochařství elementární otázky tvorby a historické podmíněnosti umělecké tvorby. Pokus o proniknutí do třetí dimenze proběhl také u mladších malířů, jakými byli už vzpomenuť Enzo Cucchi, Mimmo Paladino a také Josef Felix Müller, avšak za jiných předpokladů. Přišli s uměleckým pojetím, které bylo zaměřeno na hranice uměleckých druhů, šlo o jejich nové vymezení. Umělec usiluje o zobrazení základní síly života, jako právě Josef Felix Müller, který používal sekeru, dláto a spray, aby ve svých obrazových představách dosáhl skulpturálního účinku. Tvořil pomocí intenzivních sprayových barev osobitě zbarvené kamenné skulptury, ambivalentní šifry pro vztah člověka a přírody (symbolizované zvířetem), pro oboustrannou závislost a současně smrtelnou výsadu dvou oblastí, které

A. R. Penck, *Duch Evropy*, 1987

jsou odkázány se zřetelem nadřazeného celku životních procesů navzájem na sebe, *Figura se zvířetem*, 1984.

Dánský umělec (Per Kirkeby), který se koncem 50. let a v 60. letech zúčastnil v pozici „independent“ happeningů, scén organizovaných hnutím Fluxus. Jako geolog se podílel na expedicích mj. v Grónsku, Střední Americe a Střední Asii a své dojmy z těchto expedic zachytil v románech, cyklech fotografií, filmů a kreseb (1969-71). Na tyto zážitky z cest navázal první cyklus obrazů provedených kombinovanou technikou; r. 1977 se obrátil k olejomalbě, ve které maloval neoexpresionistickým způsobem intuitivní představy a metafyzické reflexe bez figurativního zakotvení. Kirkeby vytvořil mj. četné cykly kreseb, bronzových plastik a sarkofágů nebo věžovitých architektonických plastik z pálené hlíny.

Asociace a imaginace, které mohou u diváka vyvolávat Kirkebyho geomorfologické skulptury, především takové, které vycházejí ze severské a romantické přírodní mytologie a světa ság, kouzelné síly nebo božstev, skryté v kamenech a ve skalách a v minerálech, představují napojení na *Bránu pekel* Augusta Rodina, inspirovanou Dantovým *Infernem*.

V takto modelovaných Kirkebyho plastikách dostává výraz přírodní aspekt a je příbuzný intencím jeho přírodou inspirovaným, jen zdánlivě abstraktním malbám. Rodinova skulptura poukazuje o to důsledněji na Kirkebyho *Bránu II* (1986-1987). Kirkeby ji však vytvořil jako uzavřenou „geomorfologickou“ plastiku, která se otevírá jenom fantazii a je vzdálená architektonickým vztahům. Je v plném souladu blížká „obrazu“, se všemi vnitřními vztahy a tím i s Kirkebyho expresivně malířskými díly.

Tradiční styl národní paměti si podržela Francie. V malířství si uchovává dvojdimenzionální prostor s abstraktními i figurálními prvky, ohlašují se v něm ovšem také návraty k minulosti, konkrétně ke klasicismu nebo k matisovské malbě. Jean-Michel Alberola využívá mýtů, například i klasické mytologie, *Suzanne et les vieillards* (Zuzana a starci). Tím přirozeně narušuje narativní jednotu díla a vyjadřuje tak zároveň nostalgii po schopnosti reprezentace základního pocitu světa, v minulosti zcela běžné. Alberola, v Alžiru narozený malíř, žijící ve Francii a ve Španělsku, se vypořádává se zviditelňováním neviditelných věcí pomocí energické představivosti v hádankových obrazech. Inszenací, které nejsou na konci moderny vázány žádnými pravidly, využívá k nomádskému kočování dějinami umění a ve svých dílech bez skrupulí spojuje přísnou analýzu konceptuálního umění s metaforickou poezií. Je typickým představitelem novodobého chaosu bez ohledu na jakoukoliv uměleckohistorickou konstrukci, svazující umělce postmoderny do kleští tradice a inovace, která patří spíše do technické civilizace než do dějin umění. Gérard Garouste, představitel *Figuration libre*, svými malbami, kresbami i sochami připomíná baroko, ale například i manýrismus Tintoretův. Obrazovou konstrukcí tíhne více ke groteskní deformaci.

Třetím nejdůležitějším centrem postmodernismu byly Spojené státy americké. Nový kontinent představuje ve srovnání s Evropou nezměrný prostor,

Peter Kirkeby, **Brána II**, 1986-1987

který vytváří pro umění naprosto specifické a stěžejní proniknutelné podmínky. To platí dvojnásob pro postmodernismus definující se mimo jiné vztahem k minulosti. Navíc hraje roli odlišná mentalita a s ní spojené jiné tendence v umění. Amerika je křížovatkou mnoha kultur, avšak velká část z nich je původu evropského, s převahou kultur anglosaských, doprovázených puritánským moralismem. Ten také spolupůsobí na silnou tendenci ke geometrii, analýze, minimalizaci subjektivních kvalit. Sama malířská práce (řemeslo) nebyla příliš brána v potaz, větší pozornost byla přikládána většinou technologickým prostředkům a teoretickému diskurzu. Na obou pobřežích se nalézají nejdůležitější oblasti – epicentra pro dané období: na západě Kalifornie, kde působil postmodernista Jonathan Borofsky, a na východě New York s hnutími Pattern painting (Joyce Kozloff, Valerie Jaudon, Robert Kuschner, Robert Zakanitsch) a Grafitti, mezi kterými vynikl Jean-Michel Basquiat, označovaný jako Samo nebo King. Hnutí Pattern painting, později přejmenované na Pattern & Decoration, je založeno na dekorativním opakování ornamentálních prvků, využívá přitom nejrůznějších lidových motivů (indiánské vzory, orientální koberce, textilie) i komerčních reprodukčních technik z tradice pop-artu. Jde v podstatě o povrchní, nezobrazující abstraktní malbu, starému kontinentu nepřilíš blízko, nebo o instalace balancující na hranici mezi malbou a sochařstvím, jak dokládá dílo, které vytvořil Kim MacConnel, *Malby a židle pro zvláštní příležitost*, 1984 (instalace), nebo Thomas Lanigan Schmidt, *Vzpínající, modlicí se ruce*, 1983 (instalace).

Američtí umělci David Sale, Julian Schnabel, Jeff Koons a dále Eric Fischl a Robert Longo už reflektují evropskou postmoderní produkci a vyrovnávají se s vlivy transavantgardistů a neoexpresionistů; více figurace, silná exprese až naturalismus lidských těl, syrový až brutální erotismus.

Robert Longo (*1953) je americký umělec, který dokončil svá studia na State University College v Buffalu. Od té doby pěstoval mnohostrannou mediální praxi v podobě performance, filmů, fotografií, hudebních produkcí, sochařství a tabulového malířství, a to jako sociálně kritickou výpověď. Tematicky se soustředil na projevy moci a její kontradikční důsledky v politice a ve světě médií. R. 1986 vznikla pozoruhodná plastika *All You Zombies (Truth before God)*, kterou lze pochopit jako zhuštěný umělecký výrazový záměr. Jeho bronzové plastiky se pomalu točí jako monstrózní parodie Rambo-Primadona.

Longo je typický reprezentant post-avantgardy, estetický strach z dotyku nezná. Jeho vztah k filmu a televizi je úplně napjatý. Považuje se nejen za malíře, kreslíře nebo sochaře; vystupuje také jako hudebník a performer, natáčí filmy a pěstuje produkční grafiku. Z konkurence masmédií ve sporu o přízeň publika nemá obavy. „Mým cílem je tvořit umělecká díla, která překonají televizi, filmy a ilustrované časopisy.“ Longovými náměty jsou moc a násilí – násilí války a moc koncernů, které rozdmýchávají válku, *Válka koncernů: Zed protekce*, 1982 (hliníkový odlitek). Moc a násilí vrhají lidi do opojení a v Longových instalacích a sochařských pracích se projevují jako vzrušení, tančící, opojně vykloubené: *Ted už všichni*, 1982-1983 (kombinovaná technika). Čas-

to nevíme, co tyto exaltované pohyby vyvolává; bičující zvuky muziky nebo smrtící kulka ve válce? Násilí ve válce, násilí ve všedním bytí, násilí masmédií – rozdíl je jen ve stupni. Inspirovalo ho divadlo, celá aparatura, která je k dispozici, aby probudila city a podněcovala vášně. Jeho instalace zrcadlí tuto zálibu, jeho umění neskrblí efekty a hluk masmédií se snaží přehlušit ještě pronikavějším drážděním. Longo je angažovaný umělec, nepitvá lidské duše jako například malíř Fischl. A jako Schnabel se snaží přemoci diváka nesmírným nákladem materiálu a zobrazovacích prostředků. Chce v jistém slova smyslu vyhnat ďábla čertem a dostává se až k jakémusi divadelnímu hromobití.

Ten, který v evropském duchu hledá posilu v návratech do minulosti, je také Jeef Koons (* 1955), americký umělec, který studoval v letech 1972-75 na Maryland Institute, College of Art v Baltimore a v letech 1975-76 na School of the Art Institute of Chicago. Koonsovy umělecké práce 80. let (nápodoba bibelotů a rokokových figurek v lesklém ušlechtilém kovu nebo v keramice) se pohybovaly v citaci banálních nalezených kusů všedního dne na hranicích mezi uměním a kýčem, které byly z úhlu pohledu inscenovány ironicky posměšně. Roku 1990 udělal ještě další krok, když do tohoto procesu zapojil sám sebe. Na bienale v Benátkách byl zastoupen pomalovanou dřevěnou plastikou, která ho zobrazovala společně s italskou pornostar Cicciolinou v dráždivém milostném aktu. V návratu k pop-artu pokryl klíšé idolu nyní tak silně, že kýč jako dobový vkus se stal pouhou iluzí v tomto ironicky cynickém zlomu. Dobývá se zpět do dějin umění. Nejlákavější se mu jeví manýrismus a baroko. Svými drobnými plastikami šel ve stopách Benvenuta Celliniho, z jehož ruky pochází slavná solníčka pro francouzského krále Františka I. Koons aktualizoval Celliniho umělecký program, přirozeně zhruble. Jeho ze stříbra dělané skupinové skulptury a busty vytěžily kapitál z okolností, že jejich umělecké výpovědi měly formu, která jim nebyla přiměřená: *Ludvík (XIV)*, 1986 (nerezová ocel). Forma a obsah vystupují proti sobě, přičemž se hlavní umělecký problém přesouvá do semiologické roviny. Koons vyvolává (provokuje) diskurz o postoji umění v západní společnosti, nejen o postavení jeho vlastního umění. Tam, kde se vše měří penězi, existuje také rozhodující rozdíl mezi starým uměleckým dílem a pouhou cenou. Bylo proto konsekvantní, že se po své „retrofázi“ obrátil k produktům moderního průmyslového designu, aby se tímto měřítkům co nejvíce přiblížil.

Diskuse

Ke stati „Jak hodnotit znalosti a schopnosti mediků?“

B. CHALUPA

Zdeněk Adam a Martin Komenda otevřeli závažné téma, které se týká více oborů na universitě. Způsob sledování účinnosti a úspěchu při „výrobě“ absolventů lékařské fakulty srovnáním s továrnou nesedí z toho důvodu, že výrobky mají přesné normy technické i bezpečnostní a hygienické, které výrobek musí splňovat. V případě vzdělávání lidí na vysokoškolské úrovni jde jen o rámcově vymezení požadavků na absolventa, o němž není často ani všeobecné shody teoretiků, specialistů a lidí z praxe. Na rozdíl od tovární výroby je kontrola procesu výuky, studijní přípravy a efektu vzdělávání, velmi obtížná, musí zahrnovat široké pole systému, působící lidské činitele i prostředky a zabírá dlouhou dobu.

Úvahy o tom sledují několik směrů:

1. Jak vybrat obory a látku, navrhnout obsah výuky z hlediska stavu vědy a požadavků praxe. Všeobecně dnes panuje ohromná záplava faktů ve všech oborech a je třeba vybrat podstatné, sestavit výhled a plán výuky;
2. jak organizovat výuku a studium na vysoké škole za účelem dosažení co nejvyšší efektivity,
3. jak informovat studenty o způsobu studia, přípravě na zkoušky a kontrole učení,
4. jak ověřovat studijní výsledky, jak zkoušet a klasifikovat apod.,
5. jak zjišťovat celkovou efektivnost studia z hlediska vědy a praktické profesní činnosti.

Jádro řešení autoři spatřují v rozšířených formách kontroly studia, vedle státních závěrečných zkoušek a dílčích zkoušek přibírají také zápočty. Zde je jejich hlavním požadavkem při prověrkách stáží a praktické výuky také „přítomnost duševní“ čili kontrola, zda student „vstřelil“ potřebné minimum, a to s cílem *prosívání studentů*. Citují autoři: „Pokud nesplní požadované minimum, nemůže být absolventem vysoké školy a je nutné jej ze studia vyloučit“. Zde nastává řada velkých otázek.

Namísto ústních prověrek účasti na stážích a praktické výuce autoři navrhnou počítačem předávané testy s formou 4 možných odpovědí, které se budou provádět ve specializované počítačové učebně s výpočetními odborníky. Výsledky testů jsou ukládány v systému IS MUNI. Jakmile student opustí oblast

monitoru, je to okamžitě signalizováno (aby nehledal odpovědi na internetu apod.). Počítač každému vybere náhodně 20-30 otázek. Je to však ověřená a spolehlivá metoda? Namátkou lze uhodnout 25 % odpovědí. Otázky nemusí být stejně obtížné a pokrývat celou látku apod. Do doby zkoušky se lze mnohé doučit, učíme se stále i po promoci, ukládání informací v hlavě není takové, jako bychom kopírovali text na obrazovku počítače. Podle mnoha výzkumů se uloží bezprostředně jen několik málo procent. Proto se má vybírat jen podstatné a nejdůležitější.

Autoři soudí, že v ČR se velmi rychle zvyšuje počet vysokoškolských studentů, což znamená, že se snižují požadavky na intelektuální schopnosti, které jsou rozloženy v populaci podle Gaussovy křivky. Studenti jsou charakterizováni jako bez zájmu se něco naučit, naučit se medicíně a pomáhat nemocným. V tomto bodě však neleží skutečná příčina potíží u výuky lékařských fakult, které si mohou vybírat nejlepší studenty a absorbují také nadprůměr z vysokoškolské populace.

Vědění a dovednosti nezávisí v podstatě na úrovni inteligence podle IQ. Dokonce se ani neprokázalo, že IQ významně ovlivňuje úspěšnost vysokoškolského studia na rozdíl od korelací s prospěchem na ZŠ, neboť výuka tam se podstatně liší obsahem a strukturou od způsobu vysokoškolského studia.

Přístup autorů je technologický a opomíjí některé pedagogické a psychologické principy a zásady vysokoškolského vzdělávání a studia. Je skutečností, že množství vědomostí i dovedností ve vědě i v praxi v současné společnosti rychle a několikanásobně vzrostlo. Potíže studentů vyplývají zčásti z toho, že je požadováno v krátké době vstřebání tisíců faktů, které jsou třeba nepotřebné v pregraduálním studiu a mohou být případně předmětem dalšího studia. Nebo jde sice o sice nové poznatky, ale podružné a nevýznamné. Kdo určuje podrobný obsah učebních programů v tomto směru? Jsou využívány neefektivnější metody vyučování a vlastního studia?

Poznatky a dovednosti v určité profesi tvoří určitý celek, který se postupně diferencuje a prohlubuje. Málokdo se u nás zabývá systemizací učební látky a promyšlením souvislostí dílčích oborů a úseků. Namísto toho se mnozí spokojí s dodáním až stovek mikrootázek pro sestavení testů. Kdo se pak zabývá ověřením skutečné hodnoty na počítačích prezentovaných testů, výsledků dílčích a závěrečných zkoušek pro úspěšnost absolventa v praxi, ve školství, ve vědě? Podobné studie u nás zcela chybí. Statistika uvádí leda procenta nezaměstnaných absolventů, což je u LF minimální.

Základní otázka je, jak z existujícího vědění lidské společnosti pro výuku různých oborů a profesí správně vybrat obsah, uspořádat a provázat fakta i metody, vhodně je prezentovat a dále osvojovat i cvičit potřebné vědomosti a dovednosti. A k tomu je třeba uvažovat i motivaci. Pohled by měl být komplexní a systémový. Jeden test nic neřeší, i když je zpracován na počítači. Chybění koncepčnosti provázelo ostatně i přípravu státních maturit.

Náš rozhovor**Rozhovor s profesorem
Vladimírem Palyzou**

Vážený pane profesore, nedávno jste oslavil sedmdesátku. Mohu vám při této příležitosti položit několik otázek?

Zajisté, ale v mém věku to bude s rizikem: problémem může být relevance odpovědí. Ta se mění k horšímu s časovým odstupem od dané události. Je známo, že si totiž po určité době mnohé věci idealizujeme.

Lékařskou fakultu jste studoval na přelomu padesátých a šedesátých let. Jaké máte vzpomínky na tuto dobu? Jaká byla atmosféra na fakultě v té době?

Především to byla doba, kdy si posluchač nemohl moc „vymýšlet“. Měl mnohé, nám nyní neznámé povinnosti: tak třeba na zkoušky se vypisovali všichni členové studijní skupiny pohromadě (bez výjimky!) na jedinou hodinu.

Kdo se nedostavil, měl nedostatečně, 3. termín se neuděloval automaticky. Byla velká hrozba opakování ročníku a to s celým jeho programem.

K „bontonu“ patřilo absolvovat během studia 2–3 několikatýdenní prázdninové zemědělské brigády na Šumavě. Samozřejmě byly ještě účasti na podzimních sklizních brambor a cukrové řepy. Muži také absolvovali během studia vojenskou přípravu, která zahrnovala několik prázdninových soustředění.

Na fakultu jsme přicházeli v 17 letech. Já konkrétně v r. 1957, pouhé 4 roky po zrušení poválečného přidělového systému a souběžně tehdy (1953) provedené drastické měnové reformy. Chci tím říct, že se žilo velmi skromně – ten přidělový systém zahrnoval veškeré potraviny, obuv a oblečení. Kromě „lístků“ jste samozřejmě museli mít peníze na zaplacení.

Zrušení přidělového systému vedlo k prudkému růstu cen, měnovou reformou byly prakticky nulovány veškeré úspory.

Skutečnost, že se studenti většinu prázdninového času účastnili brigád, aby si vydělali potřebné peníze, byla tedy zcela běžná. Výhodou bylo, že jsme vcelku velmi snadno sehnali práci. Už před maturitou jsem se „zavedl“ na Výstavišti – byly to převážně stavební, stěhovací a montážní práce. Býval jsem tam velmi spokojen, mnohým věcem jsem se naučil a dostal se na jinak nepřístupná místa – např. na věž pavilonu G, rád vzpomínám na střechy pavilonů skupiny A na prstenech ve vrcholu kopule pavilonu Z. Bohužel jsem tehdy nevládnul fotoaparát.

Mzda byla v tehdejších relacích 4,50 Kč za hodinu, což je asi dnešních 45 Kč. Průměrná měsíční mzda občana přesahovala o nějakou stokrát 2.000 Kč.

Mnohé nesnáze jsme překonali právě díky svému mládí. Bolesti při studiu byl nedostatek učebnic. Nezdarly posluchačů se braly politicky – zvažovalo se, zda dát novou šanci (opakování) někomu, kdo neměl „kádrový původ“ (rodiče v KSČ a dělníci neb družstevníci). Já ten „kádrový původ“ neměl, a tak jsem se snažil studovat tak, abych byl úspěšný u zkoušek, což se mi dařilo. Byla to jakási motivace hrozbou.

Začátek 60. let ještě nebyl spojen s nějakou liberalizací ve společnosti. Ale byla to nádherná léta – v r. 1960 jsem se podílel (jako medik a člen Červeného kříže) na zdravotnickém zabezpečení Spartakiády v Praze a měl jsem tehdy možnost např. shlédnout jedno z prvních představení Semaforu. K tomu není co dodat.

Ano, měli jsme nedostatek peněz, ale dalo se s tím určitým způsobem vycházet: třeba na té Spartakiádě jsem míval službu 24 hodin a pak vždy 48 hodin volna. Vzhledem k tomu, že jsem měl volnou jízdenku na pražskou MHD a mnohé památky byly zdarma přístupné, nezbyvalo než vzít knihu-průvodce a poznávat Prahu, kterou jsem do té doby neznal. (Praha si tehdy dávala záležet jako výkladní skříň socialismu: „Socialismus u nás zvítězil!“ bylo napsáno na Strahově a přejmenovali nás na „Československou socialistickou republiku“.)

Mnohé věci se zdají být z dnešního pohledu neuvěřitelné: abych ušetřil 29 Kčs za vlak do Opavy (kde jsem měl příbuzné), jezdil jsem na prázdniny na kole. Nebralo se to tragicky – byla to jen otázka, zda ujedu za den 150 km.

Mímochodem, loni jsme s mou ženou (na cyklistické dovolené) ujeli v jednom dni přes 65 km bez větších obtíží. Ač jezdíme na kole pravidelně, víc jsem v posledních letech nezkoušel. (Dnes je to také otázka vybavení: jezdím na „GT Transeo 1.0“, o kterém by se mi dříve ani nemohlo zdát.)

Na které učitele si nejvíce vzpomínáte. Bral jste si z někooho později, kdy jste již pedagogicky působil, za příklad?

Měl jsem velice rád doc. MUDr. Miroslava Ševelu, CSc., z našeho Biochemického ústavu. Zabýval se stanovením enzymů pro diagnostické účely. Bylo to v době, kdy soupravy chemikálií ke stanovením ještě u nás nebyly dostupné. Snažil jsem se po pomoci od něho mnohému naučit.

Než jsem se vrátil z vojenské služby (kterou nám prodloužili na dvojnásobek!), doc. Ševela zemřel (ve 46 letech na leukemii). Pamatuji si ho jako člověka, který měl ve svých věcech i v činnosti systém a který byl nesmírně lidsky vlivný vůči ostatním.

Vysloveně pedagogický vzor v jedné osobě jsem neměl.

Po ukončení studia jste na Lékařské fakultě začal působit na Biochemickém ústavu. Po několika letech jste však odešel a začal působit ve zdravotnictví. Chcete mluvit o tomto období?

Problém vznikl v tzv. „období konsolidace“, tedy začátkem 70. let. Byl jsem ve vědecké přípravě pro získání tehdejší hodnosti CSc., školící pracoviště jsem měl na dnešní 1. LF UK v Praze. Podle programu jsem na rozhraní roků 1972/73 ukončil a odevzdal práci. Jenže k obhajobě bylo náhle nutné další schvalování stranickými orgány a to se mi nedařilo získat.

Když to trvalo několik let, pochopil jsem, že tu práci asi neobhájím.

Chodil jsem od dveří ke dveřím a žádal o řešení situace. Zpravidla mi dali vyplnit nový, šestistránkový kádrový dotazník, napsat nový životopis a tím vše skončilo. (Xeroxovat se to nedalo, rozmnožovací stroje nebyly běžným lidem přístupné.)

Na dokreslení situace: jednou jsem se také snažil znovu objednat u děkana LF (prof. Bednařík), ale sekretářka mi řekla, že je služebně v NDR. Za hodinu nato jsem jej potkal. (Náš ústav a děkanát bývaly na stejném podlaží.)

Usiloval jsem tedy co možná nejrychleji získat atestaci I. stupně v klinické biochemii. Pro zdravotnictví jsem totiž neměl kvalifikaci. Podařilo se v r. 1974. Na 1. máje 1976 jsem už nebyl zaměstnancem fakulty, nastoupil jsem v Hybešově chirurgické nemocnici (tehdy součást MÚNZ Brno, nyní „Delta“). Pobyl jsem tam 7 let. Adaptaci bývalého obytného domu jsme vybudovali na tehdejší dobu (1979) moderní laboratoře Oddělení klinické biochemie, které jsem vedl. V r. 1981 jsem složil atestaci 2. stupně v klinické biochemii. Kupodivu, nebyly kádrové námítky.

A pak jsem „byl vyhrán“ na konkurz (tedy výběrové řízení) do Úrazové nemocnice. Minimální požadavky na výběrové řízení byly formulovány podle mne (2 atestace, délka praxe, odborná příprava, publikace a také možnost brzkého získání vědecké hodnosti).

Ředitelem Úrazové nemocnice byl totiž jmenován prof. MUDr. Jaroslav Míček, CSc., do té doby přednosta Hybešovy nemocnice.

a ten se rozhodl vzít si něco přes 10 lékařů z Hybešovy nemocnice s sebou do „úrazovky“. Já byl jedním z nich, bylo tam volné místo na Oddělení klinické biochemie.

Situace byla náhle jiná, protože jsem se stal zaměstnancem instituce přímo řízené Ministerstvem zdravotnictví. Úrazová nemocnice byla Výzkumným ústavem traumatologickým a ve výzkumných ústavech byla hodnost CSc. žádoucí.

Po složení nových zkoušek a aktualizaci některých teoretických částí kandidátské práce jsem po 12 letech od dokončení tu práci přeje jen v Praze obhájil (1985).

Prof. Jaroslav Michek, ředitel Úrazové nemocnice, zařídil konkurz „na míru“ i ono chybějící razítko MěstV KSC nutné pro obhajobu.

V Úrazové nemocnici nás byla fada s pochroumaným kádrovým profilem. Říkali jsme tomu „Michkova polepšovna“. Ono se tam té-

měř neschůzovalo, ale zato pracovalo; to byl značný rozdíl od fakulty té doby. A práce byla zajímavá a přinášela výsledky.

Pro moji další práci byla neobyčejně příznivá skutečnost, že Úrazová nemocnice (jako výzkumný ústav) byla Vědeckou radou MZd ČR schválena pro klinické zkoušení řady léčivých přípravků. Byl jsem v některých případech ustanoven zodpovědným pracovníkem za zkoušení přípravků pro parentální a enterální výživu. Pracoviště bylo poměrně dobře zásobeno nejen běžnými, ale i speciálnějšími infuzními roztoky (rovněž připravovanými podle našich vlastních požadavků).

Samozřejmě jsme zase přestavěli a znovu vybavili laboratoře. Stal jsem se ordinářem pro biochemii vnitřního prostředí a později mi byl ČSAV ještě přiznán vědecký kvalifikační stupeň IIa a byl jsem zařazen jako „vedoucí výzkumný a vývojový pracovník“.

Jeff Koons, *Ludvík (XIV)*, 1986
(nerezová ocel)

Vzpomínám si, že v říjnu 1989 se na našem ústavu uvolnilo místo odborného asistenta. Měl jste tehdy o toto místo zájem. Brzy však vešlo ve známost, že jedinou vhodnou kandidátkou je žena jednoho významného fakultního funkcionáře. Pak přišel 17. listopad a při vaší návštěvě na ústavu začátkem prosince pronesl tehdejší vedoucí ústavu doc. Sláma památnou větu: Vladimíre, tvoje šance podstatně vzrostla.

A tak jste se začátkem února 1990 stal opět učitelem biochemie.

Na co z tohoto období nejraději vzpomínáte?

Situace na úrazovce se trochu zkomplikovala, když se náhle vrátil původní šéf laboratoře, na jehož místě jsem vlastně byl. Ze sociálních důvodů byl vzat zpět (neuspěl na novém pracovišti a nikdo ho nechtěl zaměstnat). Nebylo možno s ním navázat nějakou spolupráci. Dokonce to šlo tak daleko, že přes víkendy měnil některé sledované režimy u pacientů a tím narušoval náš sběr dat. Pro mne to znamenalo značnou zátěž a také ohrožení v plnění výzkumných úkolů. Zodpovídal jsem za

celý provoz a nemohl jsem navíc dělat hlídače. Byl jsem z toho značně unaven.

Posléze bylo jasné, že tato situace není dost dobře řešitelná („kam by on šel?“).

Právě mi končily výzkumné úkoly a tak jsem začal sepsovat zprávy a uvažovat o návratu na poněkud zklidněnou fakultu.

Do toho vstoupila revoluce...

Ty napsané výzkumné zprávy jsem odvezl do Vinohradské nemocnice brzy ráno 29. 12. 1989, v den volby Václava Havla prezidentem. Zúčastnil jsem se pak „obléhání“ Hradu, podařilo se mi dostat až na most přes Jelení příkop, což byl značný úspěch. Dál už ne. Všude (i za mnou) byly desetitisíce lidí.

Po volbě se rozezněly všechny pražské zvony (to byl neopakovatelný okamžik!) a nám všem doslova začal nový život.

V roce 1997 jste se stal předsedou Akademického senátu MU. Co všechno práce předsedy obnášela?

Především zde bylo překvapení. Byl jsem sice po dvě funkční období (6 let) v Akademickém senátu fakulty, ale že bych se stal zrovna předsedou AS MU, to mě nikdy nenapadlo. Nepřipadal jsem si na to „dost dobrý“. Nakonec to nebyla otázka „být dobrý“, ale „být přijatelný“. Diskuse se vedly asi v této rovině: „Chceme se oddělit od Filozofické fakulty a založit Fakultu sociálních studií. Jaký by byl k tomu Tvůj postoj?“ – Zeptal jsem se na výhody i možná rizika, a protože se to zdálo být rozumné, slíbil jsem, že budu pro. Stal jsem se tak pro určitou skupinu „přijatelný“.

Na senátu bylo úžasné to, že občas dovozoval nahlédnout, jakým různým činnostem se lidé na MU věnují, tedy co všechno ta univerzita je schopna výukově a výzkumně pokrýt. Často to bylo téměř ohromující.

V letech 1997-1999 (tj. 3 roky) jsem tedy měl tu čest být předsedou Akademického senátu MU a současně jsem tak byl také členem Rady vysokých škol v Praze. Po celé funkční období jsem byl stálým přizvaným hostem na poradách vedení MU a kolegiích rektora.

Bylo mi tak umožněno vidět, jak se taková organizace řídí a kam směřuje. Bylo mi také dopřáno setkat se s četnými významnými osobnostmi, které byly hosty univerzity a na

Radě VŠ jsem poznal problematiku i ostatních škol.

Z těch významných osobností mě napadá např. Madlein Olbraitová (tehdy ministryně zahraničí) nebo Alexander Kwaśniewski (v té době polský prezident), americký velvyslanec v ČR aj.

V dalším nemůžeme zapomenout na peníze. Každým rokem bylo (v prvním čtvrtletí) stěžejní částí naší aktivity projednání a schválení rozpočtu univerzity. O hospodaření MU byl AS MU informován pravidelně každé čtvrtletí a v listopadu se jeho zástupci zúčastnili jednání o zásadách rozpočtu univerzity na další rok. (To nás většinou „zavřeli“ ve Štápanicích, ve studijním středisku MU, takže nikdo nemohl utéct. A pečovali tam o nás tak dlouho, až jsme se na nějakých těch kritériích dohodli.)

V r. 1998 zahájila činnost Fakulta sociálních studií, vyčleněná z Filozofické fakulty a na Lipové byla otevřena dokončená Fakulta ekonomicko-správní. Byl to historický zlom: po budově Fakulty právnické, postavené ve 30. letech, to byla první poválečná budova postavená přímo pro účely MU.

AS měl zpočátku po 7 zástupcích každé z fakult. Později (při osmi fakultách) to byl již příliš velký kolektiv. Proto nový volební a jednací řád AS MU (1999) stanovil, že každá fakulta volila ze své akademické obce pouze 5 členů (z toho 2 studenty).

Rozhodně to bylo období zajímavé, i když (hlavně ke konci funkčního období) poněkud časově náročné.

Rok 1998 byl totiž prvním rokem (částečně) platnosti nového zákona o vysokých školách (111/98 Sb.) a od 1. 1. 1999 se MU stala veřejnou vysokou školou. AS se věnoval zejména uvádění zákona do činnosti školy. Rozsah práce, která postihla především právní útvar rektorátu a také legislativní komisi AS MU, je jen obtížně představitelný: při mnohdy opakovaných projednáváních šlo řádově o tisíce stránek upravovaných textů. Veškeré změny procházely senátem. Návrh Statutu MU a jeho příloh byl diskutován a schválen v dubnu 1999.

Téměř všechna zasedání AS byla věnována schvalování statutů, jejich příloh a vnitřních předpisů. Měnila se prakticky celá legislativa. Bylo tomu tak ještě i ve druhé polovině prosince 1999, kdy se AS MU vyjadřoval k ně-

kterým z těchto materiálů hlasováním elektronickou cestou.

Byla to první velmi významná událost, kdy nám Informační systém (zavedený v březnu 1999) umožnil řešení značně obtížné situace.

Musím také vzpomenout slavnostních událostí: V dubnu 1998 AS MU zvolil nového rektora, prof. RNDr. Jiřího Zlatušku, CSc., vedl jsem jeho slavnostní inauguraci v říjnu.

A začátkem r. 1999 slavila MU 80. výročí svého vzniku, zúčastnil jsem se slavnostním projevem o historii akademických senátů naší univerzity, kterou jsem nastudoval v archivu MU.

Za nesmírně šťastnou skutečnost považuji půjčku MU od Evropské investiční banky pro výstavbu univerzitního kampusu Bohunice. Ten kampus totiž bude stát celý, dokončený. Na tuzemských investicích se následně často spojí, takže mnohé zůstává nedokončeno, ve formě jakéhosi málo funkčního torza. Peníze jsou sice investovány, ale nikoliv zhodnoceny („spálené peníze“). Jsem přesvědčen, že toto se nám nestane.

Koncem roku 1999 (i funkčního období našeho AS) měla MU přibližně 18.000 studentů, tedy zhruba polovinu dnešního počtu. Ale to už je opravdu historie...

Vraťme se ještě k vaší roli učitele. Učíte rád a u studentů jste oblíbený. Je něco důležitého, co byste chtěl studentům lékařské fakulty říct?

Naši studenti prožívají na MU nejdůležitější životní roky, část svých 20. let. Mezi 20. až 30. rokem svého věku rozhodujeme o tom, čím budeme, jakou kvalifikaci získáme. Hledáme si zaměstnání i partnera pro další život. A mnohým se narodí i děti.

Od našich dvaceti let se vlastně odvíjí způsob našeho dalšího života. Pokud se nám v té době podaří vytvořit dobrý základ, můžeme z toho mít trvalý prospěch.

Stojí za to „zatnout zuby“ a obstat v plnění svých povinností. Mám dojem, že mnohdy tomu tak bohužel u našich posluchačů nebývá.

Vývoj všech vědních oborů je stále strmější. Vzpomínám, jak v devadesátých letech jsme si všichni půjčovali vaši „Oli“, což byl první

počítač na ústavu. Vyvíjí se i poznatky v biochemii. Máte nějakou vizi, jak se bude biochemie učit za dvacet let?

Ano, Olivetti M 24 byl první samostatný počítač, který se naší laboratoří v úrazovce podařilo získat. K běžné činnosti jsme totiž používali terminálů nemocničního počítače, ale samostatný počítač PC typu jsme neměli.

Oli byla zakoupena jako součást laserového nefelometru, a abychom se vešli do ceny, byl to počítač prakticky bez hard disku. Při statistických zpracováních bylo proto nutno používat vždy několik disket s programem výpočtů.

Oli mi byla na několik let zapůjčena z úrazovky především pro zpracování některých zbývajících dat výzkumných úkolů (pokračoval jsem ve spolupráci s O.I. úvazkem).

V biochemii bude nepochybně důraz kladen na skupinové strukturní zařazení látek a nebude snad nutno ovládat tolik dnešních vzorců. Znalosti látek bude přibývat, takže metabolické souvislosti budou ukazovány spíše jako analogie k jednotlivým vzorovým metabolickým drahám. Poroste ale zdůraznění všech možných metabolických změn u látek určité skupiny. Budou také podtrženy poruchy těchto změn. Biochemie se bude od svého původního „normálního“ obsahu stále více prolínat nejen s fyziologií, ale i s patofyziologií, nutně do ní proniknou četné principy účinku léčivých přípravků a poznatky o regulaci dějů spjatých s nukleovými kyselinami.

Je tedy pravděpodobně, že předměty v dnešním obsahu zaniknou a vytvoří se společně nové obory.

Závěrem mi dovolu,te, abych vám jménem svým i všech spolupracovníků na Biochemickém ústavu popřála mnoho zdraví, spokojenosti a dobré nálady.

Děkuji pěkně. Zvláště rád bych poděkoval všem svým spolupracovníkům za příjemné prostředí, které mi v Biochemickém ústavu LF po léta vytvářeli.

Rozmlouvala E. Táborská-

In memoriam

Eva Havlová není mezi námi

(5. 7. 1929 – 2. 4. 2010)

V druhém ročníku svého studia na Filozofické fakultě MU (v r. 1952) jsem omylem začal navštěvovat přednášky prof. Václava Machka o indoevropském hláskosloví. Bylo to ode mě neprozřetelné, neboť mně chyběly základní vědomosti o jazyce, a tak jsem z probírané látky téměř ničemu nerozuměl. Pan profesor měl tehdy 3-4 posluchače. Tam jsem se poprvé setkal s posluchačkou vyššího ročníku, která ty učené řeči sledovala, a dokonce o nich diskutovala. Byla to Eva Havlová, s níž jsem po letech spolupracoval na akademickém pracovišti ČSAV. To už Havlová byla doktorkou filozofie a kandidátkou věd a projevovala se jako zdatná etymoložka.

Hlavním vědeckým zájmem Evy Havlové byla slovanská a indoevropská etymologie, velkou pozornost věnovala zejména sémantické stránce etymologických výkladů; kromě toho psala také o metodách tohoto vědního oboru. Pro její práci bylo typické, že vždy vyžadovala komplexní zpracování slova po stránce historické, geografické, kontextové, tvarové a významové. Splnit tyto požadavky nebylo přirozeně snadné, ale nanejvýš potřebné. Etymologické výklady byly tak oprostěny od fantastického bájení a snesou i sebestřísnější kritiku.

S kolektivem autorů připravila koncepci Etymologického slovníku jazyka staroslověnského, jehož hlavní redaktorkou byla do roku 1994, pak byla dále členkou redakčního kruhu a autorského kolektivu. Podílela se i na přípravě 15. sešitu tohoto díla (ten vyjde letos).

Z jejich větších studií sluší se jmenovat aspoň práce o homonymech v ruských dialektech, v ruštině, makedonštině, bulharštině a ve staroslověněštině. Pozoruhodné je také její pojednání o českých názvech brouků. Její poslední rozsáhlou prací jsou České názvy savců. Tu stačila ještě dokončit, takže je připravena do tisku a vyjde letos.

Musím ještě vyzvednout její velké zásluhy na redakční práci při vydání druhého, doplněného vydání Machkova Etymologického slovníku českého jazyka (1968). Nezanedbatelná je rovněž její činnost popularizační a její účast na větších kolektivních knižních publikacích. Připomínám, že publikovala také v našem časopisu (Záhady slov, 1999).

Dr. Havlová se rovněž angažovala v etymologické komisi při Mezinárodním komitétu slavistů a na Filozofické fakultě MU ve třech oborových komisích (srovnávací indoevropská jazykověda, paleoslovenika a slovanské jazyky, ruský jazyk). V letech 1998-2000 byla též členkou vědecké rady uvedené fakulty.

Měl jsem možnost nahlédnout do stylu práce paní doktorky a mnohému jsem se u ní přiučil, jejímu nevšednímu zaujetí pro vědu a jejímu neúnávnému úsilí o dosažení vědecké pravdy, zároveň také její obdivuhodné toleranci k názorům druhých. Zvláště v dnešní době nejde o vlastnosti obvyklé.

J. BALHAR

Významné osobnosti naší univerzity

Profesor MUDr. Bohdan Hejduk

(1900 - 1967)

- Vrchní zemský zdravotní rada v Brně 1948-1950.
- Primář I. chirurg. oddělení Zemské nemocnice u sv. Anny 1946-48.
- Přednosta II. chirurgické kliniky LF MU – FN u sv. Anny 1948-1950.
- Vojenský chirurg ve Francii a Anglii 1940-1946.
- Major-chirurg 55. hlavní nemocnice armády USA.
- Vedoucí chirurg Memorial Hospital v Muensteru – Texas 1964-1967.

Ve městě Muensteru v Texasu vychází týdeník „Muenster Enterprise“, který dne 6. června 1967 informoval čtenáře, že „Muenster truchlí nad úmrtím dr. Hejduka“.

Zemřel náhle 29. května 1967 ve věku nedožitých 67 let v domě svých přátel v Gainsvillu. Příčinou smrti B. Hejduka a jeho tří hostitelů byla otrava oxidem uhelnatým, unikajícím z vadného topení.

Profesor Hejduk se narodil 28. června 1900 v Bystřici nad Perštejnem. Po maturitě na gymnáziu v roce 1918 začal studovat na lékařské fakultě v Praze. Hned po založení Masarykovy univerzity pokračoval ve studiu na lékařské fakultě v Brně. Promoval v roce 1924 a učednická léta začal na chirurgickém oddělení nemocnice na Žlutém kopci u docenta Baše. Od října 1933 byl asistentem na I. chirurgické klinice profesora Petřivalského. Za rok po okupaci Československa nacisty přešel 6. února 1940 ilegálně hranice a ve Francii vstoupil do československé zahraniční armády. Nejříve pracoval jako vojenský chirurg v Remeši. Kapitulace francouzské armády v roce 1940 však znamenala pro české vojáky ve Francii velké nebezpečí; nacisti je označili za zrádce a v případech zatčení jim hrozilo vězení a těžké tresty. Proto byli urychleně evakuováni do Anglie. V té době již v Londýně pracovala čsl. exilová vláda. Po dohodě mezi tou-

to vládou a vrchním velitelstvím americké armády byl major MUDr. Hejduk odvelen do 55. americké vojenské nemocnice v Malveru ve Worcesteru. V roce 1942 byl vyslán do Spojených států na mezinárodní sjezd Asociace vojenských chirurgů. Po zahájení invaze do Normandie odejel major Hejduk s 55. divizní nemocnicí americké armády na frontu, kde zůstal až do demobilizace v roce 1946.

Po návratu do Brna v lednu 1946 byl MUDr. Hejduk jmenován primářem I. chirurgického oddělení Zemské nemocnice U Sv. Anny. V roce 1948 mu byl propůjčen titul vrchní zemský zdravotní rada a byl habilitován pro obor patologie a terapie chorob chirurgických. Po únorovém převratu v roce 1948 bylo I. chirurgické oddělení přeměněno na II. chirurgickou kliniku Masarykovy univerzity. Vedením nové kliniky byl profesorským sborem MU jednohlasně zvolen doc. MUDr. Hejduk. S velkým nadšením pokračoval v práci odborné, pedagogické i publikační. Změněné společenské a politické události té doby zanedlouho ovlivnily celý jeho další život. Věděl, že je od „vítězného února 1948“ neustále sledován. Nevěnoval tomu zvláštní pozornost až do roku 1950, kdy byl jmenován

profesorem Lékařské fakulty MU. Přátelé Bohdana Hejduka varovali, že mu hrozí zatčení komunistickou Státní bezpečností (StB). Nepřišel si proto převzít jmenovací dekret, ale rychle uprchl přes železnou oponu na západ. Přes hranici „cestoval“ schovaný na lokomotivě pod zasněženou hromadou uhlí, jen s několika věcmi osobní potřeby. Po krátkém pobytu v táboře pro uprchlíky se dostal do Mnichova. Několik roků byl vedoucím chirurgem v nemocnici Červeného kříže v Gantingu, kterou převzala německá vláda. Protože měl stále platnou britskou lékařskou licenci, odejel do Anglie, kde pracoval jako chirurg v několika nemocnicích. Za pobytu v Německu a Anglii napsal několik žádostí o povolení imigrace do USA. V té době dostal výhodnou a zajímavou nabídku z Etiopie. Nečekal dále na odpověď ze Spojených států a v roce 1954 opustil Anglii. Nastoupil do nemocnice (Princess Tsakai Hospital) v Addis Abebě a byl jmenován vedoucím chirurgem.

Za krátkou dobu se stal uznávaným a vyhledávaným specialistou, získal si velkou přízeň cisařské rodiny. V té době se bývalý velitel 55. armádní americké nemocnice, ve které za války pracoval, dověděl o jeho nevyřízené žádosti o imigraci. Napsal proto osobní dopis tehdejšímu ministru zahraničí, který zařídil imigrační povolení pro MUDr. Hejduka téměř obratem. Po pětiletém pobytu v Addis Abebě vystoupil v roce 1959 v přístavu San Pedro na území Spojených států. Návrat do vlasti nepřicházel v úvahu. A tak rok před dovršením šedesáti let začal studovat znovu. Nejdříve rok v Claremontu v Kalifornii bydlel v domě svého dřívějšího velitele. Po skončení školy nastoupil do zaměstnání v Gaston Hospital v Dallasu.

Velikou píli a vzdělanost prokázal během následujících tří let, které mu stačily k tomu, aby složil všechny nostrifikační zkoušky. Získal tak lékařskou chirurgickou licenci pro stát Texas. Jako jeden ze dvou texaských chirurgů byl přijat do mezinárodní společnosti vynikajících chirurgů (International Surgical Society). Zřejmě touha po klidnější práci a zpomalení dosavadního životního tempa byly příčinou, proč v srpnu 1964 přijal nabídku města Muensteru na místo vedoucího chirurga v Memorial Hospital. Získal tak stálé zaměstnání a byl dobře přijat občany města. V prosinci

1965 dostal americké občanství. Zdálo se, že může konečně klidně žít a věnovat se svému zaměstnání bez obav o budoucnost. Osud mu však dopřál jen dva roky života.

• • •

Zjistit podrobné informace o této vyjimečné osobnosti není snadné, zvláště o období Hejdukova působení v cizině. Ve své vlasti musel být na dlouhá léta zapomenut. Avšak v roce 1950, kdy dovršil padesátku, vzpomněl si na svého učitele doc. MUDr. Ludvík Brázda: „Připomínám-li si toto jubileum, je to jen zasloužené upozornění na znamenitého, svědomitého a technicky zdatného chirurga. Jeho nezištnost, skromnost a přímá povaha dokresluje jeho portrét jako člověka, přednosty kliniky a učitele.“

Za svého působení v Brně napsal 36 publikací. Dokonale hovořil německy, anglicky a francouzsky. Stážoval na zahraničních klinikách; byl zván k účasti na kongresech téměř v celé Evropě. Vynikal jemnou a přesnou chirurgickou technikou. Věnoval se nejen břišní chirurgii, ale také chirurgii hrudní a plicní. Se všemi novými poznatky nezištně seznamoval spolupracovníky. Po návratu do Brna v roce 1946 přednášel hlavně o zkušenostech z válečné chirurgie. Publikoval také za války v několika časopisech, např. v *Bulletin of the Czechoslovak Medical Association in Great Britain*, vydávaný Československým vědeckým ústavem v Londýně. Publikace doktora Hejduka byly s velkou pozorností přijímány nejen doma, ale také v zahraničí.

Krátkodobě odborně a didaktické působení profesora Hejduka na Masarykově univerzitě přispělo k rozvoji břišní a hrudní chirurgie v Brně. Pod jeho vedením se na II. chirurgické klinice FN U Sv. Anny zvýšil počet operací plic a byla provedena první perikardektomie. Erudivaný lékařský a zdravotnický personál, zvláště u nemocných po hrudních a plicních operacích, pomohl přednostovi doc. dr. Janu Navrátilovi s přípravou a zahájením chirurgické léčby srdečních vad v roce 1953.

Profesor MUDr. Hejduk byl nejen výborný a svědomitý chirurg. Kromě píle, znalostí jazyků a dodržování lékařské etiky vynikal jako člověk vysokých mravních hodnot a vybraného společenského chování. Hodnotíme-li celoživotní práci a charakterové vlastnosti tohoto

ušlechtilého člověka, neměl by již nikdy zůstat „neprávem zapomínaným českým chirurgem“.

– Literatura u autora

M. BEDNÁŘIK

Třicet let od úmrtí Mirko Nováka

Před třiceti lety, dne 16. září 1980, zemřel profesor dějin filozofie a estetiky Mirko Novák, někdejší člen filozofického semináře brněnské Filozofické fakulty. Medailon o jeho životě a díle přinesla Universitas 2001, č. 4.

M. Novák se narodil v Praze 3. října 1901. Svě pedagogické působení začal v roce 1932 na Komenského univerzitě (píše o něm Vladimír Bakoš v knize *Filozofické myslenie na Slovensku v mezivojnovom období*, Bratislava 1988). V roce 1938 přešel, už jako docent estetiky, na brněnskou Filozofickou fakultu, kde se „na filozofii“ stal kolegou profesorů J. L. Fischera a Josefa Tvrdeho. V roce 1946 tu byl ustanoven mimořádným a v roce 1949 řádným profesorem dějin filozofie. Novák k tomu poznamenal: „Tak tedy mě jmenovali profesorem pro obor dějiny filozofie. Čekal jsem, že to bude na estetiku, ale estetika připadala patrně ministerským pánům oborem příliš exkluzivním, než aby se pro ni instaloval a platil samostatný profesor.“ Na Slovensku se původně chtěl habilitovat z filozofie (na základě práce Kantův kriticismus a problém hodnoty), nicméně přece více tíhnul k uměnovědě a estetice. (V Praze studoval filozofii u F. Krejčího, hudební vědu a estetiku u Z. Nejedlého a O. Zicha; v Bratislavě v letech 1931–1937 působil i Jan Mukářovský.) V roce 1954 Mirko Novák „přestoupil“ na Karlovu univerzitu. Přitáhla jej nejen sama Praha, ale i možnost soustavněji se tam věnovat estetice, v rámci katedry filozofie, později na obnovené katedře estetiky. – Z Novákových brněnských žáků, působících pak na zdejší fakultě, vzpomeňme na estetika Olega Suse a historika filozofie Jiřího Četla. Sus získal Nováka pro spolupráci s Hostem do domu, která vedla i k Novákově sborníkové knize vydané v Brně: *Být národem* (Blok 1969). A také inicioval konfe-

renci o Mirko Novákově, kterou v roce 1980 uspořádala katedra filozofie (střev. sborník *Mirko Novák – filozof a estetik*, Brno 1982). Susův článek k nedožitým osmdesátinám Mirko Nováka (se zásadním výkladem o jeho osobnostním a vědeckém profilu), mohl vyjít jen v zahraničí, v 8. sv. *Wiener slawistischer Almanach 1981*. – Připomeňme ještě dvě věci. Že totiž naše revue v 1. čísle ročníku 1991 přinesla Novákův článek *Několik ukázek moderní české sebereflexe* (spolu se statí *K problematice nacionalismu a národního vědomí* vyšel v samizdatové edici, kterou z pozůstalosti Mirko Nováka připravila Eliška Nováková). Měl tehdy upozornit na Novákovy studie jednající o roli národa a národního vědomí v novodobých dějinách i v současnosti. A že čtenáře zajímavější se o české filozofické a estetické myšlení může poučit i pobavit Novákově *Úsměvné vzpomínání* (Praha 1908), s kapitolami Na úsvitě, Jak jsem se stal Čechem, Doma i ve škole, Mezi kumštýři, Na vysokých školách, Ve Francii, Doma i na Slovensku po roce 1918, V Praze za války, Tak tedy do Brna, Praga caput regni. Své motto má tato kniha z Novákovy knihy *La Corbusierova prostorová estetika* (Praha 1929).

(REDAKCE)

Sto let od narození MUDr. Vladimíra Zapletala

(24. 5. 1900 – 3. 2. 1983)

Průkopník organizovaného výzkumu dějin lékařství na Moravě a zakladatel oboru dějiny lékařství na Lékařské fakultě Masarykovy univerzity V. Zapletal kdysi napsal v článku *Má cesta za poznáním vědy*: „Pěstování dějin věd má své významné místo v současném bouřlivém vývoji vědy a techniky, kdy poučení z vývoje minulého může být východiskem pro řešení složitých problémů současnosti a zejména pro vypracování programů pro příští léta.“

Věděl dobře, že dějiny medicíny, jako ostatně každého vědního oboru, věci či jevu, vyžadují vedle vytrvalosti a trpělivosti také znalosti odborné. Shromažďoval, třídil, vy-

hodnocoval a publikoval „příběhy z dějin lékařství“ (nejen českého) po celý svůj život a dělal to rád, protože byl přesvědčen, že znalost dějin lékařství by neměla sloužit jen lékařům, ale i veřejnosti. Pro ty první zřídil z tohoto oboru vyučovací hodiny, pro ty druhé nevynechal příležitosti k přípravě výstav, expozic a popularizačních publikací.

Ze odkaz Vladimíra Zapletala zůstává dosud živý, svědčí nejen tento skromný článek. Žádný z historiografů medicíny nemůže přebročit bez povšimnutí tu, co lékař a historik Zapletal už vykonal před ním (srovnaj nás příspěvek MUDr. Vladimír Zapletal, *Universitas*, č. 2, 2008, s. 53-55). Škoda jen, že jím shromážděný unikátní knižní a archivní fond není využitelný tak, jak bychom si přáli.

„Největší dílo konají ti, kdo vynakládají horlivé úsilí na vyhledávání pravdy všeho druhu,“ napsal J. A. Komenský ve *Via lucis*. Zapletal si tato slova výrazně označil v knize, k níž se ke konci života stále vracel. Treba překřtá staletími, byla mu knihou „moudrosti, vytrvalosti, snášenlivosti, obětavosti, nezištnosti a nekonečné zvědavosti,“ jak poznamenal jeho přítel Vítězslav Orel (Srov. Odkaz MUDr. Vladimíra Zapletala, *Vlastivědný věstník moravský*, roč. 35, 1983, č. 2, s. 222-223). Není divu, právě to byly vlastnosti, které Zapletal rozvíjel a kultivoval po celý svůj aktivní život. Právě ony mu napomohly vytvořit kánon historiografických medicinských studií, shromáždění výjimečnou knihovnu i archiv, který věnoval Mendelianu Moravského muzea.

Nad historickými dokumenty z dějin lékařství a ze života přírodopyců a lékařů nevyseřádal jen v českých a moravských archívech, ale i v cizích muzeích – ve Vídni, Paříži, Londýně, Bruselu, Kodani, Ženevě, Benátkách, Barceloně a v Istanbulu, jak všechna ta místa pečlivě zaznamenal ve svém životopise uloženém v Archivu Masarykovy univerzity.

Zapletal se však uznání své medicínsko-historiografické práce na brněnské akademické půdě nedočkal. O habilitaci z dějin lékařství požádal koncem roku 1956, ale vědecká rada univerzity jmenování docentem následujícího roku zamítla s odůvodněním, že jeho habilitační spis *Collegium Anatomicum* má „ráz historický, a lo kronikářský, popisný a má stopy kosmopolitismu“. Komentovat netřeba. Zamítnutí bylo podpořeno také argumentem, že

žadatel dosud neobhájil kandidátskou práci, a dovětkem: „Vědecká rada nenabyla přesvědčení o Vaší způsobilosti vychovávat studenty v duchu socialismu, jak to žádá zákon o vysokých školách.“ To byla ostatně běžná věta u nekomunistických uchazečů a tam, kde chyběly věcné argumenty. I to je historie, z níž bychom se měli trvale poučit. V té době Zapletal už publikoval 46 prací z dějin moravské medicíny, 11 ze zdravotnické hygieny a z kulturní historie Moravy 29. Jeho dosavadní pedagogická praxe byla shledána jako zcela dostatečná. Negativní rozhodnutí univerzitního orgánu odporovalo také příznivému vyjádření oponentů prof. MUDr. M. Matouška z Olomouce a prof. MUDr. V. Kruty z brněnské Lékařské fakulty (oba byli známi svými pracemi z dějin medicíny) i pozitivnímu hodnocení uchazečova vystoupení na téma *Úmysl zříditi Collegium Anatomicum brněnské*, součást školské reformy Marie Terezie, které podepsali profesori O. Wagner, E. Tománek a doc. O. Nečas. Zapletalova dosavadní vědecká práce dostala od nich hodnocení „vysoké úrovně“.

Zapletal po tomto neúspěchu nezatrpkal a nadále všechen svůj volný čas věnoval studiu kulturních dějin, historii lékařství a muzejnictví. Zapsal se i do kulturních dějin Olomouce, když zde v r. 1953 založil Kroužek pro lékařské dějiny, který aktivně působí podnes. Podle tohoto příkladu vznikla podobná sdružení také v Plzni, v Karlových Varech a jinde.

• • •

Vladimír Zapletal se narodil v r. 1900 v obci Morkovice v rodině venkovského lékaře. Klasické gymnázium vystudoval v Kroměříži (maturoval v r. 1919), lékařskou fakultu absolvoval v Praze (promoval v r. 1925). Lékařskou praxi zahájil v Kroměříži, pokračoval v Olomouci a posléze v Brně, kam vstoupil do stálé služby zdravotní u Zemského úřadu. Přechodně působil i okresní nemocnici v Boskovicih a v Tišnově, od r. 1949 byl přidělen do Městského ústavu národního zdraví v Brně, kde pracoval také na poloviční úvazek jako praktický lékař střediska pracujících dorostu. V letech 1938-1939 přednášel jako honorovaný docent technickou hygienu na Vysokém učení technickém v Brně. Tyto přednášky obnovil v letech 1947-1948 na Vysoké škole sociální v Brně a současně pracoval také na Lékařské fakultě MU a na poloviční úvazek od

r. 1957 na Ústavu teorie a organizace zdravotnictví.

Zapletalův literární odkaz představuje 150 odborných prací z dějin lékařství a přírodních věd. Jejich soupis pořídil V. Orel, je součástí Dokumentační zprávy Moravského muzea v Brně z r. 1980. Vladimír Zapletal svým medicínsko-historiografickým dílem natrvalo patří k významným osobnostem oboru, který tvoří neoddělitelnou součást našich kulturních dějin.

V. LINHARTOVÁ

Od smrti Jana Bělehrádka uplynulo 30 let.

(18. 12. 1896 v Praze
– 8. 5. 1980 v Londýně)

Jan Bělehrádek, český lékař, biolog, profesor Masarykovy univerzity (1922-1934) a Univerzity Karlovy (1935-1949), děkan pražské Lékařské fakulty (1937-38), rektor Univerzity Karlovy (1945-46), propagátor holismu v medicíně, bojovník za lidská práva, nositel Řádu Rytíře čestné legie a čestného doktorátu Pařížské univerzity je významnou osobností našeho poúnorového exilu, českého lékařského školství a vědy.

• • •

V austrálské Tasmánii vyšla v r. 1993 publikace *Predictive microbiology: Theory and Application*. Knihu napsali T. A. Mc Meekin, J. N. Olleley, T. Ross a D.A. Ratkowski. Zabývala se metodami, jak volit správnou teplotu v chladírnách, aby byly skladované potraviny dobře chráněny před škodlivými mikroorganismy a přitom neutrpěla jejich výživová hodnota. Při výzkumu optimálních teplot výše jmenovaní autoři zjistili i ověřili, že správně zvolenou teplotu zaručuje výpočet podle tzv. teplotní rovnice Jana Bělehrádka a označili ji jako „Bělehrádek – type model“. Byl to svým způsobem austrálský objev, neboť dosud se postupovalo podle teplotní rovnice, kterou stanovil nositel Nobelovy ceny S. A. Arrhenius. Protože Arrhenius dostal Nobelovu cenu (lhostejno, že za formulaci teorie iontů), nikdo neponchyboval také o jeho termokinetice a neově-

řoval přesnost jeho výpočtů. To, že se Australanům dostala do rukou anglicky psaná Bělehrádka publikace z roku 1934 byla v podstatě náhoda. Bělehrádek ke své teplotní rovnici dospěl už ve dvacátých letech, roku 1926 ji publikoval ve Spisech Lékařské fakulty Masarykovy univerzity (č. 4) v článku *Závislost životních dějů na teplotě a její matematický výraz*. V roce 1935 monografie vyšla anglicky *Temperature and Living Matter*.

Dnešní čtenář si může položit otázku, jak je možné, že celých 77 let byl Bělehrádkův objev nevyužit. Kdo se zajímá o historii medicíny ví, že takových případů je mnoho. Důvody mohou být různé, v tom našem konkrétním případě projevil dva uživatele nekritickou úctou ke světově uznávané autoritě a nevšímavost k výzkumným výsledkům méně či málo známých vědců na méně či málo známé univerzitě v Brně. Doufáme, že v dnešním internetovém šíření vědeckých objevů se nic podobného stát nemůže, prakticky v momentě, kdy k němu dojde a je ověřen, stane se „celosvětovým vlastnictvím“.

Začali jsme vzpomínku na profesora biologie MUDr. Jana Bělehrádka příběhem jednoho vědeckého objevu. V naší kulturní historii to není příběh ojedinělý, případů, kdy si vědec dobude uznání dříve ve světě než doma, známe dost. Sloužilo by nám ke cti, kdybychom takové chyby neopakovali, životní příběh biologa a lékaře Jana Bělehrádka je čítankovým příkladem, jak se česká věda a současně univerzitní instituce snadno zřikají svých zásluh i tomu odpovídající slávy.

Jan Bělehrádek vystudoval Lékařskou fakultu Univerzity Karlovy (1916-1922). Během studia byl volontérem u prof. Edwarda Babáka, do studentských let patří také jeho první publikace *Sur le mouvement des Vorticeller* (o účinku práce na růst) z r. 1920, do promoce publikoval ještě několik prací. Vzhledem ke studijním a badatelským výsledkům byl už v r. 1920 ustanoven univerzitním asistentem a pověřen přednáškami z fyziologie. Téhož roku jej profesor Babák požádal, aby se věnoval na právě otevřené univerzitě v Brně přednáškám a praktickým cvičením z obecné biologie, do promoce jako asistent.

Po promoci si ovšem Bělehrádek vymínil studijní cestu do Francie. Na desetidenním stipendijním pobytu navštívil na Sorbonně

Louise Lapiçquera, profesora fyziologie, poté Emila Fauré Frémieta a Emila Gleye, na Pasteurově ústavu profesora Constantina Levaditiho. Na zpáteční cestě se na lékařské fakultě v Lovani zastavil u profesora Petera Noyonse, který ho pozval k ročnímu asistentnému pobytu, během něhož Bělehrádek vydal šest publikací. Tato desetidenní cesta měla pro našeho badatele podstatný význam.

Definitivně nastoupil na Masarykovu univerzitu v Brně na podzim 1923. V září 1925 odjel do přímořské biologické pozorovací stanice ve Villefranche u Nizzy, kde prováděl pokusy s mořskými ježky. Téhož roku dostal nabídku od Rockefellerovy nadace na roční pobyt v Oxfordu u Juliana Huxleye, ale podstatnou část prožil v jeho laboratoři na King's College v Londýně, kam byl Huxley přeložen. Studoval tam hlavně vliv teploty na životní děje a metabolické reakce, jeden měsíc strávil v univerzitní přímořské stanici v Plymouthu.

Po návratu z těchto studijních pobytů byl děkanem lékařské fakulty prof. Rudolfem Vanýskem pověřen vedením katedry všeobecné biologie a dostal v Brně služební byt.

Vedle pedagogických a vědeckovýzkumných činností ho zaujal i populárně-vědecký film – vytvořil film *Pohyb – projev života*. Významným způsobem se podílel na univerzitní expozici lékařské a sociální péče, biologických technologií a farmaceutického průmyslu na jubilejní Výstavě soudobé kultury k 10. výročí vzniku Československa. V roce 1928 byl Bělehrádek jmenován mimořádným profesorem biologie.

Uskutečnil také velký počet přednášek v rámci univerzitních extenzi z lékařství, biologie, sociální péče a hygieny v různých městech Moravy.

V roce 1932 se aktivně účastnil tehdy mimořádné události, a to V. mezinárodního kongresu Světové ligy pro sexuální reformu (spolu s A. Trýbem a J. Weiskopfem), na němž byl pověřen vedením jedné z odborných sekcí. Byla to událost výjimečná nejen pro Masarykovu univerzitu, ale i pro hostitelskou zemi. Svědčí o tom také pozdravný dopis prezidenta T. G. Masaryka.

Ten rok se zapsal do dějin univerzity i jinou neméně vzrušující událostí – záměrem zrušit v Brně filozofickou a přírodovědeckou

fakultu. Bělehrádek patřil k těm profesorům, kteří otevřeným listem podali protest k prezidentu Masarykovi.

Na Masarykově univerzitě v Brně působil Bělehrádek v letech 1922 až 1934, za tu dobu publikoval na sedmdesát prací v anglických, francouzských a československých odborných časopisech. Po smrti profesora V. Růžičky se stal v r. 1935 vedoucím katedry obecné biologie na Lékařské fakultě Univerzity Karlovy.

Během německé okupace se „ukrýval“ mezi tuberkulózními pacienty na Pleši, protože ho gestapo pro jeho politické aktivity sledovalo, ale před Vánocemi 1944 byl přece jen zatčen a deportován do Terezína. (V dubnu 1945 tam spolu s prof. Syllabou a dalšími pomáhal zvládat tyfovou epidemii). Po osvobození a návratu z koncentráku byl zvolen na studijní rok 1945/1946 rektorem Univerzity Karlovy.

Po únoru 1948 bylo pro politicky aktivního Bělehrádku v Praze nebezpečno. Obavu z pronásledování a věznění vyřešil za pomoci J. Huxleyho, který mu nabídl vedení oddělení pro organizaci univerzit v rozvojových zemích v generálním sekretariátu v UNESCO. Do Paříže Bělehrádek odjel 27. března 1949 po značných průtazích a obstrukcích, do Československa se už nevrátil. Na počátku 50. let ho tajně následovala i rodina. Činnost v UNESCO mu byla na nátlak pražské vlády ukončena v r. 1956, poté přijal místo ve výzkumných laboratořích Middlesex Hospitalu v Londýně, kde se věnoval experimentům s izolovaným zvířecím srdcem, ovlivňovaným různými chemickými látkami, a výzkumu molekulárních struktur v podchlazených kapalinách. Pro silnou oční vadu musel experimenty ve svých sedmdesáti letech ukončit. Zemřel na onkologické onemocnění 8. května 1980 v Londýně.

Bělehrádkovy výzkumné práce jsou spojeny s brněnským, pražským, pařížským a londýnským vědeckým prostředím. V Československu se objevovaly jeho publikace mezi léty 1935–1967, kdy vyšlo 39 prací, ta poslední z nich se jmenovala *Populace jako biologický problém národa*. Od té doby už nic z Bělehrádkových prací publikováno nebylo, znovu připomínán je až od roku 1990.

V mnohém jsou dnes už Bělehrádkovy badatelské výsledky překonány, biologie jako věda se rozvíjí mimořádně rychle. Nelze však

přejít to, že jeho výsledky byly podnětné pro další výzkum, ani to, co jako hodnota trvá podnes. Mimo teplotní rovnice je to například i autorství první učebnice biologie pro lékařské fakulty u nás, poprvé vyšla *Obecná biologie* v r. 1935.

Životním osudům a vědeckému odkazu Jana Bělehrádka jsme v roce 2003 věnovali monografii Jan Bělehrádek a jeho cesta ke svobodě ducha (Praha: Galén, 2003), jako částečné splacení morálního dluhu.

V. LINHARTOVA

Sto let od narození profesora Vanýska

Letos v září uplyne sto roků od narození profesora MUDr. Jana Vanýska, DrSc. Byla to nepochybně jedna z nejvýraznějších postav brněnské univerzity let padesátých a šedesátých. Byl synem profesora dr. Rudolfa Vanýska, prvního přednosty interní kliniky v Brně, zakladatele věhlasné kardiologické školy, pozdějšího děkana a rektora Masarykovy univerzity. Jan vystudoval medicínu a ihned po promoci nastoupil na oční kliniku profesora Slavíka. Poštěstilo se mu na ní zůstat i po dobu okupace. Pracoval obětavě u lékařem nemocných, operoval, zaváděl nové metody a publikoval, pokud to poměry dovolily. Mohl se proto brzy po válce v pouhých 35 letech habilitovat. Osud mu byl nakloněn: dostal nabídku založit a vést oftalmologickou kliniku na nově zřízené Lékařské fakultě v Hradci Králové. V následujících několika málo letech ji přivedl na vysokou úroveň. Tehdy se stal také vášnivým aviatikem.

V roce 1951 byla hradecká fakulta přeměněna na Vojenskou lékařskou akademii a Jan Vanýsek se z nevojáka stal rovnou plukovníkem. Uniforma mu byla těsná – obrazně i fyzicky – a tak s úlevou na obou stranách se po čtyřech letech s armádou rozloučil. Vrátil se do Brna již jako profesor a přednosta kliniky, na níž před válkou začínal. Od té chvíle šla Vanýskova dráha strmě vzhůru. Brzy proslul jako průkopník elektrotinografie a ultrazvukové diagnostiky v očním lékařství. Postupně se stal děkanem fakulty, předsedou České oftalmolo-

gické společnosti, na deset let předsedou České lékařské společnosti Jana Evangelisty Purkyně, předním členem evropských a světových oftalmologických společností a v roce 1962 prorektorem brněnské univerzity, tehdy nesoucí jméno J. E. Purkyně. Účastnil se mnoha mezinárodních kongresů, na něž byl zván z celého světa.

Leč po roce 1968 se v souvislosti s jeho podpisem výzvy 2000 slov karta obrátila. Ještě byl na poslední chvíli zvolen rektorem univerzity, ale pak už následovaly jen pády. Byl zbaven vedení kliniky, vyloučen ze strany, vpuzen z univerzity se zákazem publikovat, jakkoli vědecky pracovat a posléze i přivydělávat si překlady k mizivé penzičce. To byl dábelský plán strany, kterému se říká „odříznutí od chleba“. Co bylo nejhoršího, pocítil i mstu režimu na nejcitlivějším místě, na svých dětech. K tomu se přidala nemoc, která jej postupně invalidizovala a donutila v krutých bolestech žít v ústraní. Dočkal se sice svobody, ale věk a zdravotní stav mu již nedovolily ji plně užít. Zemřel v roce 1995.

Profesora Jana Vanýska si dobře pamatuji. Byl nepřehlédnutelný. Zahmut akademickými funkcemi hospodařil časem přejížděje mezi nemocnicí, děkanátem, rektorátem a domovem na motocyklu. Jeho monumentální postava s obrovskou koženou brašnou přes rameno se nějak vymykala předstávě jemného očního chirurga či pilota vtěsnaného do útlého kokpitu sportovního letadla. Ale on vše suverénně zvládal, a v letadle dokonce překonal světový rekord. Psaly o tom tehdy všechny noviny. Pořád slyším jeho rozvážnou mluvu, ozdobenou nezaměnitelným ráčkováním. Jako děkan byl skutečnou autoritou, v méně oficiálním prostředí však oplýval humorem. Byl to rozený vypravěč anekdot. Na jeho adresu už také mnohé kolovaly, pravdivě i smyšleně.

Po bouřlivých událostech Pražského jara nám na dvacet let zmizel ze zorného pole. Až koncem roku 1989 se na prvním shromáždění akademické obce Lékařské fakulty v biologické posluchárně objevil, podpírán a o berlích poslední demokraticky zvolený rektor univerzity Jan Vanýsek. Dostalo se mu ovací ve stoje. Byl to jeden z nejdojemnějších okamžiků, jaký jsem na akademické půdě zažil. Z paměti mi také nezmiří vzpomínka na jeho pohřeb. Pomalu jsme stoupali po schodech krematoria.

Vtom přilétla od Tuřan trojice letadel a zaburácela nám těsně nad hlavou. Byla to poslední pocta kamarádovi. Další důkaz toho, že se pokus vymazat jméno Jana Vanýska z paměti lidí nezdařil.

Před dvěma lety se objevila pozoruhodná kniha „Prožil jsem zvláštní století“. Vznikla z nahrávek Vanýskových vzpomínek, které přepsal a k vydání připravil jeho mladší syn Jiří. Je to vyprávění o šťastném dětství a věku dospělosti, po okraj naplněném prací, úspěchy a uspokojením. Od jeho šedesátin se však vyprávění propadá do smutků. Je to memoárová literatura, jako každá jiná subjektivní v chvále i odsudcích. Vypovídá neobyčejně poutavě o době, o univerzitě i o autorovi. O kořaté osobnosti obětavého lékaře, vynikajícího vědce, učitele, diplomata, zaníceného motoristy pozemního i nebeského, znalce nejlepších moků, ve společnosti vítaného chrlíče vtípů. Poslední stránky jsou však slova člověka utýraného fyzickým utrpením a křivdami. Jeho nedožitě velké výročí je příležitostí připomenout si tuto velkou osobnost a zamyslet se znovu nad jeho zvláštním stoletím.

P. BRAVENÝ

Nedožitě sté narozeniny profesora Josefa Poulika (6. 8. 1910 - 28. 2. 1998)

Moravská archeologie měla štěstí na špičkové badatele, kteří svými objevy dosáhli evropského, ba světového věhlasu, kteří navíc dovedli svou disciplínu náležitě popularizovat a obvykle přesáhli svým působením až do diplomatické či přímo kulturněpolitické oblasti. Uvedu jen tři nejznámější jména: Jindřich Wankel, Karel Absolon a Josef Poulik. Posledně jmenovaný profesor Josef Poulik by se letos v srpnu dožil 100 let.

Pocházel ze skromných venkovských poměrů. Narodil se v Jiřikovcích na Brněnsku. Již na obecné škole vzbudil učitel Přebyslavský jeho zájem o vlastivědu a archeologii. Po ukončení Průmyslové školy textilní v Brně, kterou (nerad) absolvoval na přání svých rodičů, sice nakrátko nastoupil praktické zaměstnání, ale již od roku 1934 se stal dobrovolným

spolupracovníkem tehdejšího správce prehistorického oddělení Moravského zemského muzea v Brně dr. Josefa Skutila; o něco později se stal pomocným zaměstnancem muzea. Roku 1938 začal studovat prehistorii na Filozofické fakultě MU u profesora. Emanuela Šimka; doktorát filozofie však získal v roce 1946 na Karlově univerzitě, kde dokončil studia u známého slavisty profesora Jana Eisnera, což poznamenalo celou jeho další životní dráhu. Jakmile bylo možno po druhé světové válce rozvinout v osvobozené zemi novou vědeckou aktivitu, začal se cílevědomě orientovat na výzkumy staroslovanských památek. Stal se vedoucím brněnské pobočky Státního archeologického ústavu, pozdějšího Archeologického ústavu ČSAV, která se za jeho vedení přetvořila v samostatný ústav. Z titulu této funkce vedl řadu významných terénních výzkumů (Žuráň, Staré Zámky u Lišně, Přitluky, Dolní Věstonice, Staré Město-„Špitálky“ aj.), včetně životního díla – objevu a dlouholetého výzkumu centra Velkomoravské říše – staroslovanských Mikulčic (od roku 1954).

S rostoucím významem Poulikových archeologických výzkumů rostla i jeho vědecká prestiž a přibývalo hodností, funkcí a titulů. Roku 1959 se habilitoval pro obor slovanská archeologie na Filozofické fakultě tehdejší

UJEP v Brně, 1961 získal hodnost DrSc., 1966 se stal řádným profesorem slovanské archeologie a dlouholetým členem vědecké rady UJEP v Brně. 7. 4. 1968 byl jmenován členem-korespondentem ČSAV a 16. 2. 1972 řádným členem Akademie.

Ve vědecké práci se profesor Poulík soustředil na slovanskou, zvláště velkomoravskou archeologii, nikdy však neztratil zájem o pravěké a mimoslovanské raně historické či středověké památky. Z jeho „literární dílny“ vyšly i syntetické práce o pravěku (*Z hlubin věků*, Praha 1956; *Pravěké umění v obrazech W. a B. Formanů*, Praha 1956). Početné jsou jeho monografie se staroslovanskou tematikou (z nejvýznamnějších: *Jižní Morava – země dávných Slovanů*, Brno 1948-1950; *Velkomoravské hradiště Mikulčice*, Gottwaldov 1959; *Staří Moravané budují svůj stát*, Gottwaldov 1960, 1963; *Dvě velkomoravské rotundy v Mikulčicích*, Praha 1963; *Mikulčice – pevnost a sídlo velkomoravských knížat*, Praha 1975; *Velká Morava. Cyrilo-metodějská mise*, Praha 1985; *O románské rotundě ve Znojmě*, Brno 1987) a studie v domácích i zahraničních časopisech a sbornících.

S velkomoravskými výzkumy úzce souvisela velkolepá akce výstav o Velké Moravě, kterou profesor Poulík vyvolal roku 1963 ke 1100. výročí příchodu cyrilometodějské misie na Moravu. Výstava nastoupila svoji neobyčejně úspěšnou cestu Evropou v brněnském Domě umění roku 1963 a pokračovala přes Nitru a Prahu (1964), Athény (1965), Vídeň, Mohuč a Vratislav (1966), Stockholm a západní Berlín (1967), východní Berlín (1968) až po Leningrad (1971), Moskvu a Kyjev (1977), Sofii (1978) a Londýn (1981). I dnes je třeba ocenit velký kulturně-politický a reprezentační význam této putovní výstavy, která daleko přesáhla rámec pouhé historické akce. Výstavy doprovázely vždycky také Poulíkovy přednášky a doprovodné výklady.

Rozsah vědecké, vědeckoorganizační a kulturněpolitické činnosti nedovoloval profesoru Poulíkovi pravidelnou pedagogickou činnost. V 50. letech vedl na tehdejší katedře prehistorie FF MU v Brně laboratorní praktika a cvičení z terénní praxe, později konal pouze výběrové přednášky ze slovanské archeologie. K mladým adeptům oboru však měl velmi srdečný vztah a konzultacemi a přátelskými ra-

dami je usměrňoval v jejich vývoji. Byl častým oponentem diplomových, kandidátských i doktorských prací, předsedou zkušebních komisí a komisí pro obhajoby kandidátských a doktorských prací v oboru archeologie. Jako profesor FF MU pravidelně navštěvoval Ústav archeologie a muzeologie a až do pozdního věku se podílel na jeho činnosti.

Mimořádně rozsáhlá byla také vědeckopopularizační činnost Josefa Poulika. Byl vynikajícím řečníkem; na jeho veřejné přednášky o velkomoravských objevech chodily stovky zájemců a o jeho vystoupení v rozhlasě či televizi, jakož i o statě v denním tisku byl mimořádný zájem.

Velmi obsáhlá a významná byla Poulíkova vědeckoorganizační a vědeckodiplomatická aktivita. Od roku 1945 do roku 1990, tedy plných 45 roků, stál v čele brněnského Archeologického ústavu ČSAV, nejprve pobočky pražského ústředí, od roku 1970 samostatné instituce. V letech 1975-1982 řídil současně i pražský Archeologický ústav ČSAV. Byl členem mnoha vědeckých rad, stal se předsedou Československého národního archeologického komitétu, Archeologické oborové komise a Národního komitétu slavistů, byl koordinátorem hlavního úkolu Státního plánu základního výzkumu, členem Hlavního výboru Československé společnosti archeologické, čestným členem Moravsko-slezského archeologického klubu, Muzejní a vlastivědné společnosti v Brně, Moravské akademie pro vzdělání, vědu a umění, předsedou Krajské památkové komise v Brně atd. Vrcholem Poulíkovy vědeckoorganizační kariéry pak byla léta 1972-1977, kdy zastával funkci místopředsedy tehdejší naší vrcholné vědecké instituce – Československé akademie věd, i další léta po roce 1977, kdy zůstal členem prezidia Akademie. V té době také řadu let předsedal Komisi historiků ČSSR a SSSR a pravidelně byl pověřován vedením československých delegací na závážných vědeckých akcích v zahraničí.

Zahraniční věhlas profesora Poulika odrážejí jeho funkce ve vrcholných mezinárodních organizacích a četná členství v zahraničních učených společnostech. Od roku 1962 byl členem Conseil Permanent (Stálé rady) Mezinárodní unie věd prehistorických a protohistorických (UISPP) a členem Stálé rady Mezinárod-

ní unie slovanské archeologie (UIAS), jejímž prezidentem se stal na období 1971-1977. V 70. letech byl postupně jmenován členem Saské, Bavorské a Bulharské akademie věd, Akademie věd NDR, čestným členem Archeologické společnosti Jugoslávie, řádným členem Archeologického ústavu Rakouska a SRN. Univerzita v polské Lodži mu udělila roku 1998 čestný doktorát.

Profesoru Josefu Poulíkovi se dostalo dlouhé řady uznání, diplomů a vyznamenání. Po prvních poválečných oceněních obdržel roku 1957 Cenu ČSAV za objev prvních kostelů v Mikulčicích, roku 1963 se stal Zasloužilým pracovníkem okresu Hodonín a Čestným občanem Mikulčic, roku 1964 dostal státní vyznamenání Za zásluhy o výstavbu, roku 1970 Zlatou medaili Univerzity JEP v Brně a Veřejné uznání Jihomoravského KNV za mimořádné zásluhy v badatelské a vědecké činnosti v oblasti slovanské archeologie. Sedmdesátá léta byla pro profesora Poulíka vůbec dobou státních poct, řádů a vyznamenání. Z dnešního pohledu by se mohla jeho angažovanost v „normalizačních“ letech jevit jako nepřístojná. Tu je však třeba jednoznačně konstatovat, že profesor Poulík rezonoval s tehdejšími režimem především v zájmu české a slovenské archeologie a humanitních věd vůbec. Tak např. zachránil svým zásahem před zrušením oficiální orgán české archeologie Památky archeologické, které vycházely jakožto nejstarší evropské vědecké periodikum již od roku 1854. Podařilo se mu také zachránit řadu politicky „nespolehlivých“ pracovníků, které by bývala jinak čekala jen „kotelna“. Ublížil někomu ostatně nebylo v jeho povaze. Že jeho aktivita v době totality nebyla považována za nečestnou dokázal porevoluční ministr kultury české vlády Pavel Tigrid, když na slavnostním zasedání k 75. výročí založení pražského Archeologického ústavu dne 8. listopadu 1994 profesora Poulíka sám vyhledal, přátelsky objal a poděkoval mu za dobrou reprezentaci naší země v zahraničí.

Poslední léta trávil profesor Poulík na odpočinku, až do posledních chvil však neztratil zájem o dění v archeologii. Zemřel 28. února 1998. Pohřben je společně se svou ženou Julií na hřbitově ve Šlapanicích u Brna.

V. PODBORSKÝ

Generace na odstřel K jubileu doc. Jaroslava Buriana

Docent PhDr. Jaroslav Burian, CSc. (15. 9. 1922-7. 7. 1980), od jehož úmrtí uplynulo 30 let, narodil se v České Třebové. Po válce studoval v letech 1945-1950 s desítkami svých vrstevníků, zdržených válečnými událostmi, ruštinu a češtinu na Filozofické fakultě Masarykovy Univerzity u F. Wollmana, A. Grunda, F. Trávníčka, A. Kellnera aj. Po krátkém působení na střední škole se stal asistentem Slovanského semináře na FF, na jehož doporučení se dostal do Moskvy jako vědecký aspirant profesora B. V. Michajlovského na Filologické fakultě Lomonosovovy univerzity.

Roku 1955 zde obhájil svoji disertaci *Román M. Gorkého Život Klíma Samgina s výmluvným podtitulem Odras společenského a politického boje v románě a jeho umělecké zvláštnosti*. O tom, jak moc se musel Burianův školitel, odchovanec N. K. Píksanova, P. N. Sakulina a N. K. Gudziye, podrobit dobovým tlakům, se může přesvědčit i dnešní čtenář internetu, kde je vedle oficiální stránky MGU o prof. Michajlovském uveřejněn i jeho článek o Maximu Gorkém. Zdá se, že bdělý duch strany je nesmrtelný.

Na vědeckém odkazu Jaroslava Buriana se výrazně odrazila dvojitá tvář jeho školitele i podněty jeho alma mater, kde žila tradice strukturalismu, reprezentovaná Romanem Jakobsonem i těmi, kdo jej při předválečné habilitaci podpořili, jako např. Frank Wollman. Zvláště je to patrné na jeho habilitačním spisu *Románová díla Maxima Gorkého*, obhájeném v Brně r. 1966. Rukopis je uložen v knihovně FF, takže je dostupný každému zájemci. Je zajímavé, jak zcela jiné jsou v něm nově napsané vstupní a závěrečné kapitoly, věnované vývoji žánru románu s přihlédnutím k dostupné francouzské či německé literatuře, než stěžejní analýza díla M. Gorkého, poplatná vulgárně sociologickým postupům 50. let, i když s některými korekcemi, reagujícími na kritické podněty českého prostředí, např. na studie Zdeňka Mathausera, s nimiž se Burian ztotožňoval. Práce zůstala neotřesena. Burian totiž začal psát zcela jinak. Markantním dokladem jsou dvě studie vydané v letech 1967-68 ve Sborníku prací FF BU, kde jejich autor navazuje na silné zdroje brněnské komparatistiky. Burian se v nich zabývá zdroji ruského románu 20. století, jež nachází nejen v Maximu Gorkém, ale i v Borisu Pilňakovi, Valerii Brjusovovi či Andreji Bělem. Studie z r. 1968 sleduje vývoj ruského románu po Říjnové revoluci, včetně podnětů ruské formální školy, zaměřené proti dogmatismu v literární vědě. Při analýze sovětského románu 30. let pisatel zdůrazňuje významné podněty žánru reportáže, vyhovující požadavku dokumentárnosti, vedoucí k rozkvětu malých forem, pro toto období typických. V podobném duchu jsou psány Burianovy příspěvky na kongresy slavistů i jeho četná vystoupení na československých i zahraničních konferencích a přednášky za jeho pobytu v Leedsu. Ve výuce na FF se jubílant zaměřoval hlavně na tzv. stříbrné období ruské literatury, jež bylo jeho naturelou nejbližší.

Burianovy organizační schopnosti a velkorysost se projevila při výkonu akademických funkcí. R. 1965 se stal vedoucím nově vzniklé katedry ruské a sovětské literatury, kterou vedl až do svého předčasného úmrtí. V době, kdy působil jako lektor češtiny na pařížské Sorboně (18. 11. 1975-7. 7. 1980), jej v Brně zastupoval doc. Miroslav Mikulášek. V lednu r. 1970 se Burian s přehledem zapojil do práce

proděkana pro vědu a výzkum (do srpna 1973), kde dovedl s úspěchem proplout obtížným terémem utužujícího se normalizačního procesu. Bylo jisté i jeho zásluhou, že politický teror nedopadl na brněnskou Filozofickou fakultu tak tíživě, jak tomu bylo na Karlově univerzitě. To byl nepochybně pozitivní přínos jeho moskevského školení, kde byl jeho kolegou v aspirantúře pozdější známý disidentský spisovatel Andrej Siňavskij, píšící v zahraničí pod pseudonymem Abram Terc. Po letech se sešli na Sorboně, která Siňavského r. 1973 pozvala po jeho sedmiletém politickém věznění v SSSR a nabídla mu místo profesora ruské literatury. Jaroslav Burian si v té době doma vytvořil rozsáhlou disidentskou knihovnu, o jejíž existenci však věděli jen jeho nejbližší. Za svých pravidelných letních pobytů v Brně, kdy aktivizoval svoji funkci vedoucího katedry, se o této skryté části svého pařížského pobytu z pochopitelných důvodů nijak nešifil. Rozuzlení přišlo zcela nečekaně a krutě. Dne 7. července 1980 jej jeho bytná, blízká disidentským kruhům, našla v pokoji mrtvého. Když do Paříže přijela po nepředstavitelných potížích jeho žena, policie jí nedovolila zapečetěnou rakev otevřít. Moskvanka z rodiny vysoce postaveného politického činitele tak nabyla přesvědčení, že její muž byl zlikvidován. Smrt osmapadesátiletého docenta, který byl v době svého úmrtí zcela zdravý, tak zůstává stejně záhadná jako náhlé úmrtí Maxima Gorkého, jehož dílem se Jaroslav Burian zabýval po celý život.

D. KŠICOVA

Vladimír Blažek

(20. 9. 1930 - 20. 3. 2002)

Významná osobnost brněnské Filozofické fakulty a československého kulturního a společenského života šedesátých let Vladimír Blažek pocházel z rodiny levicově orientovaného učitele Oldřicha Blažka, který byl za války za svou účast v odboji nacistickým režimem popraven. Vladimír Blažek po maturitě studoval v Sovětském svazu a po návratu na brněnské Filozofické fakultě dlouhá léta učil filozofii. Na podzim roku 1968, v onom po-

divným mezičase před příchodem dlouhého bezčasí, už nepřednášel, měl na práci mnoho jiných věcí, za které musel záhy z fakulty odejít. Po odchodu do emigrace dosáhl pozoruhodného publicistického úspěchu v prestižním německém tisku. Po listopadu 1989 se začal do Brna vracet a načas opět na Filozofické fakultě učil – sociology, filozofy, politology. Přednášel o současném Německu, o jeho kultuře, politice a filozofii. A vždy, když do Brna přijel, potřeboval hlavně mluvit s přáteli, často u dobrého jídla a vína, jehož byl poučeným znalcem, ptát se, co se u nás děje a co si o tom myslíme.

V jeho pojetí byla filozofie vždy obrácena k člověku ve společnosti – přemýšlel o institucionálním systému, o moci a jejím zneužití, o osobních a skupinových zájmech, o rozplývání viny a možnostech pomsty a trestu, o smíření a občanské důvěře. Odpovědi na své otázky hledal v evropské a světové kultuře. Pohyboval se v ní s přirozenou samozřejmostí, opřenou o hlubokou znalost evropských literatur a niterný vztah k literatuře české, z níž měl rád, pokud vím, zejména Karla Tomana a Karla Čapka. Miloval knihy, byly pro něho vždy základními kulturními činy, stavebními kameny vzdělanosti. Byl si vědom toho, že kultura a politika jsou v Evropě úzce propojeny, že hovořit o kultuře znamená hovořit o politice a že politické úvahy nelze v Evropě vést mimo kulturu. Obracel se ke kultuře, protože byl přesvědčen, že kultura ví, zná příčiny i modely řešení. Herbartova slova „Máme-li kulturu, je naší vlastí Evropa“ pro něho znamenala povinnost kulturu tvořit, šířit a hájit. Měl v tom ostatně blízko k celé řadě našich básníků, spisovatelů, učitelů a publicistů.

Byl u nás významným spolutvůrcem pozoruhodného fenoménu, kterému někdy říkáme léta šedesátá a pražské jaro. Přispíval pravidelně do Hosta do domu a Literárních novin, pozdějších Literárních listů a Listů. Jejich čtenáři čekali netrpělivě na jeho články, úvahy, glosy a zápisníky. Bylo o čem diskutovat, čím se inspirovat, o čem přemýšlet. Na pozoruhodnou úroveň u nás pozvedl kulturní a politickou publicistiku.

Naplnil svrchované poslání, které v evropské kultuře spojujeme s úlohou intelektuála. Věděl, že smělost, o níž má člověk především usilovat, je smělost uvidět a pochopit cetku ja-

ko cetku, symbol jako symbol, skutečnost jako skutečnost. Měl odvahu vystupovat proti aroganci moci, proti fundamentalismům a fanatismům všeho druhu, proti hotovým pravdám, neoprávněným jistotám, myšlenkové lenosti a mravní lhostejnosti. Stavěl proti strašné síle ignorance, netolerance, slepé zloby a nejávisiti v nás samých autonomní kritické myšlení, které mu zastupovala věda, umění, filozofie a nezávislá žurnalistika. Věděl, že nemůže vychýlený svět zvedat do rovné polohy, ale chtěl žít rovně ve vychýleném světě. Až masarykovsky znějící jeho slova o tom, že největší revoluce je systematické studium, systematická kritika a systematická, trpělivá práce.

J. ZOUHAR

Doc. MUDr. Vladimír Schejbal, CSc. osmdesátník

Narodil se dne 14. ledna 1930 v Chocni, v rodině právníka vyznávající ideály Masaryka a Československé republiky.

Vystudoval chrudimské gymnázium a maturoval v roce 1949. Jako mladý zrající gymnaziální student těžce prožíval válečná protivenství a jako většina mladých studentů těsně poválečné doby věřil v návrat demokracie, kterou tehdy zosobňoval prezident Beneš. Jeho humanitní vzdělání, smysl pro spravedlnost a ochranu slušných lidí dobré vůle mu však v následujících letech totality jedné strany život zkomplikovaly.

V roce 1949 – to ještě kádrování všemocně se stávající KSČ nebylo do největších podrobností propracované – se zapsal na Lékařskou fakultu Karlovy University v Hradci Králové. Když se ale v roce 1951 královohradecká fakulta transformovala ve Vojenskou lékařskou akademii a studenti se nuceně stali příslušníky čs. armády, odchází s řadou dalších kolegů na Lékařskou fakultu Masarykovy Univerzity do Brna. V té chvíli ale jeho otec, angažovaný ve straně Benešových Národních socialistů, byl komunisty předčasně penzionován a pronásledován. Medik Vladimír Schejbal byl povolán do vojenské služby, zařazen do PTP, pomocných praporů v uhelných dolech v Ostravě. Za rok byl propuštěn a po přerušení mu byl umožněn návrat ke studiu na LF MU v Brně. Během studia pracoval jako demonstrátor, později jako pomocná vědecká síla v Ústavu patologické anatomie ve Fakultní nemocnici U Sv. Anny, za profesora MUDr. Václava Neumanna, DrSc. Poznal se zde velmi dobře v té době s oběma docenty, Švejdou a Dluhošem, kteří už tehdy oceňovali jeho vlastnosti charakterové a znalosti nejenom medicínské. Absolvoval v roce 1956.

Po promoci jako všichni nestranici musel nastoupit povinně na tzv. umístěnku do Trenčína (většina odpromovaných doktorů neangažovaných v KSČ odcházela buď na Slovensko, nebo do pohraničí). V trenčianské nemocnici se stal sekundárním lékařem v oddělení patologie a až po jedno a půlročním pobytu v Trenčíně se podařilo prof. Dluhošovi, aby byl vyslán konkurz na místo asistenta, který MUDr. Vladimír Schejbal vyhrál.

Jeho popromoční pobyt v Ústavu patologické anatomie byl velmi úspěšný. Využil své vzdělání, nadání, pracovní kázeň a všechny své dobré vlastnosti k dobrému chodu především „svého“ ústavu, a také k tomu, aby se sám profiloval jako vynikající odborník a skvělý učitel mladých studujících mediků. Úspěšně složil předepsané atestační zkoušky, do roku 1968 publikoval řadu sdělení v československém a světovém odborném tisku, byl známý jako řečník a diskutér na foru čs. patologů, blízce se seznámil s polskými kolegy a obhájil kandidátskou disertaci na téma Dětských nádorů. V této době, se zvyšujícími se nároky na činnost Ústavu patologické anatomie nejenom v nekroptické, ale zejména v ex-

trémně rychle se rozvíjející diagnostice biopické došlo k rozdělení původně jediného Ústavu patologie v nemocnici U Sv. Anny na ústavy dva: I. Ústav patologie zůstává ve FN U Sv. Anny, nově konstituovaný II. ústav patologické anatomie byl vybudován v Fakultní dětské nemocnici v Brně – Černých Polích. MUDr. V. Schejbal byl vůdčím z tehdy tři asistentů prof. Dluhoše při uvádění II. patologie do praktického chodu.

Po srpnu 1968 odešel přes Vídeň do Západního Německa a pracoval jako patolog na ústavu patologie fakultní nemocnice Univerzity v Bochum. Zde se opět vynikajícím způsobem uplatňuje nejenom jako na slovo vzatý odborník na tomto ústavu, ale díky svým všem vzpomenuťm znalostem pokračuje v publikační činnosti, habituje se na téma „Lipomatoza srdečního svalu a epikardu (ztučnění srdce)“ a organizuje praktický chod „svého“ nového ústavu, v němž pracoval až do ledna roku 2010.

Po roce 1990, po přejítí vichřice hněvu, byl Doc. MUDr. Vladimír Schejbal oceněn Zlatou medailí Lékařské fakulty Masarykovy Univerzity za své minulé zásluhy o naši Lékařskou fakultu, a za úspěšné reprezentování československé medicíny v zahraničí.

Do dalších let mu všichni jeho vzpomínající kolegové přejeme vše nejlepší.

Ad multos annos.

B. HABANEC

Sto let od narození Heleny Puchljkové

V srpnu letošního roku si brněnští rusisté připomněli nedožitě sté narozeniny dlouholeté odborné asistentky někdejší katedry ruského jazyka Filozofické fakulty naší univerzity *PhDr. Heleny Puchljkové, CSc.* (24. 8. 1910 – 23. 8. 1993). Zesnulá jubilanťka se narodila v Moskvě v rodině carského důstojníka. Na počátku 20. let 20. stol. rodina emigrovala do ČSR a usadila se v Moravské Ostravě. Po ukončení středoškolského studia na ruském reformním reálném gymnáziu v Moravské Třebové odešla studovat francouzštinu na pařížskou Sorbonu. Po dvouletém pobytu v Paříži

pokračovala ve vysokoškolském studiu na Karlově univerzitě v Praze, kde v roce 1937 ukončila obor ruština-francouzština. V letech 1937-1949 působila jako středoškolská profesorka (nejprve na obchodní akademii v Ostravě, později na střední škole téhož zaměření v Brně). Od roku 1945 současně vyučovala externě na brněnské Pedagogické fakultě a na JAMU (od roku 1949 se stala jejich kmenovou pracovnící), až konečně v roce 1953 přešla na tehdejší katedru rusistiky Filozofické fakulty, kde byla činná až do svého odchodu do důchodu v roce 1970. Zesnulá jubilantka byla na této katedře první vyučující ruské národnosti, což bylo tehdy pro pracoviště významným přínosem pro rozvoj oboru. Titul PhDr. získala už v roce 1946 na základě disertační práce *Lyrické motivy v dramatech A. A. Bloka*. Avšak pro nedostatek kvalifikovaných odborníků znalých dokonale ruštinu dala své schopnosti do služeb jazykové výuky.

Dr. Puchljaková byla činná především pedagogicky. Zasloužila se o vybudování metodiky vyučování ruštině při přípravě budoucích učitelů ruštiny i systému praktických jazykových cvičení vypracováním celé řady vysokoškolských skript z ruské konzervace, slovní zásoby, frazeologie, lexikologie jakož i gramatiky. Kromě toho vybírala a sestavovala četné textové materiály o ruské a sovětské kultuře

a ruských reáliích a pracovala také hojně v oblasti překladatelské a konzultační.

Odborně-badatelská činnost H. Puchljakové se zaměřovala hlavně na porovnávací studium ruské slovní zásoby vzhledem k češtině, na lexikální sémantiku a stylistiku. Zpočátku podrobila rozboru hlavní poklesky středoškolských studentů v ruských písemných projevech. Výsledky svých pozdějších mnohem širše založených materiálových výzkumů a minuciózní lingvistické heuristiky publikovala v jazykovědné řadě Sborníku prací Filozofické fakulty brněnské univerzity; v nich se zamýšlela nad příbuznými ruskými a českými pojmenováními z hlediska jejich nestejně sémanticko-stylistické platnosti, pojednala také o souvztažnosti shodných českých a ruských názvů kalendářních a časových pojmů a konečně rozebrala terminologii rostlin v češtině a ruštině, výrazově si blízkou. Výsledky svých bádání uvedla souhrnně ve své kandidátské disertační práci *Stylistická analýza společných českých a ruských slov*, kterou obhájila v roce 1968.

I přes mnohaletý odstup od činné služby měla zesnulá jubilantka až do posledních dnů zájem o obor, se svým bývalým pracovištěm udržovala stále kontakty a pilně pracovala na učebních textech. Zemřela den před svými 83. narozeninami 23. srpna 1993.

A. BRANDNER

Redakci Universitas došlo

Absolvent základní školy. Josef Maňák, Tomáš Janík (ed.). Masarykova univerzita v Brně, 2007

Abstracts and Application Manual. Cytogenetic and Immunogenetic Workshop. Masarykova univerzita v Brně, 2007

Aktuální proměny českých dějin umění. Sborník z konference studentů doktorských programů dějin umění v ČR usku- tečněné ve dnech 21.-23. dubna 2006. Masarykova univerzita v Brně, 2007

Akutní leukémie. Informace pro pacienty a jejich blízké. Markéta Protivánková, Jiří Vorlíček. Masarykova univerzita v Brně, 2008

Atletika 2007. Vědecký sborník. Ed. Josef Michálek. Masarykova univerzita v Brně, 2007

Antonín Bartoněk, **Písmo a jazyk mykén- ské řečtiny (1400-1200 př. Kr.).** Masarykova univerzita v Brně, 2007

Ladislav Blažek a kol., **Konkurenční schop- nost podniků.** Masarykova univerzita v Brně, 2007

Brünner Hefte zur Didaktik, Sprach- und Literaturwissenschaft III. Pavel Váňa (ed.). Masarykova univerzita v Brně, 2007

Církevní archivy a fondy v České re- publice. Editoři: Tomáš Čermušák, Jiří Mi- hola. Masarykova univerzita v Brně, 2007

Cykloturistika. Jan Ondráček, Sylva Hřebič- ková. Masarykova univerzita v Brně, 2007

pokračování na str. 76 →

Panorama knih

Příběh vzdělávání a vědy ve střední Evropě*

Oficiálně byla recenzovaná publikace prezentována akademické veřejnosti 10. prosince roku 2009 na slavnostním shromáždění v prostorách Fakulty sociálních studií, kde byla i pokřtěna. Monumentální dílo autorské dvojice Lukáše Fasory a Jiřího Hanuše představovala koordinátorka vydání PhDr. Alena Mizeřová za přítomnosti Jeho Magnificence rektora Petra Fialy a několika bývalých rektorů Masarykovy univerzity.

Již při prvním setkání s touto knihou získává čtenář pocit seriózního díla. Její exteriér prozrazuje, že vnější podobu utvářel zkušený a nápaditý grafik. Rostislav Vaněk se nechal inspirovat obrazem Vladimíra Kokolij *Keř* a stěžejní partie obrazu využil k vizuálně, výtvárně a barevně působivému pokrytí knižní vazby. Také po stránce polygrafické má publikace vysokou úroveň. Úvodní listy s promyšleně volenými fotografickým pohledy do nejnovějšího architektonického souboru Masarykovy univerzity vtahují čtenáře do živé současnosti. Reprezentativní charakter získává publikace nejen jako knižní artefakt tištěný na velmi kvalitním křídovém papíru, ale především díky bohaté sérii uvážlivě volených černobílých fotodokumentů a vícebarevných celostránkových fotografických reprodukcí. Obsah knihy je členěn účelně, přehledně a s estetickým citem.

Když byli L. Fasora a J. Hanuš vyzváni rektorem univerzity, aby se ujali zpracování vývoje Masarykovy univerzity, byli oba autoři postaveni před nelehký úkol. Nesnadný by byl i v případě, kdyby měli na mravenčí historografické hledání a pátrání dostatek času. Jestliže však měly být výsledky jejich bádání zveřejněny již v roce 90. výročí založení univerzity, tedy během asi dvou let, nebylo snadné tomuto úkolu dostát. Byla to však výzva, které by neodolal žádný tvořivý duch.

Stavět pomník žijícím – byť sebevíc významným a zasloužilým – je veřejností vnímáno jako něco nepatřičného a nevkusného. Pomníky, pomníčky, sochy a sloupy mají při-

pomenout (a pokud možno dlouho připomínat) činy a zásluhy osobnosti nebo významné instituce či realie. Protože mají přetrvat věky, stavějí se z materiálů odolných. Posuzovanou publikací koncipovali její autoři tak velkoryse, že do ní vložili i příznaky monumentálního „pomníku“. Výsledky svého nepříliš dlouhého, ale o to intenzivnějšího historického bádání o naši alma mater uložili do publikace, která má předpoklady zapsat se do paměti současníků a být zdrojem poučení a povzbudit je v jejich nesnadné práci při hledání a objevování dosud nepoznaného.

Povahou svého pojednání může jejich dílo plnit hned několik funkcí. V prvé řadě předkládá v široce rozevřeném pohledu akademické a kulturní veřejnosti obraz historického vývoje univerzity jako vzdělávací, vědecké, výzkumné a kulturní instituce. Současně tím také otevírá diskusi o podmínkách a možných výhledech univerzitního vzdělávání v kontextu českých moderních dějin a soudobého evropského uspořádání. A konečně v souvislosti s 90. výročí vzniku univerzity plní i funkci reprezentační a oslavnou.

Kniha je členěna do šesti stěžejních kapitol, jejichž názvy pomohou čtenáři orientovat se v jejím obsahu:

1. Na cestě ke druhé české univerzitě
2. Proměny hospodaření a organizace
3. Ve věru politických událostí
4. Zápas o kontinuitu vědecké práce
5. Učitelé a studenti
6. Univerzita v šiti vnějších vztahů

Nejdůležitější je pojednána oblast ekonomických daností a organizačních záležitostí souvisejících se vznikem a následným fungováním univerzity. Státní model jejího financování tak výrazně ovlivňoval (a stále ovlivňuje) orientaci univerzity ve vzdělávací a vědecko-výzkumné sféře, a to se všemi důsledky rozpínajícího se byrokratického aparátu, který brzdi nekomerční oblasti výzkumu.

Obdobně i politické klima v každé etapě vývoje univerzity rozhodujícím a mnohdy limitujícím způsobem určovalo směr a dění na univerzitě. Ideologické tlaky nacistického a komunistického totalitního režimu ztrpčova-

ly život akademických pracovníků (nejen funkcionářů), protože je uváděly v obtížně řešitelná dilemata nejen v oblasti vědní a mravní, ale i ve sféře osobní a existenční. Některé z nich, buď fyzicky a psychicky méně odolnější, nebo morálně pevnější, situaci nezvládli a řešili ji rezignací a dobrovolným odchodem nejen z univerzity, ale mnohdy i z tohoto světa.

Publikace je vybavena řadou průvodních, velmi potřebných a čtenářsky užitečných přehledů: poznámkovým aparátem členěným ve shodě s kapitolami do šesti oddílů, chronologickým přehledem nejvýznamnějších událostí v životě univerzity (historické kalendárium), soupisem rektorů Masarykovy univerzity včetně jejich funkčního období a jmeným seznamem osobností, jimž univerzita udělila čestný doktorát, a to v chronologické posloupnosti počínaje rokem 2009 a s uvedením jejich vědního oboru. Spis uzavírá jmenový rejstřík a resumé v anglickém jazyce.

Autorům se při prodírání „houštinami“ nepočtené sumy historických faktů podařilo neulpívat na jednotlivostech a „neutopit se“ v minulosti. Prokázali schopnost odlišit provádky od podružného a postihnout tak tendence určující směr vývoje. Odevzdali do tisku excelentní dílo, které dělá čest jak jim samým, tak i Masarykové univerzitě. Text je psán kultivovaným a vyřizbaným odborným jazykem svědčícím i o jejich dovednosti vyjadřovat se věcně a výstižně i pro nehistoriky. Také z hlediska stylistického má dobrou úroveň. Škoda, že toto jedinečné dílo hyzdí některé věcné nepřesnosti a jazykové neobratnosti.

Co by podle mého názoru v tak široce koncipovaném díle, které bude nepochybně řadou let reprezentovat brněnskou univerzitu i mimo hranice naší země, chybět nemělo? Především celkový, souhrnný a hlavně přehledný obraz Masarykovy univerzity v době současné, kdy se koruna jejího stromu rozkošatěla do šífe, kterou nikdy předtím neměla. A protože to, čím univerzita žije a čím se prezentuje, se odehrává především na jejích fakultách a nejzajímavějších výhoncích fakultních – v ústavech a na katedrách, mohla by být v knize publikována nejen struktura univerzity a všech jejích fakult, ale i jejich kateder a ústavů. Nepochybně, že čtenáři by uvítali, kdyby se v této souvislosti dozvěděli, kterými vědními obory se

ta která fakulta profiluje, a jmenovitě i to, které osobnosti garantují jejich úroveň a jaké je jejich vědecké zaměření. Jmenný rejstřík stávajících děkanů a jejich předchůdců, ale i rejstřík profesorů působících v uplynulých letech na těchto fakultách by tak posílily dokumentační hodnotu tohoto jedinečného díla.

Na recenzované knize oceňuji nejen úsilí vynaložené na vyhledávání historického materiálu, ale především profesní zdatnost obou autorů, díky níž se jim dařilo interpretovat zjištěná fakta s přehledem a potřebným nadhledem, a to vždy v širokém kontextu evropské vědy a kultury. Nejen jim, ale všem, kdo se na konečné podobě knihy podíleli, patří obdiv a dik čtenářů.

V. SPOUSTA

* Lukáš Fasora a Jiří Hanuš: *Masarykova univerzita v Brně. Příběh vzdělávání a vědy ve střední Evropě*. Brno: Masarykova univerzita, 2009. 271 s.

Strouhal Eugen; Němečková Alena: Trpěli i dávní lidé nádory?*

Když se ptávám, čeho se lidé nejvíce bojí, dostávám nejčastěji odpověď – rakoviny. Každý máme ve své bezprostřední blízkosti někoho, kdo této zhoubné chorobě podlehl a kdo s ní zápasí. Zhruba jedna čtvrtina nemocných nerovný boj prohrává. Není to nemoc pouze dospělých, trpí jí i děti. V době, než vznikl obor dětské onkologie, většina dětí umírala. Dnes se jejich vyhléditelnost pohybuje už kolem 80 %.

Proč takový úvod k paleopatologické práci? Protože je zaměřena na nádorové i zhoubné onemocnění, které se vyskytuje u rostlin, u zvířat i u lidí, a protože přináší překvapivé informace o této „tiché“ nemoci z dávné minulosti. Tichá je proto, že dává o sobě vědět v době, kdy už ovládla organismus takovou silou, které se tělo neumí bránit. Protože rakovina představuje různorodý soubor několika set nemocí, léčí se špatně.

Monografie, k níž bych chtěla připoutat čtenářovu pozornost, mimo jiné přesvědčuje o tom, že nádorová onemocnění provázejí člověka bezpečně už od neolitu a i dříve. U těch zhubných je jejich obranou včasné rozpoznání a snad i tzv. zdravotní životní styl, který je v dnešní stresové době spíše ideálem než našim chováním.

Autoři monografie pátrají po příčinách vzestupu incidence nemoci, po tom, hraje-li roli životní prostředí, geografie, emicita a další faktory. Chronologicky sledují rozvoj informací o nádorových onemocněních, jak je postupně zapisovali jednotliví lékaři od dob starého Egypta, antického Řecka a středověkého Říma, přes byzantské a arabské období až k evropskému středověku, novověku a k osmáctému století. Přehled je doplňován starými obrázky nádorů včetně kuriózních chirurgických postupů při jejich odstraňování.

Pětatřicet kapitol přináší mnoho odpovědí, ale i mnoho otázek. První léčba rakoviny byla medikamentózní a chirurgická. Pojmenování zhubných nádorů slovem karkinos, karkinoma, karkos – znamenající krab či rak – se objevuje v literatuře už od sedmého století před naším letopočtem. Laika nejvíce zaujme historie nádorů vysledovaná z nejstarších písemných památek, přehled výskytu zhubných nádorů u nás od neolitu po raný novověk, zhubné nádory v minulosti České a Slovenské republiky, jejich geografická distribuce a určitě také varující karcinogenní vlivy – ty minulé, i ty, jimž jsme vystaveni dnes.

Tak rozsáhlá a ojedinelá práce mohla vzniknout pouze díky schopnostem propojit badatelský zájem několika odborností – paleopatologů, lékařů, veterinarů, zoologů, antropologů, archeologů, biochemiků – jistě se nepodařilo vyjmenovat všechny. Těmito poznámkami chceme ocenit odvalu autorů i výsledek splněného výzkumného úkolu grantové agentury ČR – Historie a paleopatologie zhubných nádorů. Autoři zužitkovali, vyhodnotili soustavné záznamy o výskytu nádorových onemocnění a makroskopického studia nálezů nádorů, k jejichž poznávání využili moderních zobrazovacích metod současně radiodiagnostiky i metod moderní histologie.

V předmluvě ke knize ji hodnotil prof. MUDr. Josef Koutecký, DrSc., onkolog, zakladatel dětské onkologie u nás, jako ojedine-

lou nejen v české, ale i ve světové paleopatologické literatuře, a to množstvím uvedených faktů i kvalitou jejich zpracování. Věděl dobře, o čem mluví, sám v minulosti zpracoval přednášku Křivolácké cesty onkologie, která obsahovala také stručný historický přehled výskytu nádorů v dávných dobách i měnících se názorů na jejich vznik a léčbu. K tomuto výsoce pozitivnímu hodnocení se rádi připojíme.

V. LINHARTOVA

* (Historie a paleopatologie nádorů, zvláště zhubných) Praha, Karolinum, 2009, s. 193.

Viera Cibáková, Ivan Malý a kol.: Veřejná správa v kontextu přípravy a vstupu státu do eurozóny*

Publikace vydaná Ekonomicko-správní fakultou Masarykovy univerzity, se skládá z příspěvků dvou kolektivů autorů významných vysokoškolských pracovišť ČR a SR. Výsoce instruktivní dílo bylo vytvořeno ve spolupráci autorského kolektivu Vysoké školy ekonomie a manažmentu verejnej správy v Bratislave pod vedením prof. Ing. Viery Cibákové, CSc. a kolektivů autorů katedry veřejné ekonomie Ekonomicko-správní fakulty Masarykovy univerzity pod vedením doc. JUDr. Ivana Malého, CSc., v rámci projektu Grantové agentury VŠEMvs „Tvorba efektivního modelu veřejné správy po zavedení eura“.

Publikace je rozdělena do čtyř částí. Po reflexi obecných tendencí reformem veřejné správy v globálních rozměrech přináší velmi podrobný pohled na procesy formování a transformace veřejné správy v obou zemích. Zatímco tyto části mají spíše charakter deskriptce vývojových fází transformace veřejné správy, má druhá polovina publikace výrazně analytický charakter. Na základě výsledků celé řady dílčích výzkumů přinášejí autoři ve

třetí kapitole přehled o stavu příprav ČR na vstup do eurozóny a ve čtvrté kapitole, jako jeho protipól, zkušenosti a zhodnocení dosavadních poznatků získaných SR prvními kroky po vstupu do eurozóny.

Kapitola Veřejná správa ve SR vede čtenáře systematicky historií formování veřejné správy na Slovensku a ukazuje na velmi složitý proces demokratizace institucionálního zájmu veřejné správy po listopadu 1989. Přesto se zdá, že v profilování veřejné správy jsou autoři více akcentováni institucionální formy veřejné obecní samosprávy a její funkce v přípravě a realizaci rozpočtů, než souběžně působící formy a činnost státní správy. Čtenář tak v této části nedostává dostatečné informace o řešení nedostatkových finančních zdrojů pro rozvoj obcí, zejména v současném období ekonomické krize.

Kapitola Veřejná správa v ČR je posunuta do období po listopadu 1989 a zabývá se popisem jednotlivých kroků, kterými musela projít transformace veřejné správy v řešení obdobných problémů decentralizace a demokratizace, jako tomu bylo na Slovensku. Příspěvky autorů této části ukazují, že řešení institucionálně zakotvených kompetencí výkonu státní správy a jejich rovnováha s výkonem veřejné samosprávy jsou stále otevřená. Dvoji pojetí krajů, přetrvávající vymezení okresů jako územních jednotek a další ukazují na ne zcela přehledné řešení zejména z hlediska občana.

Kapitola věnovaná Veřejné správě v ČR pokračuje příspěvky k přípravě ČR ke vstupu do eurozóny. Již samo pojetí této části kapitoly, do níž byly zařazeny názory a stanoviska politické reprezentace občanů ČR svědčí o přetrvávajícím napětí mezi politickými stranami, které se projevuje v boji o politickou moc a které tak zpomaluje vytvoření předpokladů pro vstup ČR do eurozóny. Svědectvím o tom je vývoj mandatorních výdajů pro řešení problémů rozvoje obcí, ale také důchodového systému a dalších částí souvisejících s tvorbou státního rozpočtu a snižování zadluženosti země. Velmi významné jsou naopak v této části výsledky opatření ke vzdělávání zaměstnanců státní správy, k modernizaci státní správy strategií SMART ADMINISTRATION a naplňování státních priorit v oblasti e-governmentu.

Zdá se, že jádro celé publikace tvoří zkušenosti SR ve vybraných oblastech po zavedení eura. Zde ovšem autoři narazili na reálný problém souběžně probíhající ekonomické krize, která se rozvinula právě v době, kdy SR vstoupila do eurozóny. Vedle klíčových rozhodnutí, která musela podstoupit exekutiva státu, zde reálně zapůsobily síly omezení průmyslové výroby, dovozu a možností vývozu. Tyto jevy byly provázány růstem nezaměstnanosti, výrazně diferencovaným podle rozvinutosti ekonomiky v území státu. Autoři na mnoha výsledcích vlastních výzkumů dokládají souvislosti vývoje státu, životní úroveň obyvatelstva a snižování životní úrovně, které těmito procesy bylo nastartováno. Publikace tak přináší mimořádný a neopakovatelný příklad souběhu důležité transformace státu, jehož vývoj byl donedávna shodný s vývojem ČR. Domnívám se, že toto podrobné, důsledně analytické pojetí a zpracování současně probíhající události je největším přínosem publikace. Bylo velmi šťastným počinem přistoupit k uvedené závažné problematice publikováním autorských příspěvků, které nenechávají žádné bezobsažné výplně a dávají souhrnný pohled na složitý společenský děj. Tato kniha bude určitě dlouhodobě použitelnou pomůckou pro všechny, kteří budou hledat prostředky jak v budoucnu zabránit vzniku ekonomických krizí podobných rozměrů, které výrazně posměňují výsledky očekávání, jež má společnost při vstupu do eurozóny.

I. HÁLEK

* Masarykova univerzita Brno 2009, 231 s.

Geografické aspekty středoevropského prostoru, 1.díl.*

Sborník byl vydán u příležitosti již 17. mezinárodní geografické konference konané ve dnech 9. 9. a 10. 9. 2009 v Brně pod názvem Geografické aspekty středoevropského prostoru. Tyto pravidelné konference pořádají vždy střídavě katedra geografie Pedagogické fakulty MU Brno a katedra geografie a regionální-

ho rozvoja Fakulty prírodných vied Univerzity K. Filozofa v Nitre.

Recenzovaný zborník predstavuje ucelený výstup práve z poslednej konferencie pořadanej v Brně. Tyto konferencie jsou vždy významnou příležitostí ke konfrontaci metodologických postupů a výsledků výzkumů napříč jednotlivými disciplínami geografie, a to zejména pro mladé začínající geografzy z ČR, SR, ale i okolních zemí Střední Evropy. Jednáni konferencie a stejně tak uvedení zborník byly, rozděleny do čtyř tematických bloků: Krajina České a Slovenské republiky v Evropské unii, Socioekonomická geografie v kontextu Evropské unie, Výzkum v didaktice geografie a Kartografie a geoinformatika ve službách geografie.

Nejvíce příspěvků (12) je prezentováno v sekci Krajina ČR a SR v EU. Odborné zaměření jednotlivých příspěvků je velmi různorodé, což dokumentuje obrovský záber geografie jako takové a její značné propojení na ostatní vědecké obory. V oblasti teoretické geografie a nauky o krajině se pohybují především příspěvky J. Vencálka (Ostravská univerzita) – Přeshraniční region ČR – SR ve světle holistických principů studia krajinné reality a – V. Čecha (Prešovská univerzita) – Pojem region, regionalizacia a FG regionalizacia (teoreticko – metodické základy). Naopak ryze praktické výstupy je možné sledovat u řady dalších příspěvků, z nichž jako velmi zdařilé je nutné uvést zejména práce A. Gajdoše a kol. (Univerzita Banská Bystrica) – Čiasťkový potenciál krajiny Starohorských vrchov, vplyv na vodné hospodárstvo na báze podzemných vod – a také práci M. Farský, L. Měsíček (Univerzita Ústí nad Labem) – Energetická koncepce ČR a vývoj krajiny v Severočeské hnědouhelné pánvi. Velmi zajímavý příspěvek rovněž představuje pokus V. Čecha o stanovení prostorových struktur a FG komplexů Vlašské kotliny v němž autor poměrně zdařile navazuje na tradiční slovenskou krajinářskou školu představovanou v minulosti především pracemi L. Mičana.

V sekci Socioekonomická geografie v kontextu Evropské unie bylo prezentováno celkem 10 prací, a to rovněž velmi širokého záberu. Obecnými tendencemi globální krize v ČR a také vybranými demografickými změnami v ČR se zabývá P. Chalupa (MU Brno),

otázky vybraných specifických nezaměstnanosti na Slovensku řeší P. Bacsó a A. Dubcová (Univerzita Nitra) a vývoji urbanizace a městského obyvatelstva na Slovensku věnuje pozornost G. Czaková (Univerzita Nitra). Naopak problematice rozvoje venkova v duchu SZP EU a Agendy 2000 jsou věnovány především příspěvky I. Svobodové (MU Brno) – Využití obnovitelných zdrojů energie jako součást rozvoje venkova – L. Lněničky (MU Brno) – Integrované plány jako nový nástroj regionální politiky v ČR – a V. Chrenšřžové a K. Pavličkové (UK Bratislava) – Možnosti a omezení udržitelného rozvoje regionu Horná Orava.

V této sekci jsou však uvedeny i příspěvky často řešící velmi speciální problematiku v různé velkých modelových regionech, např. práce M. Tremboššové (Univerzita Nitra) – Vývojové etapy maloobchodní sítě města Nitra v letech 1992–2008, nebo J. Havrlanta (Univerzita Ostrava) – Perspektivy cestovního ruchu v periferim regionu Jesenicka.

Pouze tři příspěvky jsou zařazené do sekce Výzkum v didaktice geografie, kde na první pohled zaujme jediný příspěvek zahraničních autorů – H. S. Balyan, N. G. Hovsepjan (Univerzita Jerevan), kteří se zabývají jednotlivými doporučenými metodami při využívání a řešení didaktických problémů při výuce geografie zahraničních studentů na Univerzitě v Jerevanu. D. Foltýnová a K. Mrázková (MU Brno) zpracovaly příspěvek o informačních a komunikačních technologiích ve výuce zeměpisu na základních školách a J. Oláhová a M. Nemčíková (Univerzita Nitra) věnovaly pozornost především problematice využití exkurze, jako mimořádní organizační formě výuky.

V sekci Kartografie a geoinformatika ve službách geografie byly prezentována dva referáty. Tvorbou plánů pro podporu cestovního ruchu se zabývala Z. Dobeššová z ÚP Olomouc a autorky R. Popelková a M. Mulková (Univerzita Ostrava) řešily problematiku kvantitativních metod vizualizace změn v krajině.

Závěrem lze konstatovat, že recenzovaný zborník představuje vcelku zdařilý soubor přehledu nových a moderních trendů v současné geografii, prezentovaných řadou renomovaných autorů z předních českých a slovenských geografických pracovišť. Uvedený zborník je tak možné doporučit všem zájemcům o uvede-

nou problematiku, jakož i všem posluchačem geografie univerzitního studia.

A. VEŽNÍK

* D. Hübelová (ed.), MU Brno 2009, 220 s.

Od Domu útěchy k Masarykovu onkologickému ústavu*

Dne 13. ledna 1935 předal Spolek Dům útěchy do provozu první československý léčebný ústav specializovaný pro léčbu a výzkum nádorů; nesl pojmenování Masarykova léčebna – Dům útěchy a byl postaven v Brně na Žlutém kopci (v přímé návaznosti na Chirurgickou zemskou nemocnici). K 75. jubileu tohoto historického mezníku vydal tento ústav – dnes jej známe jako Masarykův onkologický ústav v Brně – půvabný 92stránkový svazek o své historii. K jeho sepsání pozval historiografku Lékařské fakulty MU v Brně doc. dr. Věru Linhartovou, CSc. Budiž hned řečeno, že je to dílko záslužné.

V. Linhartová tak navázala na obdobně motivovanou i obdobně koncipovanou kroniku, kterou k 50. výročí tohoto lékařského ústavu napsal na konci své 10leté, bohaté aktivity ve funkci ředitele uvedené instituce – v té době nesoucí jméno Výzkumný ústav klinické a experimentální onkologie – prof. MUDr. Jaroslav Švejda, DrSc. Autorka se ujala úkolu náročného, neboť právě v sedmdesátých a osmdesátých letech 20. století a do současnosti byla historie této léčebny – úměrně dějinám české společnosti – zvláště bohatá a bouřlivá. V. Linhartová ji velmi správně pojala především nikoliv z hlediska objektivně popisného, nýbrž z hlediska velmi dynamického kauzálního pozadí určujících idejí, sil a vlivů, často navzájem protichůdných, i s různým pořadím důležitosti určujících principů etických, politických a ekonomických. Až se skoro zdá, že v samém závěru svého spisu, v charakteristice současné situace ústavu, musela ve svých formulacích respektovat tlak rozhodujících sil současnosti... Vůbec se zdá, že autorka sledovala – i interpretovala – v knize s plným důrazem dvě životní fáze ústavu: jeho po-

čátku (období ideového záměru založit Dům útěchy, jeho vznik a vstup do života) je věnováno 41 stran a jeho etapě současné 11 stran. Vývoj v letech 1942–1990 (tj. v 48 letech, rozdělených do 6 kapitol) je pak zhuštěn na 13 stran.

Nejcennější – a také s nejdardařejším, nejobjektivnějším a zřejmě s neintenzivnějším autorským zaujetím napsanou částí celého díla jsou jeho první 4 kapitoly, věnované zakladatelské myšlence, z níž ústav vznikl, a jejím autorům: Lucii Bakešové a jejímu synovi doc. MUDr. Jaroslavu Bakešovi; máme za to, že Bakešovi jsou po prof. MUDr. Františku Hamzovi dalšími velkými, jakkoliv dnes málo známými osobnostmi českého lékařství, které se octly v autorském hledáčku V. Linhartové, aby je zevrubně zpracovala monograficky. (Na titulní straně zde hodnoceného jubilejního díla také oficiálně oznamuje, že je připsáno i zakulaceným výročím úmrtí jich obou.) Objemná je i kapitola věnovaná prof. MUDr. Richardu Wernerovi, prvnímu řediteli ústavu.

Textu by slušela i zmínka o architektonické hodnotě původní budovy Masarykova ústavu – z hlediska jejího významu v době jejího vybudování jako významného díla funkcionalistického. Velmi zajímavé by byly také konkrétní doklady zmíněné výzkumné spolupráce dnešního Masarykova onkologického ústavu s americkou Mayo klinikou.

Úkolem objektivní recenze je ovšem nejen ocenit klady díla, ale stejně otevřeně zhodnotit i jeho slabší stránky. Těmi jsou v tomto případě zejména aspekty formální. Grafická úprava budí rozpaky. Nevhodná je dvousloupcová a neupravená sazba stránky s nevhodným formátem nadpisů. Text je ilustrován neúměrně malým počtem malých fotografií. Z nich celá řada těch nejdůležitějších, portrétních, je nedůstojně nízké technické kvality. Tim více s nimi kontrastují technicky velmi dobré, ale většinou nepotřebné propagační barevné fotografie výrazně většího formátu na 9 stranách přílohy, ilustrující kulturní a sportovní akce pořádané ústavem v současné době.

Úplně na konec pak je nutno nezamlčet, že je škoda, že text díla je zatížen mnoha chybami, svědčícími o příliš uspěchaných korekturách: chybami tiskovými, gramatickými (v češtině, němčině, angličtině i latině). Jen dosti vzdělaného čtenáře může např. napad-

nout, že MUDr. Sernberg je vlastně Dr. Med. C. von Sternberg, velká osobnost lidské patologie. Nebo že slovem Phrenicus je miněm nervus phrenicus nebo že jako fototerapie je označena léčba pronikavým zářením, tj. aktinno- resp. radioterapie. Některé málo známé zkratky (UISS, Figa) by měly být vysvětleny atd.

Uvedené chyby však nemohou snížit věcný význam díla, jež je nesmírně cenné jak

z hlediska historie lékařství, tak z hlediska kulturní historie města Brna a celé naší republiky.

J. ŠMARDA

* Věra Linhartová: *Kapitoly z dějin Masarykova onkologického ústavu v Brně*. Vydal Masarykův onkologický ústav, Brno 2010, s. 92.

Redakci Universitas došlo

pokračování ze str. 69

Česká zahraniční politika: Aktéři, struktura, proces. Michal Kořan, Martin Hrabálek (eds.). Masarykova univerzita v Brně, 2007

Didaktik des Deutschen als Fremdsprache in Lehre und Forschung. Věra Janíková (ed.). Masarykova univerzita v Brně, 2007

Dny dětské endokrinologie 2008. Brno-25.-26. ledna 2008. Masarykova univerzita v Brně, 2008

Energetická bezpečnost a zájmy České republiky. Břetislav Dančák, Jan Závěšický (eds.). Masarykova univerzita v Brně, 2007

FOLIA. Colloquium on Differential and Difference Equations, CDDE 2006. Ondřej Došlý and Pavel Řehák (eds.). Masaryk University Brno, 2007

Geologické výzkumy na Moravě a ve Slezsku. Masarykova univerzita v Brně, 2007

Chronická lymfatická leukemie. Informace pro pacienty a jejich blízké. Ivo Palásek, Michael Doubek, Jiří Vorlíček. Masarykova univerzita v Brně, 2008

Chronická myeloidní leukemie. Informace pro pacienty a jejich blízké. Markéta Protivánková, Jiří Vorlíček. Masarykova univerzita v Brně, 2008

Franz Anton Maulbertsch und Mitteleuropa. Eduard Hindelang-Lubomír Slaviček (Hg.) Masarykova univerzita v Brně, 2007

Musica viva in schola XX. Ed.: Petr Hala. Masarykova univerzita v Brně, 2007

Neziskové organizace ve veřejných službách. Vladimír Hynek, Zuzana Prou-

dová, Simona Škarabelová a kolektiv. Masarykova univerzita v Brně, 2007

Martina Novotná, Jan Novotný, **Fyziologická podstata rychlostního a vytrvalostního běžeckého výkonu.** Masarykova univerzita v Brně, 2007

Vladimír Podborský, **Náboženství pravěkých Evropanů.** Ústav archeologie a muzeologie FF MU Brno, 2006

Proceedings of the 2 International Summer School on Computational Biology. Edited by Ladislav Dušek, Jiří Hřebíček, Jan Žižka. Masaryk University Brno, 2006

Proceedings of the 3 International Summer School on Computational Biology. Edited by Ladislav Dušek, Dan-ka Némethová, Jiří Hřebíček. Masaryk University Brno, 2007

Portfolio v cizojazyčném vyučování. Světlana Hanušová, Helena Havlíčková (eds.) Monografický sborník z konference. Masarykova univerzita v Brně, 2007

Program Zdraví 2 1 a výchova ke zdraví. Sborník z konference Fórum výchovy ke zdraví. Ed. Petr Kachlík, Vladislav Mužík. Masarykova univerzita v Brně, 2007

Josef Prokeš, **Slečno, budete vystupovat?** Masarykova univerzita v Brně, 2006

RASLAN 2007. Recent Advances in Slavonic Natural Language Processing. P. Sojka, A. Horák (Eds.). Masaryk University Brno, 2007

Regionální média v evropském kontextu. Lenka Waschková Císařová (ed.). Masarykova univerzita v Brně, 2007

Kapitola o nečekanosti očekávaného: KRAJÁNKEM V RÁMCI JEDNOHO PODNIKU

Existenční provizorium, ve kterém jsem žil, bylo svou relativní volností oproti mé armádní minulosti něco úžasného, až opojného. S jednou podstatnou vadou: finanční úbytky jsem prozatím nedovedl zastavit alespoň natolik, aby se nestaly chronickými. Měnový systém „à la grecque“, kdy se na zadluženého jedince složí nakonec všichni ostatní, nebyl v té době ještě znám – nebylo ani Evropské unie, ani společného eura coby berné mince; po obou stranách neprodyšné železné opony bylo všude více dlužníků než věřitelů, ať byly ekonomiky vedeny na jakémkoliv základě. Ještě než jsem si stačil přiznat, že to takto asi dál nepůjde, přihrál mi nevyzpytatelný Osud příležitost k obratu. Na delší léčení odešla Zdena Šafaříková, známá jako rezolutní osobnost, která nejde pro úsudek daleko, ať šlo o posouzení díla nebo člověka, a proto některými obávaná členka redakce zpravodajství. Trochu jsem znal ji i jejího syna, muzikanta a muzikologa Pavla Šafaříka, ale téměř jsem neznal obor, do kterého jsem měl bez průpravy vpadnout: vlastně mě zpravodajský pořad „Vlna Moravy“ až do té doby nikterak nelákal k poslechu a moc jsem toho o něm nevěděl, ani – a to bylo horší – jsem nikdy nedělal novinářinu, což vlastně bylo v podstatě totéž, jen místo tisku do rotaček se to v rádiu odvysílalo do éteru. Nabídku tohoto záskoku na dobu neurčitou jsem přesto přijal okamžitě: věděl jsem, že když si tu šanci sám nepokazím, nebude už tak těžké zůstat, ať už v jakékoli pracovní funkci.

Dnem 17. 2. 1958 jsem se poprvé stal (na zástup) pracovníkem Čs. rozhlasu Brno a členem redakce zpravodajství. Úkoly mi dával šéfredaktor Polda Buchniček, pečovaly o mě Alena Tučková a Andělka Zemková (ta, sama droboučká, měla dojem, že jsem podvyživený a říkala mi „kuře“. Kupondivu jsem tehdy ještě pořád rostl do výšky, proto ta spotřeba energie.) Nejvíce jsem se stýkal se svými sportovními kolegy Lvem Vašíčkem a Milošem Zouharem, kteří mě brávali do rozhlasové kabiny starého stadionu na zápasy Komety.

(Obávám se, že z těch všech jsem na tomto světě už jenom já. Ani ten stadion se neuchoval, a jak se zdál být pevný v kramflekách!)

Byl jsem v redakci čtvrtý den, když jsem dostal zprávu, že mám dceru. První dítě (jménem Eva) mě nadchlo, jak náleží, a měl jsem hned snahu zajít na hlt oslavné tekutiny, jenže šéf byl bdělý a nepustil mě na krok, dokud jsem nenapsal svoje tehdejší penzum, jím samým zadané. Uznávám

dnes už bez námitek, že jeho postup byl zcela správný, ba jediné možný, a až budu někdy šéfredaktorem, určitě ho v té důsledné neoblomnosti napodobím.

Čas mého zástupného účinkování ve zpravodajství nenápadně uplýval a dostal jsem pokyn, abych se zajímal o chod rozhlasové knihovny, odkud měl odcházet dosavadní knihovník; měl jsem to místo převzít po něm. Byl to sice jen poloviční úvazek, takže plat nikterak nenaznačoval, že by se mi z něho mohla zatočit hlava, ale co bych to nezkusil? Můj šéf Buchniček mi na rozloučenou dal na cestu stručné hodnocení. Celkově mě ocenil spíše kladně, ale upozornil, že redaktor má pracovat docela jinak: má totiž redigovat příspěvky svých autorů, a ne si všechno napsat sám, jak jsem to dělal já. Byla to pravda, takže vyšlo najevo, že redaktor ze mne pravděpodobně nikdy nebude.

Takto ohodnocen jsem podvědomě tím spíše přilnul ke knihovně. Knihovník, jemuž jsem záhy přiřkl titul Otec Humpolík, se mnou měl svatou trpělivost a poměrně brzy mi dal svoje požehnání, abych mohl tento další svůj pracovní obor kormidlovat samostatně. (Doznávám při této příležitosti kajicně, že jsem až ke konci svého knihovnického působení zanedbal katalogizaci nových přírůstků, kterých po mně zůstala řádka nezapsaných. Ale vše ostatní bylo snad v pořádku.) – Půjčovatelů nebylo kupodivu právě málo, někteří předem vznášeli požadavky, co by se mělo koupit (podle avizovaných titulů z Novinek), což nebylo často právě snadné, jak dosvědčí každý, kdo v té době vystál na knížku srdce svého nejednu frontu. Nešlo o peníze, tehdy byly knihy velmi levné, ale počty výtisků (zejména u autorů z oblasti devizových úhrad) byly často tak malé, že se dostalo jenom na velmi nečetné, vpravdě privilegované odběratele. Rozhlas k nim naštěstí většinou patřil. Protože šlo pouze o poloviční úvazek, zbývalo mi dost času na vedlejší aktivity, práci pro literární oddělení i pro natáčení, takže jsem se snažil druhou půlku úvazku si přivydělat v jiných patrech budovy.

Díky redaktorce Šafaříkové, která už normálně pracovala na svém místě ve zpravodajství, dostalo se mi nečekaného setkání. Vzkázala pro mě, abych narychlo vypomohl, že má ve studiu polského dramatika a není zrovna po ruce nikdo, kdo by s ním udělal rozhovor. (Nevím, odkud jí bylo známo, že jsem v polštině dost doma; možná vsadila na můj ostravský původ.) A tak se mi dostalo cti natočit interview s významným spisovatelem, dramatikem Romanem Brandstaetterem, který navštívil v Brně premiéru své hry „Lidé z mrtvé vinice“ v Divadle Bratří Mrštíků. Byl to pán velmi mluvný a s nastudováním velice spokojený, takže rozhovor vyšel na jedničku. Udělal jsem dodatečně i překlad, který se pak vmontoval do jeho projevu, jak bývá dobrým zvykem dodnes. – (Jen v televizi natolik cti originál, že se s ním překlad často překrývá až k naprosté nesrozumitelnosti, takže je to všechno zcela zbytečné; je to asi záležitost zvukaře, který ten celek pravděpodobně slyší jinak.) K celé záležitosti bych pouze dodal,

Markus Lüpertz, Titan, 1985

že bylo dosti překvapivé, jak hladce zmíněná hra u nás prošla, aniž narazila na ideologické obstrukce: Roman Brandstaetter byl autor výrazně katolický a ti za onoho času ještě zdaleka neměli na československé scéně otevřené dveře.

S příchodem nového roku (devatenáctistého padesátého devátého) se objevila i nová pracovní příležitost: brněnská stanice vyhlásila konkurz na hlasatele. A jelikož jsem tehdy ještě měl vpředu všechny zuby (jen jeden měl korunku) a díky vzpomínce na stáže v Ostravě i pocitu určité jistoty před mikrofonem, nemohl jsem se nepřihlásit.

Byla to správná jízda z kopce, kdy dopředu neznáte terén a nesmíte se vymáznout. Po čtení běžného textu („Podle zprávy TASSu...“ – „Co to je?“; ozvalo se z inspekce. „Tisková agentura Sovětského svazu“. – „Tak dál.“ A v deskách jsem otevřel text v angličtině, ve které jsem zdaleka nebyl doma, přesto jsem rozeznal, že je to preambule Charty OSN a začal jsem zvolna a slavnostně: „We, people of the United Nations...“ Po první větě mě zarazil příkaz: „Omluvte se posluchačům za výpadek ve vysílání!“ Svedl jsem to na elektrárnu a prošlo mi to.

Celkem netrvala tato zkouška víc než asi tak čtvrt hodiny. Dodatečně jsem byl tázán, s kolika jazyky se vyrovnám natolik, abych mohl správně vyslovovat názvy, jména a případně kratší věty, což jsem přiznal v počtu šesti. Překvapilo mě, že jsem byl následně upozorněn, že výslovnost některých hlásek v češtině nemám čistou a budu jim muset věnovat pozornost. To jsem o sobě nevěděl a taky mi to do té doby nikdo neřekl.

Ale z celého průběhu mi vysvitlo, že jsem dopadl dobře. Nakonec si zkoušející vytipovali ze všech uchazečů (nevím, kolik jich bylo) dva, a protože tomu druhému něco objektivně bránilo v nástupu v dohledné době, zbyl jsem nakonec sám.

Naštěstí byla tehdy hlasatelna a celé odbavovací pracoviště v horních patrech budovy Stadionu (včetně nahrávacích studií, ke kterým přibýlo ještě studio Dukla, když bylo zrušeno původní kino tohoto jména – dnes je tam Studio G). Říkám „naštěstí“, protože jinak bych byl celou tu anabázi jako krajánek po českých mlejnech absolvoval v jediné budově na Beethovenově 4.

Hlasatelna byla pracoviště tak bohaté, že bude dobré věnovat mu vzpomínání přiměřeně rozsáhlé, takže příště.

